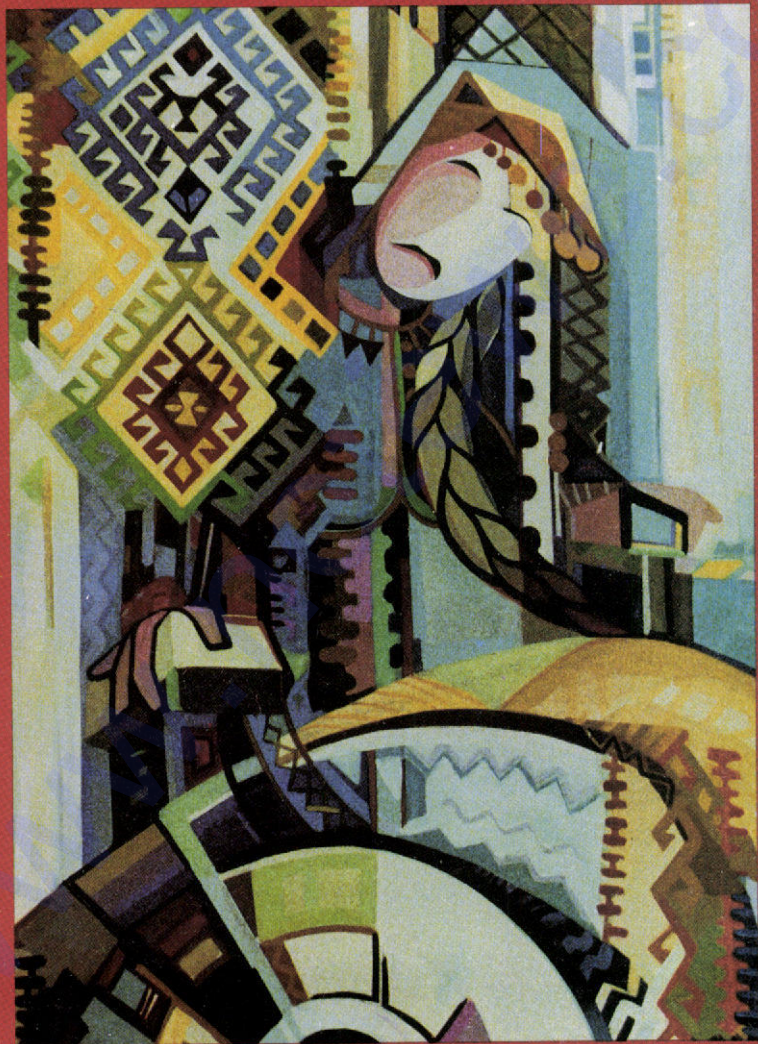

NÛDEM

No 8 1993

Kovara Hunerî, Edebî û Çandî

XELATA NÛDEM YA ÇÎROKAN

Wek me berê jî dabû xuyakirin, wê kovara me NÛDEM xelateke edebiyatê bide. Niha diyar bû, ku em ê sala pêşî ji nava şaxên edebiyatê, xelata kurteçîrokan bidin. Di salên pêş de jî, bi jûriyên cihê cihê, em ê di warê helbest, roman, lêkolîn û resim de jî xelatan bidin.

Kurteçîrokên ku beşdarî xelata NÛDEM'ê bibin, divê berê li tu cihan nehatibin weşandin, bi kurmanciya alfaba latînî bin, bi celebekî ku xweş bêne xwendin (daktîlo, komputer, an jî bi destnivîseke zelal) hatibin nivîsandin.

Ji bo beşdarên li derveyî welêt û yên li Ewropa şes kopyayên çîrokê, ji bo yên li welêt jî, ger îمكان tune be, kopyayeke çîrokê têr dike. Her beşdar divê resimekî xwe û bi kurtayî jiyana xwe, di zerfeke piçûk de, di hundurê zerfa xwe ya mezin de bişîne.

Xelatgirê yekemîn 4 000 000 Lîrayên Tirkîyê.

Xelatgirê duwemîn 2 000 000 L.T.

Xelatgirê sêyemîn salek abonetiya NÛDEM'ê û şes pirtûkên Weşanên NÛDEM.

Kurteçîrokên ku xelatê bigirin, ew ê an di eynî hejmara NÛDEM'ê de, an jî di hejmarên cihê cihê de bêne weşandin. Yên ku xelatê negirin, lê hêjayî çapê bin, ew ê bi hîlbijartina jûriyê û bi hersê xelatgiran re mîna pirtûkekê bête çapkirin.

Xelata NÛDEM ya çîrokan wê ji salê carekê di demsala payizê de bête belavkirin.

Ji bo demsala 1994'an, divê çîrok derengtirîn heta dawîya tîrmeha 1994'an bigihîjîne me.

Ji bo enformasyoneke hê zêdetir, hûn dikarin ji NÛDEM'ê re binivîsînin.

Jûriya NÛDEM'ê ya kurteçîrokan ji van kesan pêk tê:

Nacî KUTLAY (Nivîskar)

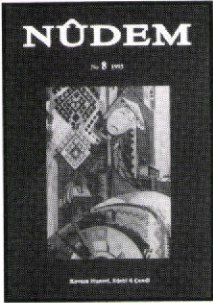
Mehmed UZUN (Nivîskar)

ROHAT (Lêkolîner)

Şahîne Bekirê SOREKLÎ (Nivîskar)

Fawaz HUSSAIN (Nivîskar)

Firat CEWERÎ (Nivîskar)

Xwedî û Bêpîrsiyarê Giştî:
Chief Editor
Firat CEWERÎ

Hejmar: 8
Zivistan: 1993

Şertên abonetiye (salek)
Swêd: 190 Skr.
Amerîka û Australya bi bala-
firê 49 \$
Welatên din 39 \$
Postgiro: 636 36 25-2
ISSN: 1103-1964

Wêneya bergê: Tekîn Firat
Pergela rûpelan: NÜDEM

Nivîskarên vê hejmarê:
F. Cewerî, R. Barnas, H.
Qazî, Malmîsanîj, Rohat, M.
Uzun, F. Huseynî, B. Epöz-
demîr, N. Hêcibî, Z.
Haco, X. Duhokî, Jan Dost, Ş. B.
Soreklî, M. Keleş, R. Xerzî, N.
Kutlay, M. Aydoğan,
A. Bîçer, H. Hebeş, M. Mayî, Y.
Erdoğan, Z. Zinar, A. Canteğin,
L. Polat, D. Mêqerî, M. Ferho, F.
Pîrbal

Navnîşan

Termov. 52
175 77 Järfälla
SWEDEN
Tel û Fax:
08-583 564 68

NAVEROK

SEDSALIYA CELADET ALÎ BEDIR-XAN / F. CEWERÎ, 3
MÎR CELADET ALÎ BEDIR-XAN / R. BARNAS, 14
ŞAHSTWARÊ QADA ZANÎNÊ; CELADET BEDIR-XAN /
Havîz QAZÎ, 16
ROLA CELADET BEDIRXAN / MALMÎSANIJ, 17
PIYONEREKÎ ZIMANÊ KURDÎ; CELADET BEDIR-XAN /
ROHAT, 19
RONAKBÎREKÎ BÊHEMPA; CELADET ALÎ BEDIR-XAN /
Mehmed UZUN, 20
EZ XWÎNA XWE NADIM TE / Fethula HUSEYNÎ, 21
PÊNC HELBEST JI / Rojen BARNAS, 22
SÊ RENGÊN KESKESORÊ / Mehmed UZUN, 26
AWAZÊN XERÎBIYÊ / Bedîrxan EPÖZDEMİR, 33
DI MEM Û ZÎNA EHMEDE XANÎ DE ASTRONOMÎ / N.
HÊCIBÎ, 35
BEHRAM / Zagrosê HACO, 39
E. MIZÛRÎ / Xelîl DUHOKÎ, 41
RÛPELA DAWÎ DI AVESTA DE / Jan DOST
KUJTINA ROYÊ / Ş. B. SOREKLÎ, 44
DELAVÊ EWRAN / Mervanê KELEŞ, 48
NAZELÎNÊ / Rizoyê XERZÎ, 48
KURD Û ERMENÎ / Nacî KUTLAY, 49
TONI MORRISON / Mustafa AYDOĞAN, 57
SÊ HELBEST JI / Aî BÎÇER, 60
MEKSÎMÊ HEMO / H. HEBEŞ, 62
YEKÎTÎYA NIVÎSKARÊN KURD ŞAXÊ DUHOKÊ /
Mehfûz MAYÎ, 70
TU ÎSHAQ Î...CEMÎLEK Î / Yilmaz ERDOĞAN, 75
ŞÊX EVDILQADIRÊ GÊLANÎ / Z. ZINAR, 84
REXNE Û DANASÎNA PIRTÛKAN /
Ahmet CANTEKÎN, 88
Lokman POLAT, 92
Dilower MÊQERÎ, 97
Medenî FERHO, 101
Ferhad PÎRBAL, 103
AGORA / Amadekar: M. AYDOĞAN, 110
LI MALA OSMAN SEBRÎ / F. CEWERÎ, 114

Tabloyek Gulcan Zirek

SEDSALIYA CELADET ALÎ BEDIR-XAN

Firat CEWERÎ

"Kurd ji hev cuda dilopên baranê ne, cihê cihê têne daqurtandin. Ko gihane hev dibin leht, lehîke boş. Tu kes, tu tişt li ber wan nikare bisekine. Felata welatê me di rabûna vê lehiyê de ye"

(Celadet Alî Bedir-Xan Hawar, hej 2, 1932)

*"Xorto! Holê bixebite: An bi xwe çêke, an arîkariya ewan bike ko çêdikin, ava dîkin...
Di dinyayê de tu tişt nîne ku tekûz bit. Di her tiştî de, nemaze di karên nû destpêkirî de, pîrîcar, kêmanî hene. Heke te kêmanî dîtî, hema dirêjî wan meke. Lê bixebite ko tu bikevî nav wan, arîkariya daniyan bikî û wan kêmanîyan bidedîtî. Hilweşandina stûnekê hêsanî ye. Huner di rastkirina stûna xwêl de ye."*

(Celadet Alî Bedir-Xan, Hawar, hej 17,)

Di 26'ê nîsana 1893'an de, yanî berî niha bi sed salî, di xweşrojeke biharê de, mizgîniya ku lawikek ji Emîn Alî Bedir-Xan re çêbûye digihiyê. *Emîn Alî Beg* bi vê mizgînî û nûçeya han kêfxweş û dilşa dibe, pêlên evîna dilê wî ya li hemberî jina wî ya çerkez xurt û gur dibin û navê wî zarokê nûçêbûyî dîke *Celadet*. *Celadetê* biçûk, zarok û neviyê *Bedir-Xaniyan*, ji dinyayê bêhay, ji sirgun û zehmetiyên jiyanê bêxeber mezin dibe; zarokekî esmer, xwînsêrîn, bîaqil û qedirgir jê derdikeve. Rewşa wî zarokî malbatê

kêfxweş dike, biaqilî û giraniya wî dilê bavê wî *Emîn Alî Beg* fireh dike, hêvî û baweriyeke xurt dide malbat û merivên wî. Bavê wî yê xwende û dinyadîtî, ji bo ku lawê wî yê çeleng li Stembolê di nava çerxa asîmîlasyonê de asîmîle nebe, ji kultur û zimanê xwe, ji stran û çîrokên xwe yên kurdî bi dûr nekeve û mîna kurdekî xwenas bigihê, ew ji welatê xwe, ji kevnebjarekî kultur û medeniyetê, ji *Cizîra Botan*, dengbêj û stranbêjên kurd tîne Stembolê û *Celadetê* biçûk û jîr bi stran û çîrokên kurdî, bi hest û hîsên kurdî mezin dike. *Celadet* car caran naveroka stran û çîrokên xwe ji hevalên xwe yên çerkez, ermen, yunan û tirk re dibêje, bi wî temenê xwe yê biçûk kultura xwe bi wan dide naskirin, bal û meyla wan dikişîne ser kultur û zimanê xwe.

Celadet di xortaniya xwe de hewesa xwe berdide ser eskeriyê û dixwaze di dibistaneke eskerî de bibe xwedî rutbe. Ev xortê ku wê paşê bi hemû hêza xwe ve xwe biavêje meydana kultur û ziman û bibe humanîstekî bêhempa, ji bo çî eskerî bala wî dikişîne û ji bo çî ew dixwaze têkeve dibistana herbiyê, dê û bavê wî bi xwe jî pê nizanin. Heta tê gotin ku ev biryara wî bêtî dilê dê û bavê wî bûye. Lê wî biryara xwe dabû, wî ê bixwenda. Wî biryara xwe bi cih anî, kete dibistana herbiyê, dibistana xwe bi serfirazî qedand û bû zabitekî jîr û jêhatî. *Celadetê* Zabit di dema şerê cihanê ê yekemîn de, di ordiya *Osmanî* de dikeve cephê û ji sînorên Tikiyeya îro bi dûr dikeve, dihere Qeqqasyayê û li Baku û Tebrîzê dimîne. Lê ordiya wan zêde li ber rûsan xwe nagire û ew împaratoriya ku ji Qeqqasya bigire heta welatên Balkan bi sedsalan hukumdarî kiribû, hêdî hêdî ji hev de dikeve, ordiyên wê cih bi cih dişikên û ew împaratoriya ku bi sedsalan jiyana xwe domandibû, êdî dimire. Hem împaratoriya Osmaniyan dimir, hem jî tu nemabû ku Tirkiya îro jî ji navê rabûya. Lê di bin serokatiya *Mustefa Kemal Paşa* de û bi alîkarî û piştgirîya kurdan, şerê bi gotina tirkî "*xelasîyê*" tê dayin û welat ji bin destê bi gotina tirkî "*dagirkeran*" derdikeve, piştî kongreyên Erzerom û Sîwasê bingehê Cûmhûriyeta îro tête avêtin û ew roj ev roj e îdeolojiya avakirê cûmhûriyetê *Mustefa Kemal "Kemalîzm"* dibe mîna vîrusekê û dikeve laş û mêjiyên bawermendên vê îdeolojiyê. Digel ku ev heftê sal in di ser avakirina Cûmhûriyetê re derbas bûye jî, hê jî ji vê nexweşiya han re tu derman nehatiye dîtin, serê bijîjk û operatorên ku xwestine vê vîrusê bikujin, an çareyekê ji vê nexweşiyê re bibînin, hatine jêkirin û ev heftê sal in ku gelê kurd ji derdê vê nexweşiya han dinale.

Herçiqas *Celadet Beg* û malbata xwe di destpêkê de dilxwaz û piştgirê *Mustefa Kemal Paşa* bûn jî, ji ber ku baweriya *Celadet Beg* şikestibû û wî dizanibû ku ew ê miletê wî bibe hevwelatîyên sinifa dudan, wî û piraniya malbata wî destên xwe ji *Kemal Paşa* kişandin û xwestin ku ji bo kurdan, ji bo nasnav û welatê wan têkoşînê bidin. Cûmhûriyeta ciwan nikaribû ev debar bikira, bi rê û metodên nemirovane çûne ser vê malbata bermayên mîrekên *Cizîra Botan* û gelek ji wan êşandin, kuştin, ji welêt bi dûr xistin, sirgûnî welatên xerîbiyê kirin. Di nava yên sirgûnbûyî de *Celadet Bedir-Xan* û malbata xwe jî hebûn. Stemkarî û sirgûna kambax ev malbata esilzade û

zexim ji hev de dixist, berê wan bi welatê xerîbiyê vedikir. Bavê *Celadet Emîn Alî Beg* û birayê wî yê mezin *Sureya Beg* xwe diavêjin welatê xwediyê medeniyetên kevnar Misrê, *Celadet* û kekê xwe *Kamûran Beg* jî berê xwe didine Almaniyayê. Ev mirovên bi disiplîn û xwedî berpirsiyar li Almaniyayê nabin hêsrên jiyana sirgûnê û têk naçin, lê bi jîrî dest bi xwendina unîversîteyê dikin, di dersên xwe de gelekî bi serketî dibin, zû xwe dixine çavên mamosteyên xwe û ji bo kurdan dibine mînakên çak û qenc. *Celadet Beg* jî derveyî dersên xwe yê dibistanê jî gelek berhemên cihê cihê dixwîne, li ser tevger, nêrîn û felsefeyên cihê cihê radiweste. Mîna gelek ronakbîrên wê demê ew jî gelekî ji *Nietzsche* hez dike, cih bi cih di bin tesîra felsefeya wî de dimîne û pirtûka wî ya bi navê "*Zerdeşt Wilo Kerem Kir*" jî ber serê xwe hilnayne û bi xwe jî dibîne ku ev filosofê Alman yê mezin bê çiqasî di bin tesîra felsefeya *Zerdeşt* pêxember de dimîne. Piştî wê bi salên dirêj ew ê beşekî biçûk ji pirtûka *Nietzsche* di *Hawara* xwe de biweşîne û bi wî awayî *Nietzsche* bi bîr bîne.

Lê belê her hişê wî li ser welatê wî ye, her liv û tevgerê ku li welatê wî çêdibe dilê wî şa dike, hêviya wî xurt û qewîn dike. Gava di sala 1925'an de di bin serokatiya *Şêx*

Seîdê kal de li Kurdistanê serîhildan çêdibe, hêviyên *Celadet Beg* xurt dibin, ji bo bi-serketina şoreşê tiştê ji destê wî tê ew dike. Lê pir tê re naçe, Ordîya tirkên bi ser serîhildanê de digire, serok û birêvebirên serîhildanê digirin, bi rê û metodên nemirovane li nava kuçe û kolanên gund û bajarên Kurdistanê wan gulebaran dikin. Gund û bajaran jî wêran dikin û heta gorî ku carinan kal û pîrên kurdan niha behs dikin, heçê navê wan bi tîpa "Ş" dest pê dike, têne kuştin. Gava ordiya tirkên ji Kurdistanê vedikişe, li dû xwe gundên wêran, xaniyên xerabe û di nava şewat û dikanê de zarokên sêwî û stûxwar dihêle.

Serîhildana *Şêx Seîd* şikest, ew birayên ku bi tirkên re ji bo xelasiya Tirkîyê şerê "*xelasiyê*" kiribûn, ji aliyê birayên xwe yê tirk û musulman ve hatin gulebarankirin, gundên wan hatin wêrankirin, daristanên wan hatin şewitandin. Ev hemû ji bîra *Celadet Beg* naçin. Ew bi wan bîranînan radizê, bi wan radibe. Gav û saet ew di bîra wî de ne. Ew li riyekê digere. Li riya xelasî û serbixwebûnê. Li riya felatê... Ew bi wî serê xwe yê tijî fikrên têvel berê xwe dide Libnanê, diçe Bêrûdê. Li Bêrûdê kurd gihane hev. An jî rewşa kambax, stemkarî, jiyana sirgûnê ew anîne ba hev. Wan di nava xwe de komeleyek bi navê "*Xoybûn*"ê ava kirine, ew dixwazin tola xwîna şehîdên xwe hilînin, welatê xwe yê ku ji dest çûye bi paş de bistînin, ji wê jiyana zehmet ya welatên xerîbiyê rizgar bibin, li ser axa welatê xwe bi azadî û xweşî bijîn. *Celadet Beg* dibe yek ji endamên komelê yê girîng. Hîn wilo di bin serokatiya *Îhsan Nûrî Paşa* de, li Agiriyê kurd radibin ser xwe û dixwazin biyaniyan ji welatê xwe biqewirnin. Ev serîhildana ku bi alîkariya *Komeleya Xoybûnê* li çiyayê Agiriyê diqewime ji *Xoybûnê* re dibe nîşana azadî û xelasiya kurdan. Loma, hema ew tavilê li hev dicivin; axa, serokeşîr, zana û pêşengên civatê li hev dicivînin û dixwazin bi her awayî ji serîhildana Agiriyê re bibin

alîkar û piştgir. Ew xeberê digihînin serokatiya serhildanê û bi wan dide zanîn ku ew ê ji milê Îranê de li tirkên bixin û bi wî awayî serhildanê fireh bikin û bikin berxwedaneke Kurdistanî. Lê mixabîr tirk bi ordiyeke xurt, bi tanq, top û balafiran digirin ser Agiriyê û çî benderuh dikeve ber wan ew dikujin. Serokê serhildanê *Îhsan Nûrî Paşa* xwe dide alî, diçe Îranê û piştî bi salan di nava tenêtiyê û bêdengiyê de, bi hesreta welêt çavên xwe digirin û digihê heqîya xwe.

Ev şikandina han jî dilê *Celadet Beg* bêhawe dişikîne, heta tê gotin ku piştî wê bawerîya wî bi siyasetê sist dibe, ew xwe bi hemû hêza xwe diavêje meydana kultur, ziman û edebiyata kurdî. Ew dibîne ku piştî şikestina serhildan û liberxwedanên kurdan, kurd ji aliyê moral ve jî dişikên û ji tîrsa karbidestên Cumhûriyeta Tirkîyê ew ji ziman û kultura xwe bi dûr dikevin, dibin biyanîyên xwe. Ew têdigihîje ku piştî nîfşekî du nîfşan dê gelek kurd asîmîle bibin, ji xwe û ji nasnava xwe bi dûr bikevin û dê bi wî awayî navê kurd û Kurdistanê ji ferheng û nexşeyên cihanê bête malîştin. Ji bo ku ew pêşî li vê yeka han bigire, ew tavilê dest diavêje alfabeya xwe, ya ku wî di salên 1919'an de nivîci hiştibû û wê li ser hîmê alfabeyên latînî durust û têkûz dike. Ji bo ku ew bikaribe alfabeya xwe di nava kurdan de belav bike, zimanê kurdî yê nivîskî bi wan bide zanîn, ew biryara derxistina kovarekê dide û navê kovara xwe dike *HAWAR*. Ew hejmara pêşî ya *Hawarê* di panzdehê gulana 1932' de derdixe. Di pêşgotina hejmara pêşî de, ew di derheqa armanca kovarê de wilo dibêje: "*Hawar dengê zanîne ye. Zanîne xwe nasîn e. Xwe nasîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike. Her kesê ko xwe nas dike; dikare xwe bide nas kirin. Hawara me berî her tiştî heyîna zimanê me dê bide nas kirin. Lewma ko ziman şerta heyîne a pêşî e.*"

Ew wî zimanê ku li ber mirinê ye jîndar dike, dixwe warê nivîsandinê û bi wê yekê şerta heyîna kurdan a pêşî diyar dike.

Ji bo ku kovara wî di çarçoveyê teng de nemîne, nebe malê grûp, partî, an jî bi tenê yê îdeolojiyekê, lê belê ew bibe malê hemû kurdan, dengê hemû kurdan, ew dîsan di pêşgotina hejmara pêşî ya *Hawarê* de weha dibêje: "*Hawar ji niha û pê ve bi her tiştê ko kurdan û kurdîtiyê bendewar e, dê mijûl bibe. Tinê siyaset jê dûr e, xwe naêxe siyasetê. Hawarê siyaset ji civatên welatî re hiştiye. Bi siyasetê bila ew mijûl bibin. Em jî di warê ziman, hiner û sinhetê de dê bixebitin.*"

Û ew li ser ya xwe dimîne. Ew mîna ronakbîrekî kurd, bi her tiştê ku hemû kurdan eleqeder dike ve mijûl dibe, lê xwe tenê bi nêrînekê, an jî bi îdeolojiyekê ve girê nade, heta dawîya umrê xwe, ew Kurdistanî dimîne. Lê ez bawer im, gava ew dibêje ku ew ê bi siyasetê ve mijûl nebe, ne ku ew ji rastiya Kurdistanê direve, hebe tune be, ew naxwaze xwe bi rêxistînekê ve girê bide. Ger wî bi hemû awayî destê xwe ji siyasetê bikişanda, wî ê hewcedariya ku ew nameyê dirêj ji *Mustefa Kemal Atatürk* re bişîne, nedîta. Erê, ew di sala 1933'an de, yanî piştî weşandina kovara xwe bi salekê û piştî avakirina Cumhûriyeta Tirkîyê bi deh salan di bin navê "*Ji Reîsî Cumhûrê Tirkîyê Xazî*"

Mustefa Kemal Paşa re Nameyeke Vekirî" nemeyeke dirêj dişîne. Ew wê nameya xwe bi munasebeta bîranîna dehsaliya Cumhûriyetê û efûya giştî, ku Cumhûriyetê soz dabû, dişîne. *Celadet Beg* di vê nameya xwe ya dirêj de, ku paşê mîna pirtûkekê çap dibe, bi ilmî rexneyan li *Mustefa Kemal Atatürk* digire û wan ji bo sozdayina wan derewîn derdixîne. Herweha ew di nameya xwe de li ser kurdan, li ser nasyonîzma tirkî radiweste û bi zanistîyeke lenglîstîk mînakî ji zimanê kurdî dide. Ew di wir de dide xuya kirin, ku kurd ne tirk in û xwedî kultureke cihê, zimanekî cihê û miletekî cihê ye.

Em vegerin ser *Hawarê*. Dema ku *Celadet Beg* dest bi weşandina *Hawarê* û belavkirina alfabe ya xwe dike, hejmara kurdên xwende kêr e, çî bigire tune ye. Lê, çend xortên din ên serxetî, ku ew jî ji ber gelek sedeman mecbûr mabûn, ku welatê xwe terk bikin û koçî binxetê bikin, digihên *Celadet Beg* û bi alîkarî û teşwîqên *Celadet* ew dibin xwediyên navên mîna *Qedrican, Nûredîn Zaza, Osman Sebrî, Cegerxwîn...*

Gava min di hevpeyvîneke bi *Osman Sebrî* re, pîrsa ku wî "kengî dest bi nivîsandinê kirîye" kiribû, wî gotibû ku wî bi xêra *Celadet Beg* dest bi nivîsandina kurdî kiribû û ku ne ji *Celadet Beg* bûya, wî nizanîbû ku zimanê kurdî zimanê nivîsandinê ye an na. Herweha *Nûredîn Zaza* jî deyndarê *Celadet Bedir-Xan* e. Tê gotin ku her tim *Celadet Beg Nûredînê* xort dipesinand û ji bo teşwîqkirina nivîsandinê ew beramberî *Anton Çexov* dikir.

Çexov bi xwe jî di dema xwe de xort dipesinandin, ew teşwîqî nivîsandinê dikirin û gelek caran bi wan dida zanîn ku ew ê bi nivîsandina berdewam bibin nivîskarên mezin û navdar. Mirov wê nefsbîçûkahî û ruhiyeta teşwîqê di *Celadet Bedir-Xan* de jî xweş dibîne. Ji bilî navên mîna *Qedrican, Osman Sebrî, Nûredîn Zaza* û *Cegerxwîn*; ger zarokekî, şivanekî an jî xwendevanekî jê re nameyek bişanda, wî tavilê ew name di *Hawarê* de diweşand, pesnê wan dida û ew jî mîna nivîskarên *Hawarê* dinavandin.

Em dibînin, ji roja ku *Celadet* biryara xwe daye ku ew ê bi ziman û kultura kurdî dakeve, ew pê dadikeve, bi xebat û fedekariyên xwe yê şexsî ji me re bingehe zimanê me yê ku biyaniyê nivîsandinê bû, dihêle.

Wek me li jor jî qal kiribû, gava ku *Celadet Beg* dest bi weşandina kovara xwe dike, hejmara kurdên xwende kêr e. Lê ew yeka han wî bêhêvî nake. Kêmbûna xwendevanan wî dîlşikestî nake û destê wî li karê wî sist nake. Wî xwe bi xwe digot: "Ger xwendevanên kurdî tunebin sedemên wê hene." Sedemên wê xuyabûn. Kurdistan Serbixwe nebûbû, erdên Kurdistanê yê rizgarkirî tunebûn, zimanê kurdî nebûbû zimanê nivîsandin û perwerdiyê. Rastiya welêt û rastiya miletê wî ji wî ve xuya bû. Loma wî pir bi sebir, lê bi enerjîyeke bêhawe dixwest ku zimanê kurdî têxe warê nivîsandinê û bi wê yekê kurdan bike xwedî nasnav û şexsiyet.

Di sala 1987'an de gava ez li mala xanima wî *Rewşen Xanimê* bûbûm mêvan û min pîrsa ku *Celadet Beg* çawan *Hawar* derdixist, jê kiribû, wê ev bersiva han dabû min: "Şev û roj li rehmetî tune bûn. Gav û saet kaxezin di dest de bûn, dixwend, rast dikir,

diçirand, dîsan ji nû ve dinivîsand. Hawara wî mîna zarokeke wî bû. Her ku hejmareke nû ya kovarê derdiket, ew mîna zarokekî dilşa dibû. Lê hemû bar di stûyê wî de bû. Ew gelekî pê re diwestiya. Di mehên destpêkê de min nikarîbû alîkariya wî bikira. Lê paşê gava ez hînî rêzkerin û ambelajê bûm, min karê wî hebeke hêsan kir."

Ez baş bi tûraja Hawarê nizanim, lê tiştê ku Rewşen Xanimê ji min re behs kir, wê tûraja wê ne ewçend bilind be, wê li dor çend sed libî be. Piraniya wê li nava kurdên bînxetê, yanî kurdên Sûriyê dihate belav kirin, çend lib digihîştin Tîrkiyeyê, çend li digihîştin Iraqê û ez ne şaş bim çend lib jî digihîştin Îranê. Lê ew çend libên ku digihîştin wan welatan jî li hemû hezkirên zimanê kurdî belav dibûn. Ji ber vê yekê ye ku em di kovarê de li gelek navên kurdên başûr rast tên. Yanî kovar di nava kurdên her welatî de bûbû pireya hevdunasînê. Di kovarê de mirov ji bilî kurmancî li zaravayê soranî jî, lê bi alfabeya latînî rast tê. Wîlo xuya dibe ku di wê demê de bi fermî destûra zimanê kurdî li wan welatan hatibûya dayin û hejmara kovar û rojnameyên kurdî zêdetir bûya, em ê îro ji problema alfabeyên erebî û latînî xelas bûbûna û wê mîna ku di Hawarê de jî belav bûbû, hem kurmanciya jêr, hem jî kurmanciya jor bi alfabeya latînî bihata nivîsandin û wê ferqiyeta herdu zaravayên kurdî yên mezin hêdî hêdî hindiktir bibûya. Wek tê zanîn, Hawar li welatekî ku alfabeya erebî dihate bikaranîn, bi alfabeya latînî derdiket. Em wê tesîra Hawarê û xwediyê wê Mîr Celadet Alî Bedir-Xan îro jî dibînin. Îro di nava kurdên me yên Sûriyê de yên ku kurdî bi alfabeya erebî dinivîsinin, çî bigire tune ye. Digel ku xwendina wan bi erebî ye, digel ku ew di dibistanan de hînî alfabe û nivîsandina erebî dibin jî, dîsan ew xwe hînî alfabeya zimanê xwe ya latînî dikin û îro bi sedan nivîskar, bi çendan kovar û pirtûkên kurdî jî aliyê kurdên me yên Sûriyê ve têne derxistin. Ev yeka han bivê nevê ji tradisyona Celadet Bedir-Xan û bi xêra kovara wî Hawarê dibe. Û tiştê ku Celadet Bedir-Xan jê ditirsiya, bi serê kurdên Tîrkiyeyê ve hatiye. Piştî şikandina serîhildan û liberxwedanên kurdan, tirk bi metoddin ji mirovantiyê dûr çûne ser kurdan, ew êşandine, girtine, bi dar ve kirine, zimanê wan li wan qedexe kirine û dema ku Celadet Beg kovara xwe li Şamê derdixist, ji bo her gotineke kurdî li Tîrkiyeyê cezayê peran dihate dayin, ji cezayê peran wêdetir, pirê caran cezayên bi salan heps dihate dayin. Piştî nivşekî, kurd di ber çerxa polîtîkaya asîmîlasyonê ya tirkan de heliyan, ji zimanê xwe bi dûr ketin. Ger car caran di hin cihan de çirûskin pêketibin jî, dewlet bi xurtî çûye ser wan, bi girtin, lêdan û îşkencê dengê wan birîne. Em dibînin ku ew tesîra han ji ruhiyeta me "kurdên Tîrkiyeyê" derneketiye, şoreşger û têkoşerên kurd, ku di ber Kurdîstana pîroz de serê xwe didin, ji bo bidestxistina zimanê kurdî bi salan di zîndanên de radizên, lê ew bi xwe hewl nadin ku bi zimanê xwe binivîsinin, bi zimanê xwe bixwînin, bi zimanê xwe bifikirin. Ez carinan ji xwe re difikirim, ku em kurd tenê mehekê tirkî protesto bikin (di vir de xwestina min ne ew e ku divê em li dijî tirkî bin, ez bawer im tirkên dilxwazên kurdan jî wê li dijî biryareke wîlo demekevin) kovar û rojnameyên xwe bi kurdî derxin, kovar û rojnameyên bi tirkî nekirin, li dikan û çayxanên xwe bi kurdî bipeyivin, li mehkemayan bi kurdî îfadeyên xwe bidin, yanî bi kurtayî di her warê jiyanê de bi kurdî bipeyivin û

bi kurdî binivîsîn. Erê, tenê mehekê. Ez bawer im bicihanîna biryareke wilo jî wê ne ewçend zehmet be. Hingî em ê bibînin ku wê çawan cih li dewletê teng bibe, dinyaya ku pirsra me bi terorîzmê ve girê dide, wê çawan li bin guhên hev bikeve. Gava ez van çend rêzan dinivîsînim, ez *Mahatma Gandî* bi bîr tînim *Gandî* jî xelkê Hindistanê daxwaz kir, ku ew kincên îngilîzan li xwe nekin, tiştên wan nekirin. Û xelkê wilo kir. Bi wê biryara hindîyan gelek fabrikayên îngilîzan çûne îflasê, darbeyeke mezin ya ekonomîk li îngilîzan ket û biryareke wilo bû sedema dawîhatina împaratoriya Bîrtanyayê ya li Hindîstanê.

Lê îngilîzan zimanê hindîyan qedexe nekiribûn. Ger îngilîzan ziman û nasnava hindîyan qedexe bikirana, mirov texmîn dike, ku dê *Gandî* li hemberî bûyereke wilo, xelkê hindî vexwenda protestokirina zimanê îngilîzî.

Bi a min biryareke wilo ji bo me çekeke mezin e. Bi biryareke wilo hem em ê bikaribin hebûna xwe bidine îspatkirin, hem em ê bikaribin hebûna zimanê xwe bidine îspatkirin, hem em ê mehkeme û daîreyên resmî yên tirkîyan mecbûrî wergeran bikin, hem em ê tîrîja kovar û rojnameyên tirkîyan li Kurdistanê û li Tirkîyê bixînin, hem jî em ê dawîya polîtîkayeke ku heftê sal in li ser înkariya mîletê me hatiye avakirin, bînin.

Gava mirov li xebatên *Celadet Bedir-Xan* vedigere, mirov texmîn dike, ku ew niha li jiyanê bûya wî ê pêşniyareke wilo baniya. Ji ber ku wî ziman, yek ji şertên heyinê yê pêşî didît. Ma qey ziman ne yek ji şertên heyinê yê pêşî ye ? Ma gelekî bê ziman, neteweyeke bê ziman hatiye dîtin ? Ger ziman yek ji şertên mîletbûn û netewebûnê be, çima em wesiyetnameya zanayê xwe Mîr Celadet Beg bi cih naynin û li zimanê xwe hûr nabin ? Çima em bi zanebûn an bi nezanî xwesteka dijminan bi cih tînin û ji fikra ku ew dibêjin zimanê kurdî tune ye, mîletek bi navê meltê kurd tune ye, re dibine alîkar ?

Gelek ji me li Ewropayê bi *Celadet Bedir-Xan* û xebatên wî hesiyar. Bi alîkariya ronakbîr û weşanxaneyên kurdan piştî şêst salî xebatên wî ji nû ve di nava kurdan de belav dibûn. Pêşî Mîrza *Hemreş Reşo* mizgînî gihande me û *Hawara* ku li ber windabûn û jibîrbûnê bû, ji hejmara 24'an ta hejmara 57'an mîna pirtûkeke qalind weşand û belav kir. Piştî wê weşanxaneyê *Jina Nû* kovara Mîr Celadet Bedir-Xan ya bi navê *Ronahî*, hejmara 1-28 bi hev re weşand. Herî dawiyê jî Mîrza *Mihemed Bekir* ji hejmara 1'ê Hawarê heta hejmara 9'an bi çapeke bedew li Swêdê çap kir. Di vê navê de ji hejmara 10'an hetanî 23'an neçapkirî maye. Em hêvîdar in ku ew ê jî di nêzik de bête çap kirin, ew kahniya ku kultur û edebiyata kurdî jê diherikî, ji nû ve der bibe.

Bi xêra van heval û weşanxaneyên kurdan, xebatên *Celadet Bedir-Xan* piştî bi pêncî-şêst salî ji nû ve ji me ve xuya dibûn. Gava em niha li zimanê wî, li nêrîn û felsefeya wî dinihêrin, em dibînin ku ew kurdekî întelektuel, pîrhêl û dûrbîn bû. Mirov di nivîsên wî de li zanebûneke kûr, nefsbîçûkiyek ku ji zanebûna kûr diza û kurdayetîyeke pak û bedew rast tê. Herweha ew karakter û şexsiyeta pak û bedew di nivîskarên din yên Hawar û *Ronahiyê* de digerin, ew jî mîna *Celadet Beg* dibine xwediyê nnavên nemir û avakerên fikir û ramanên kurdperwer û liberalên çak.

Ew xebat û keftelefta *Celadet Beg*, ya ku îro ji gelekî xwediyê nifûseke bi dehan milyon mirov re bûye mîna kitêbên pîroz û ji bo ruhiyeta kurdaiyeteke xurt bûye mîna aleke pîroz, bi hezar zehmetî, serêşî û bêimkanî hatiye pê. Wek me li jorê qal kiribû, ku ji xela xwendevan û nivîskarên pê ve, problema ekonomîk yek ji problemên herî mezin bûn. Herçiqas li hin der û doran têtê zanîn, ku Fransîzan alîkariya *Celadet Beg* û kovarên wî dikirin jî, li gorî malûmatên ku xanima wî *Rewşen Xanim* dane min,

Fransîzan alîkariya *Celadet Beg* ya ekonomîk nekirine, lê bi destûra Fransîzan kovarên wî derketine. Di derxistina van kovar û pirtûkên xwe de *Celadet Beg* ji bilî tab û keda xwe, ew di warê ekonomîk de jî gelekî êşiyaye, pirê caran ew hewcedar bûye. Ji bo ku ew bikaribe kovara xwe berdewam bike, li gorî ku mirov ji hin nivîsên wî yên di *Hawarê* de têdigihê, wî carinan kaxez zêde bi dest dixistin û ew li Bêrûdê, li bazara reş difirotin. Lê xuyaye vê yeka han zêde alîkariya wî nekiriye, loma ew carinan mecbûr maye ku navbirê bide kovarê û wê rawestîne. Ji ber vê hindê *Celadet Beg* rojek ji rojan mecbûr maye, êdî ji bo ku ew bikaribe jin û zarokên xwe xwedî bike û çend quruşên ku bi ser bikeve jî pê kovarê çap bike, li deriyê dostekî xwe î xwedîer dixê û jê tika dike ku erdê wî yê pembo bi nivî biçîne. Dostê wî wê pêşniyara wî bi kêfxweşî qebûl dike û erdê xwe didiyê. *Celadet Begê* ku belkî di jiyana xwe de li karekî wilo nefikiribû, tavilê xwe kar dike, ji bo ku dostê xwe fedîkar dernexe û ji bo ku ew jin û zarokên xwe dilşa bike, herweha ji bo ku ew bikaribe karê xwe yê çapemeniyê bidomîne, dixwaze bi metodên nûjen erdê dostê xwe bi kar bîne û berekî baş jê wergire. Ji bo ku ew bikaribe berekî baş jê wergire, av lazim e. Ji bo avê kolandina birekê lazim e. *Celadet Beg* tavilê birekê dide kolandin û ji nava wî erdê bi bereket aveke zelal derdixe.

Lê pir tê re naçe, *Celadet Beg* di bîra xwe, ya ku wî navê "*Bîra Qederê*" lê kiribû, wer dibe û bi hemû xeyal û xewnerojkên xwe, di bîrê de dixeniqe û tevî karwanê şehîdan dibe.

Celadet Bedir-Xan Bi Navên cihê cihê

Wek tê zanîn *Celadet Bedir-Xan* gelek navên cihê cihê bi kar anîne. Wî ji bilî navê xwe yê rastîn, *Xwediyê Hawarê*, *Bavê Cemşîd*, *Herekol Ezîzan*, *Bişarê Segman*, *Seydayê Gerok* û çend navên din. Wî di bin van navan de gelek nivîsên cihêreng nivîsîne. Li ser gramerê, li ser eşîrên kurdan, li ser devokên zimanê kurdî, li ser klasîkên kurdan, nivîsên civakî, yên tarîxî, helbest, çîrok, werger û hwd... Gava mirov bala xwe dide nivîsan, di kîjan warî de dibe bila bibe, mirov hostetiyekê tê de dibîne û ji şoperiyên nivîskarekî ecemî gelekî dûr e. Wek mînak, gramer û bingehe zimanê kurdî ku wî berî bi heftê salî avêtiye, em kurdên îro hê jî negihîştinê. Ya din, gava wî bingehe gramera kurdî avêtiye, ji bilî zaravayên kurdî yên mezin û sereke, ew li devokên herêmî jî fikirî ye, daye ber gelek zimanên Hind û Ewropayî û li gorî wê yekê bingehe zimanê me avêtiye. Herweha nivîs û lêkolînên civakî jî tu dibêjî qey ew îro ji aliyê nivîskarên me yên herî xurt ve hatine nivîsandin. Heçî werger in, wî ji nivîskarên mîna *H. C. Anderson*, *Guy De Maupassant* ku li dinyayê navdar û nemir

diye kurdî. Di warê helbestnivîsandinê de jî ew dikaribû bibûya yek ji şairên dema xwe yê herî navdar. Gava min helbesta wî ya bi navê "*Bilûra Min*" ku di bin navê *Seydayê Gerok* de nivîsandibû, xwendibû, min gelekî jê hez kiribû û ez hê jî jê hez dikim.

Ez gotina xwe bi vê helbesta Mîr Celadet Bedir-Xan dawî tînim û wî di sedsaliya bûyina wî de bi hurmetgîrî bi bîr tînim.

Herweha bi munasebeta bîranîna sedsaliya wî me pîrsa **Di dîroka rewşenbîrî û hişyarbûna gelê kurd de rola Celadet Alî Bedir-Xan û kovarên wî (Hawar û Ronahî) çi ne?** jî çend ronakbîrên kurd kirin. Em bersivên wan jî diweşînin.

Celadet Alî Bedir-Xan

Bilûra Min

Bilûra min a şîrîn
tu di sariya sibehê
û hingûra êvarê de
hevalê bêhevalan,
destbirayê şivan û dilketiyan î.
Dengê te
hêstirên dilên xemgîran,
silava ji hev-veqetiyan,
girîn û zarîna dilketiyan
tîne bîra min.
Bilûra min tu î,
xemrevîna terkiserên dinyayê!

Dengê bilûra min,
çiya û zozanên bilind,
kaniyên bi gul û rihan dorgirtî,
guhê şikeft û serê zinaran
guhderên te ne!
Û sura bayê xerbî
te di nav pelên darê de digerîne.

Bilûra min, were em ê
bi wî çiyayê bilind re
bi hewa kevin,
û bibin cîranê bayên xurt
û hevalên kintên wan
yên bi mij û dûman,
û tê de dengê xwe berdîn,
û zarîna dengê me
bikeve nav kortal û geliyan
û bêcaniya erdên jêrîn
bihejîne;
û pêlên ava heftreng
ên xemzebaz

alîna me bigehîne
deştê Sirûç û Diyarbekrê;
û kalîna berxan
tev şehîna hespan
li me vegerînin.

Bilûra min, binêre û bibihîse!
Roj çû ava,
stêra êvarê bû geş,
kolosên çiyên ên gewr
û hewraniyên wan ên sor û zêrîn
bûne çûn;
û pêlên ava şevê ên reş
ketine deşt û newalan
heta rûyê gir û kepazan.
Di qeraca de
kevir piyê şevgera dixapînin
û bédengiya şevê de
pêjna lingên mêrxasan tên.

Bilûra min,
dengê xwe berde!
Dinya, mîna zarokêkî berşîr,
ket dergûşa xwe;
Dengê xwe berde, bilûra min,
û jê re bîlorîne,
xema wêç birevîne!
Bilûra min tu î
xemrevîna terkiserên dinyayê;
û li rohelatî
dema ko dinya hişyar dibe
ji xew radibe
ji me re
strana azahî û serbestiya
Kurdistanê
binehvirîne,
û dengê wê stranê, bila,
mîna tûrêjên rojê ên pak û zêrîn
bikeve nav dîl û guhên me.
Bilûra min,
Tu î xemrevîna dilketiyên welêt.

Seydayê Gerok, Hawar 32 (1941), 14

Mîr Celadet Alî Bedir-Xan

Rojen BARNAS

Di dîroka neteweyan de hin kes hene ku berê herikîna dîrokê diguhêrin, herikîna bi lez dixînin, an jî wê herikîna bêserûber û kêmbikêrhatî ûnîn pîr û pergalekê didîna da bêtir bi kêrî daxwazê bê. Ev dîrok dibe ku bi tenê a leşkerî, a siyasî an jî ya çandeyî be.

Di dîroka çandeyî ya kurdî (kurmancî) de *Mîr Celadet* yek ji van kesan e, ku berê herikîna û meşa nivîsara kurmancî guhartiye, bergehê wê fereh kiriye, xwendin û nivîsandina wê di nav piraniyê de belav kiriye û berî her tişti zimanê nivîskî li ser hîmên tekûz daye rûniştinê.

Ev nûvejîna (renaissance) çandeya kurmancî ye, meydana û navgîna vê nûvejîna jî kovara *HAWAR* e.

Di vê pêvajoya nûvejîna çandeyî de *Hawar*, hem bi maneya edebî û hem jî bi maneya perwerdeyî xwendegêh (école) e. Bi maneya perwerdeyî xwendegêh e: *Lewra* jî şair û nivîskar *Osman Sabrî* ⁽¹⁾ û nivîskar *Dr. Nûredîn Zaza* ⁽²⁾ bigirin gelek kesên wê demê di dezgehê xwendegêha *Hawarê* de hîna nivîsandinê bûn û dest bi nivîsandinê kirin. Bi maneya edebî xwendegêh (école) e: *Lewra* bi alfabe ya xwe ya kurdî-latînî, bi sistema rastnivîsinê, bi termînolojiyê, bi gramerê, bi zengînî û curbecuriya naveroka xwe *Hawar* jî kovar û rojnameyên berî xwe vediqete, di riyeke ber bi gel ve, ber bi piraniyê ve lê bi senteza neteweyîtiyê-neteweyîtiye nûjen- belav dibe.

Hawar meydana çandeyî ya pêşerojên kurd e, ku li wê derê berhemên antîk û nûjen, rojhelatî û rojavayî, kurdî û biyanî, dînerwer û laîk bêtir ku hevûdu biêşînin bi hev re dijîn.

Zanayê mezin *Mîr Celadet Beg* vê meydana bi zanîn vekir da ku xwendevanên *Hawarê* digel "*Tefsîra Qur'anê*" nûçeya "*Kitêba Totê Reb*", li rex "*Hedîsên Cenabê Pêxember*" "*Nivêjên Êzidiyan*" jî bi dîlfirehî bixwînin. Ji alîkî ve wergerandinên *Xeyam* û li alîkî ve yên *Victor Hugo*. Ji alîkî ve şîrên klasîk ên kurdî yên tefsîr û şerhxwaz ji aliyê dinê ve dîrok, dîlok, bêlûte û stranên gelêrî.

Û di van berhemên folklorîk de mezinahiya zanatiya *Mîr* ev e, ku gotin çawa

ji devê dengbêj, çîrokbêj an gotinbêj derketiye bêgubertin û destlêdan bi navê bêjerê wê, bi bilêvkirin û devoka wan a herêmi her wisa çap kiriye.

Zimanê kurdî herçend li gora axaftina rojane dewlemend bû ji dîsa bersîva hewcedariya nav û termên teknîk û zanistî nedida, ku ev valahî jî ji aliyê *Mîr Celadet Bedir-Xan* ve li gora şert û hewcedariyên rojê hate dagirtin: Gelek termên gramerê, yên teknîkî û zanistî afirandinên wî ne, ku ji kurmançî re bi diyarî mane.

Bi alfabe ya kurdî-lafînî, bi *Gramera Kurmançî* di dîroka çandeya kurdî de *Mîr Celadet Bedir-Xan* kesê pêşî e û herdu afirandinên wî bi tekûziyeke wisa hatine çêkirin ku di warê xwe de bingeh in. Hawar û Ronahî di rojnamegeriya kurdî de du nimûneyên wisa ne, ku di navberê de ev çend zeman bihuriye, bi dewlemendiya navrokê, bi serûberiyê û bi sergiraniya xwe,

hê jî gelek kovar û rojnameyên me yên roja îroyîn negihîştine sewiya wan. Ji bilî vê, ev herdu hê jî kana (xezîne) bêje û termên kurmançî û embara berdest a berhemên klasîk, gelêrî û yên wê demê ne, ku gava em di tengiyê de dimînin an hewcedariya me çêdibe serî li wan dixin.

Ew rewşenbîrekî wisa bû ku mamos-taiya rewşenbîrî ya gelek rewşenbîrên kurd kir. Di gelek waran de ew hê jî mamos-taiya me dike. Ez wisa bawer im ku di sedsaleyên pêşeroje de jî ewê mamos-taiya gelek zana û rewşenbîrên gelê kurd bike.

1) Zaza, Dr. N. , Osman Sabrî nivîsevan û helbestvan, Apo(berhevoka şîrên Osman Sabrî ji aliyê Hemreş Reşo ve. sal, cih û weşanxane nehatine nivîsandin)

2) Zaza, Dr. Nûredîn: , Pêşgotin "HAWAR" û çanda kurdî, berhevoka Hawarê a hejmar 24-57 ji aliyê Hemreş Reşo ve, sal, cih û weşanxane nehatine nivîsandin.

Navnîşana NÛDEMê ya nû:

Termov. 52
175 77 Järfälla
SWEDEN

Tel û Fax: 08-583 564 68

Şahsiwarê Qada Zanînê Celadet Bedir-Xan

Haviz QAZÎ

Şahsiwarê qada zanînê, xemxwarê peyva resen, xetirehilgirê bizav û xebatên di şevên reş û tarî de, fedekarê xaka welêt, dilşewitiyê zimanê û torê dêrîn û hunerê rengîn, cihgirê kursiya şerefê li sîngê koşka niştimanperwerên Kurdistanê *Mîr Celadet Alî Bedir-Xan*, dihêt danan mîna pêşeng û serkêşê bizava rewşenbîrî li sereta sedê bîstan de. Wê bizavê ji bo gelek xortên kurdan bizava riya rast rohnî kiriye, ku ew hest bi girîngî û tam û lezeta jiyana serbest bikin û xemê ji çanda netewa xwe bixwin.

Di destpêka çerxa bîstan de nivîskar, ronakbîr û torevanên kurd hindik bûn, têra dermankirina birînên civakî nedikirin. Di wê dema teng de, welatparêzê

nemir *Mîr Celadet*, wek xortekî mîlet-perwer bi rewşeke pir bi bawerî û xwîngermî hat pêş bi pîvana (ew gelê ku nikaribe bi zimanê xwe binivîse û bixwîne, bêqîmet e û bêkesayefî ye) û wî di gulana 1932'an de li Şamê kovara *Hawarê* derxist, rûpelên wê bi nivîsên zêrîn xemilandin, xem, keser, kovan, derd, êş, arîşe û kêşên gelê kurd bi awayekî bihagiran tê de xuya kirine, xizmeteke heja gihandiye ziman, tor û folklora kurdî. Herweha dema ku wî alfaba kurdî bi tipên latînî weşandiye, wî di rênivîsa kurdî de şoreşeke mezin kiriye. Wî behsên dîrokî, edebî, zimanvanî, folklorî û gelek babetên din belav kirine.

Şarezayî û pisporiya *Mîrî*, di zimanê biyanî de, wek zimanê almanî, rûsî, fransîzî, yunanî, tirkî, erebî, farisî û paşê ji îngilîzî, xezîneyeke dewlmend e ji zanariyan bo *Mîrî* berdest kirine û bûye fêrisê meydana nivîsînên siyasî û civakî di wê demê de.

Wî heta meha tebaxa sala 1943'an kovara *Hawar* domandiye, paşê kovara *Ronahî* cihê wê girtiye. Van kovaran di pêşveçûna bîr û baweriya neteweyî de û bi giştî hişyarbûna gelê kurd de roleke bêhempa leyistine; nexasim di warê ziman, dîrok û rewşenbîriya giştî de... Alfabeya latînî ku *Celadet Beg* bingehe wê avêtiye, îro ji kurdên Sûriyê bigire, heta kurdên Iraqê, Îranê, Tirkîyê û Ermenîstanê bûye bingehe.

Siwarçakê nemir, çawan meha nîsana 1893'an li Stembolê hatiye dinyayê, herweha roja 15'ê tîrmeha sala 1951'ê ketiye bîra gundê Hîcane, nêzikî Şamê û rubê pak ji giyanê wî derçûye û li goristana Xalid Neqşebendî de li Şamê hatiye veşartin.

Hejmareke çak ji kitêb û belavokan li dû xwe hiştiye, kitêbxana kurdî pê dewlemend kiriye.

Rola Celadet Bedirxan

M. MALMÎSANIJ

"Ên ku du roj (e) dest bi ziman kirine xwe feylesûf dihesibînin. Karê nezana holê ye. Ziman wek asoyê behrê ye, nêzik xuyanî dike lê tu çiqas diherî tim ew e..."

Osman Sebrî

Herçiqas ji pîrsa te re bersiveke dirêjtir divê jî li ser daxwaza te ya nivîskî ez dê hewl bidim ku gotinên xwe bi rûpelekê bi sînor bikim.

Ji ber ku *Celadet Bedirxan* di warên cihê-cihê de xebitiye û berhemên wî li ser babetên cihê ne, rola wî jî di hişyarbûna gelê Kurd de pîrralî ye. Tê zanîn ku wî demke dirêj xebata siyasî kiriye, di nav tevgera rizgarîxwaz a milletê Kurd de cîyê xwe girtiye; gelek nivîs û kitêb nivîsandine, nivîskar e;

çend kovar derxistine, rojnamevan e; elîfba Kurdî ya li ser hîmên elîfba Latînî daniye; li ser gramer û ferhenga Kurmancî xebitiye, zimannas e; gelek tişt ji zimanên din wergerandine Kurmancî, wergêr e. Ev xusûsiyetên wî - heke em xebatên wî yên din nehesibînin jî - nîşan didin ku ew di nav kultura siyasî û nivîskî ya Kurdî de xwedî cîyekî girîng e. Bi van xebatên xwe wî tesîr li tevgera Kurdî kiriye û şopek li pey xwe hiştiye ku nayê înkarkirin.

Bêguman ew ne Xweda ye. Kêmasî û şaşiyên wî jî hene. Em bêjin îro di hin pîrsên siyasî de ez bi xwe wek wî nafikirim lê tevî viya jî rola wî ya musbet eşkere ye. Ez dixwazim li ser pîrsekê bisekinim: Gava gotin tê ser roşinbîr, nivîskar, şair û bi taybetî liderên politîk ên Kurd, hin Kurd tenê pesnê wan didin, bi çavê rexnegirî lê nanêrin. Pesnên wisa, tim telqîna melayan û zikra mirîdan tînin bîra min. Na, divê em bêpozbilindî qedrê wan - ên ku layiq inbizanin lê divê em bi "*telqîn*" û "*zikra mirîdên politîk*" nese kinin; eger hebin - ku kesek bêtêmasî û şaşî tune - divê ku em kêmasî û şaşiyên wan jî bibînin, bibêjin û binivîsin. Yan na em dê çawa pêşkevin? Lê gotin û nivîsîna kêmasî û şaşiyên kesên wisa, divê nebe sebebê înkarkirina kar û xebata wan a hêja. Bêguman bona ku em derheqê kesên wisa de bigihîjin qenaetê rast, divê em dem û şertên jiyana wan a şexsî û civakî jî ji bîr nekin.

Gelek caran behsa rola *Celadet Bedirxan* a di warê elîfba Kurdî û gramera Kurmancî de tê kirin. Bi a min tevî vana di hin pîrsên din de jî rola wî girîng e.

Ez dixwazim bala xwendevanan bixşînim ser hinek ji vana:

- Xebata wî ya di warê Kurmanciya nivîskî de, bi taybetî di warê pexşana (nesra) Kurmancî de

- Di warê kultura nivîskî ya Kurdî de
- Di warê ferhenga Kurdî de
- Di warê folklorê Kurdî de
- Di warê tarîx û belgeyên Kurdî de

Kurmanciya nivîskî bi taybetî pexşana Kurmancî bi wî çend gavên girîng avêtin.

Kultura devkî ya Kurdî xurt e lê kultura nivîskî qels e. *Celadet Bedirxan* yek ji pêşengên kultura me ya nivîskî ye.

Ferhenga wî baş naye naskirin. Min bi xwe li ba hevalekî beşek ji musweddeya vê ferhengê dîtibû; ferhengek gelek hêja ye. Ez hêvî dikim ku di demek kin de ev ferheng bête çapkirin.

Wî di warê tarîxa Kurdî û weşandina hin belgeyan de jî ji me re mîrasek hiştiye lê bi a min wî dikarîbû di vî warî de gelek tiştên baştir bikira. Ez vê yekê wek kêmasiyeke wî dibînim. Ji ber ku

ew bi xwe di nav de bû, di warê tevgera welatperwera Kurdî ya organîzekirî de (wek nimûne *Kurdistan Teali Cemiyeti*, *Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti*, *Xoybûn*) dikarîbû gelek tiştan binivîse û biweşîne. Heyf e ku di vî warî de zêde tişt neweşandiye.

Tevî her tiştî, bi xizmeta xwe ew hêjayî pesnê ye. Berhemên wî yên ku îro li welatên cihê-cihê ji nû ve tên çapkirin him hêjayiya xebata wî him jî rola wî ya musbet nîşan didin.

Herçî kovarên wî ne, ev beşek girîng in ji xebata wî. Xuya ye ku bi taybetî di zaravê Kurmancî de tesîra van kovaran gelek musbet e. Çi heyf ku heta îro ji alî ziman ve ji wan baştir kovarên me tunin. Ev rastî alîkî de xurtîya wî, alîkî de jî qelsiya nivîskarên me yên îro nîşan dide. Bêguman derxistina *Hawar û Rona-hiyên* nû yan jî derxistina kovar û rojnemeyên ji wan baştir ne tiştekî hêsan e lê ne bêmkan e jî.

Bi hêviya ku di warê zimên de *Celadetên* me zêdetir bibin.

Piyonerekî Zimanê Kurdî Celadet Bedir-Xan

ROHAT

Di her civatekê de mirov rabûne demekê pêşengiya karekî wisan kirine ku heta wê demê tu kesekî mayin nêzîkî wî karî nebûye. Ji van kesên bijarte, kêmbeymar û zana re, di zimanê latînî de piyoner tê gotin. Herçiqas peyva pêşeng cihê vê gotinê tijî neke jî, ew tê wê maneyê. Dîsa di her civatekê de mirovek radiibe, derdikeve holê, cara pêşîn gavekê davêje, riyekê vedike, fireh dike û dem tê piraniya civatê di vê riyê de dimeşin. Di

civata kurdî de çawa em dibînin ji van piyoneran yek jî *Celadet Bedir-Xan* e. Îsal pê re sed sal di ser bûyina wî re derbas dibe. *Celadet Bedir-Xan* piyonerê çi ye? Cara pêşî wî mirovî bingehên zimanê kurdî lêkolandiye, vejandiye, jîndar kiriye, bi tîpên latînî hîmê wî zimanî daniye, di wî warî de riyeke nuh vekiriye. Ev çalakî, hewldan û keftelesta bi serê xwe bûyereke dîrokî ye. Vê bûyera mezin di pêşketina çandî, hunerî û edebî de roleke bêhempa listiye. Ev hewldayina çandî tenê di nav sînorên teng yên akademîk de jî nemaye, di sala 1932'an de bi derketian kovara *Hawar* ve bûye qewimandineke populer, di nav gel de belav bûye. Ji ber vê yekê jî, mirov nikare *Hawarê* tenê wek kovarekê, an jî tenê wek weşanekê bihesibîne. Divê mirov vê weşanê wek organ, proje û tevgerê xwenasîn, hişyarbûn û vejînê bihesibîne. Ev cara pêşîn bû wekî mirovek bi awayekî sistematîk girîngiya zimanê kurdî ji nuh ve kifş dikir. Wî jêderxist ku bê ziman civatek nikare xwe bigihîne tu cihêkî. Daxwaz, hêvî û xewnerojên civatekê tenê bi alîkariya zimên ve tên pêşkêş kirin, wî ev rastiya zû fam kir. Ew baş têgihîştibû wekî "*Ziman kilita dilan e*". Wî kilita di destê xwe de baş bi kar anî.

Ronakbîrekî Bêhempa Celadet Bedir-Xan

Mehmed UZUN

Herwekî tê zanîn, tevgera ronakbîrî ya kurdî, ji ber rewşa welêt, ne ewçend xurt e û tu carî jî xurt nebûye. Di hemû tarîxa kurdî de, bi tenê hin heyam bi vê tevgera pir pêwîst hatine nasîn û bi tenê hin kes û şexsiyet bi van karan rabûne. *Celadet Alî Bedir-Xan* yek ji van nav û şexsiyetan e. Ew yek ji stêrkên kêm ên esmanên tarî û neçar ên welatê Kurdistanê ye.

Celadet Alî Bedir-Xan kurdekî ne kurdistanî ye. Ew li welatên xerîb hatiye

dinê, jiyaye, xebitiye û wefat kiriye. Eger meriv hemû jiyana wî ya li welêt bide ser hev, ew ji çend salan ne bêtir e. Heye ku ji ber vê yeka balkêş be, wî derd û kulên kurdan ji herkesî bêtir dizanîbû. Wî ji tecrubên bav û kalên xwe jî dizanîbû ku sebebên mezintirîn ên zehmetî, astengî, paştetemayîn û bindestîya kurdan, ne dijmin, lê nezanî, cehalet, girtûbûn û berberiyên hundurîn ên kurdan in. Ew ji tecrubên xwe yê salên 1920 û 30-an fêr bû ku kurd, ji ber nezaniya kor, cehaleta kûr û hesûdiya bêpayan, nikarin bi hev re bixebitin, nikarin yekitiyan bînin pê û nikarin bigihin armancên xwe.

Ez bawer im, ji ber van sebebên, wî xwe da ser rîya îlim û îrfanê, xwendin û nivîsînê, afirîn û avakirinê. Wî da pey şopa şexsiyetên mezin ên tevgera ronakbîrî ya kurdî û bû hevrê û hevalbendê *Melayê Cizîrî, Ehmedê Xanî, Nalî, Hacı Qadirê Koyî* û h.w.d... Hezar rehmet li wî, dê û bavê wî, kal û bapîrên wî ku wî bi sebr, metanet û xîreteke bêhempa perda reş a cehaletê çîrand, kovarên *HAWAR, RONAHÎ* weşandin, kitabên "*Kitabxana HAWAR*"ê" çap kirin û qayidên esasî yê gramera kurdî anîn pê. Eger îro kurd hê jî dikarin bi zaravayê kurmançî bixwînin û binivîsînin, di vê yekê de para *Celadet Alî Bedir-Xan* pir û pir e. Di hejmareke *HAWAR*'ê de, bi navê "*Zimanekî û merivekî*" nivîsareke wî heye ku ew tê de behsa vejîna zimanê hebreyî û rêberê vê xebata hêja dike. Kurdên îro jî divê niha, mîna *Celadet Alî Bedir-Xan*, lê îcar li ser wî, nivîsarên weha binivîsin û behsa vejîna kurdiya bakur û rêberê vê xebata giranbiha *Cela-*

det Alî Bedir-Xan bikin.

Ew dema ku *Celadet Alî Bedir-Xan* kovar û kitabên xwe weşandin, demeke pir xirab bû; tevgerên kurdî şikestin xedar xwaribûn, kurd ji hev ketibûn, welatê wan hem perçe bûbû hem jî bûbû kavi, piraniya ronakbîrên wan hatibûn kuştin, yê mayî jî, perege, bi derine reviyabûn û hemû li dijî hev bûn, îmkân, aîgir, xwende û terbiya xwendina kurdî nîn bû. Di nav rewşeke weha zîz û kambax de, wî dest bi xebata xwe kir. Û gava wî dest bi xebatê kir, bi tenê çend kes li dora wî bûn; birayê wî *Kamiran Alî Bedir-Xan*, dotmama wî *Rewşen Bedir-Xan*, *Dr. Nafîz* û birayê wî *Nurettin Zaza*, *Osman Sebrî*, *Cigerxwîn*, *Hesenê Hîşyar* û heye ku çend kesên din... Hingê, gava wî ev xebat kirin, bêtî der û dora wî ya pir nêzîk, kesî hêjahî û qîmeta xebatên wî fahm nekirin. Lê xebat û eserên hêja û pêwist mîna *lûlû* û *yaqûd* in. Wext wan dikemilîne, dineqîşîne û derdixe meydanê... Û gava ew derdikevin meydanê, herwekî eserên *Celadet Alî Bedir-Xan*, ew bi şewq û tîrêjên xwe hawirdor ronî dikin.

Hezar rehmet li wî ku wî qonaxeke weha girîng a ronakbîriyê anî pê û bi eserên xwe ronahî reşand ser welatê neçar, nezan, bêkes û belengaz ê Kurdistanê.

Ez Xwîna Xwe Nadim Te

Fethula HUSEYNÎ

Keçê,
dîlê min î biçûk
ne pênûs e
ta ku rewş û pesnê xwe
jê dimêjî...
Nesrînan li xwe dicivînî
Kulê xwe
pê dikujî...
Keçê,
Reş xunavê xwîna min
buha qelen e...
Ji mêj ve xelat û
diyar e...
Ji şîndara te re avdan e
de xwe oflaz neke
Eger tu gul î
Dil bilbil î
evîn yek e...
Lê... eger tu çiya yî
her bilindê qoq û ban im
Û... eger tu Meryem î
her ez tîrêjê Yezdan im
da min ne-so-jî
ne-mê-jî.

ŞEMITÎNA STÊRKAN

Rojen BARNAS

Ku şemitîna stêrkek
Nimaya mirina yekî mezin be;
Herşev ji esmanê me
Stêrk dişemitin bê hejmar.

Ne bêsedem ne beraday e,
Ku hêvîdar in ji siberojan:
Me welatek wer zayok heye
Ranaweste li ber rihstûn tu car

Neşemitin stêrk! bêsedem,
Nexurucin bê şop û bê ronahî.
Xuricîna we, divê azahî
Tov ke li dû xwe, bi kerem.

XEWNA DIYA ŞEHÎDEKÎ

Du par ji şevê çûbû, ev şev
Benderih di xewnên kûr de.
Masî nedilivîn di golê
Şîrîna çiravan westandî
Û gul û giya
Kerr û lal.

Dayikek hilpetikî ji xewnê
Deng lê çikandî,
Qîrîn di gewriyê de fetisandî ma.
Eşheda xwe anî bi çav û birû.
Li ser "pêxemberê axirê dewrê"
Fatûhayek, sê "Qulhû Wellah"
Kire gazî:
Da rêwingiyê wê vê carê jî
Bi xweşî
bi ser de
bê.

Kiz-zîn ji kezebê çû,
Lûvand di ber xwe de:
-"Rêwingiyê min li rê ye, vê şevê
Nizanim gelo
Dê bigihîje menzîl û meqsedê?"

Du par ji şevê çûbû, ew şev
Dayikek hilpetikî ji xewnê
Dayikek xewnek dîtibû
Çi xewn bû ew, belê?...

XEWNA JINA ŞEHÎDEKÎ

Jinikek,
Wek hejyana çiyayekî
Hejiya di nivînê,
Ji ber wê xewna dîtî.
Rabû ser xwe, ku li çokên xwe xe
Fedî kir ji xezûr û xesiyê.
Jinikek, ku diya çend ber zarûkan
Got, di ber xwe de:
-"Hey la li min dêranê! ma jinebî mam?
"Bûm diya sêwîyan, wey Xwedê neke.
-Hey la li min sêwiyê!"
Û li xwe fikirî
Kerr lûvand û kelegirî
Got:
-"Hey geşahiya di çavên min de
Ma nema hun bibirsin ji niha pê va?
Ma hunê ji kê re biçirsin,
Bişirînên min ên di dev û lêva?
Bîbikên min ên ku dîtine
Tenya bihara bîst, bîst û yekê
Û biskên min ên şînboz
Ku di nav serê min de ji niha va
Ji Nûhê di nav Cizîrê gelek pîrtir
Gelekî derdkêştir û westandî:
Tirsa min ew e,
Ku dabin vemartin çira hewe."

Weha got û kir, jinek ji jinên
Ku rê dipan.
Li riya çûnehatê bû
Rêwingiyê wan.

DILEKÎ

Dilekî d'mazmazka pêş-Asyayê de
Dilekî çarkerî, bi xwînê der e.
Pîrhevok tevna xwe lê rapêçaye
Dest kirye tînikê jê venagere.

Ew dil e, dilekî mîna dilan e
Li rexxî Elîşêr, li rexxî Rêber
Alîkî Beko ye, strî di gulê
Alîkî Memo ye; dilsoj, bêxeber.

Milkekî d'navoka pêş-Asyayê de
Mîna xewnên şevan pendî-nependî
Li riya azadî bêdeng û bêhis
Elîşêr tîn kuştin, lê b'serbilindî.

DÎSA

Stêrkek şemitû dîsa
Stêrkek şemitû heywax
Mirin çavên te birijin
Mala te bimîne kambax.

Rojen BARNAS

SÊ RENGÊN KESKESORÊ

Mehmed UZUN

Sê hunermendên kurd ên ciwan, du xort û keçek; **Tekîn Firat, Mehmet Kolçak û Gulcan Zîrek**. Rojêke havînê ya Stembolê ye. Xeberên wê rojê dîsan nexweş in. Dîsan gelek kuştî hene, dîsan dîplomat û siyasetvanekî tirk ê nijadperest henek û qirfên xwe bi zimanê kurdî kiriye, dîsan li ser hebûn û nebûna kurdan tiştên ne cîddî hatine nivîsîn. Dinya germ e, li ser rûyên merivên ku derin û tîn esebiyeteke vekirî dixuye. Li ser Îstîklal Caddesiyê, li qabwexana *Kaktusê* ku çend hevalên min ên tirk nû vekirine, ez li hêviya wan, hunermendên me yên ciwan im. Min Mehmet û Gulcan berê jî dîtine, ez ê Tekîn niha, cara yekemîn, bibînim.

Ew tîn, kenek li ser rûyê wan, germ, dilsoz, ji esebiyeta hawirdor dîr. Wî danê êvarê em ê bi hev re bin, bipeyivin, sohbet bikin, li ser hal û hewalê kambax ê hunermendên kurd li hev guhdarî bikin. Ya rastirîn, ew ê bipeyivin, ez ê li wan guhdarî bikim. Ez bi dîtina wan kêfxweş dibim, germahî û gemariya wê rojê ji bîr dikim. Wan albumek bi sûretên tabloyên xwe, ji bo min, amade kirine û bi xwe re çend nimûne jî anîne. Tevî van, wan tabloyeke Tekîn ku li ser hewreşînê çêbûye, bi hev re anîne û yadigarî min dîkin. Navê tablo "*Helebçe*" ye. Bi tenê ev nav hem li ser tabloyê hem jî li ser hunermendiya resaman gelek tiştî dibêje.

Em bi hev re li sûretên tabloyan û li nimûnan dinihêrin. Pêşî çend sûret ji pêşangeheke wan hene. Par wan pêşangeheke biserketî, bi navê "*Direnmeler*" li Stembolê, li *Weqfa Maf û Azadiyên Kurd*, li dar xistine. Li ser pêşangehê gelek hatiye nivîsîn. Lê cîhê mixabinê ye ku "wê zêde bala kurdan nekişandiye." Piştî wan wêneyan, sûretên tabloyên Gulcanê hene. Paşê jî yên Mehmet û Tekîn.

Ez bi meraq gelek tiştî, li pey hev, ji wan dipirsim. Çima? Çawan? Gelo? Ma? Ew li Stembolê, di navenda tevgera çandî, hunerî û edebî ya Tirkîyê de, mîna hunermendên kurd dixebitin, dilebitin. Bê şik e ku zehmetî û dişwariyên li ber wan gelek in. Bê şik e ku rê û îmkânên li ber wan pir kêm in. Bê şik e ku kurd zêde piştgiirtiyê li wan nakin. Lê tevî van hemû tiştan ew bi navê hunermendiya kurdî derdikevin holê û dixwazin hunereke kurdî biafirînin. Çawan, bi çi awa û şêweyan? Hunera kurdî, tabloyên kurdî,

Hunermendên Kurd Mehmet Kolçak, Tekîn Fîrat û Gulcan Zîrek

motîvên kurdî çawan diafirin û tîn pê? Wext li ber me pir e, em ê hêdî hêdî li ser van meseleyên xwe bipeyivin. Lê berî he tiştî ez dixwazim bizanibim ka ew çawan ketine ser vê riyê...

Gulcan, ya herî ciwan e. Ew ji Erzîncanê, Çayirliyê ye. Hê di zaroktiya wê de, mala wan koçî Stembolê dike. Ew li Stembolê mezin dibe û dest bi xwendinê dike. Ew li Unîversîta Marmarayê, beşê hunerê dixwîne. Wê beşdarî li hin pêşangehan kiriye û sala 1988-an xelateke hunerî, bi tabloyeke xwe ji Serpocamê wergirtiye. Digel resamiyê, Gulcan bi musîkê jî mijûl e, ew, tevî *Koma Serora Natê*, li ser musîka kurdî jî dixebite.

Mehmet ji Xarpêtê, Qereqoçanê ye. Hema çî bigire, mîna Gulcanê, ew jî li Stembolê mezin dibe û li wir dixwîne. Ew jî li Unîversîta Marmarayê, beşê hunerê dixwîne û niha jî li wir mastira xwe çêdike. Wî jî beşdarî li gelek pêşangehan kiriye.

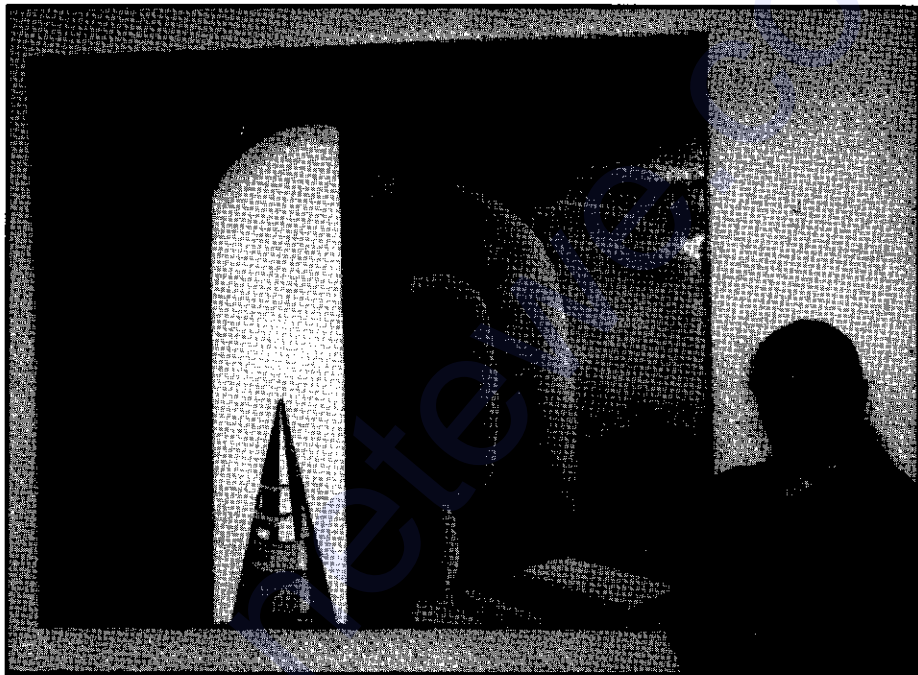
Herçî Tekîn e ji Mûşê, Wartoyê ye. Wî li Unîversîta Mîmar Sînan, beşê hunerê xwendiyê. Digel çend pêşangehên li Turkiyê, wî beşdarî li hin pêşangehên li Alemanyayê û Yewnanistanê jî kiriye.

Hersê jî ji nîfşên nû yên kurd ên xwenda ne. Hersiyan jî ilmê huner û hunermendiyê xwendine û bala wan hem li ser hunera kurd û tirkî hem jî ya navneteweyî ye. Hersê jî bi kurdî (kurmancî û zazayî) dikarin bipeyivin, lê nikarin xwe baş pê îfade bikin. Mîna piraniya ciwan û xortên kurdan ên Turkiyê, ew jî pirtûk bi tirkî dipeyivin û bi

tirkî xwe îfade dikin. Nemaze gava ew li ser huner, edebiyat, siyaset û felsefê dipeyivin. Ew bi kurdî dijîn, hîs dikin, dixebitin, diafirînin, lê belê bi tirkî difikirin û pirî caran jî dipeyivin. Ma ev yeka hanê ku meriv li her derê Turkiyê, di nav kurdan de, dibîne, ji bo hunermend û ronakbîrekî kurd ne navkokî û berberîyeke xedar e?

"Bêguman" hersê bi hev re dibêjin, "bêguman ku welê ye. Lê realîta me jî weha ye. Nîrê zimanê tirkî li ser me pir û pir mezin û giran e. Em ketine ber diranên çerxeke xedar a asîmilasyonê..."

Li nik hersîyan jî ez hîsiyeteke xurt a kurdî û daxwazeke xurt a afirîna hunera kurdî dibînim. Lê di eynî wextê de, ez kêmanî û valahiya wan a zanîna tarîxî, edebî û çandî

Gulcan Zîrek li ber tabloya xwe "Bilindbûn"

ya kurdî jî dibînim. Huner, her celeb huner her têşeyên hunerî li ser kok û rehên tarîxî, edebî û çandî hêşîn tînin û diafirin. Û ziman bîngeh e, ruh e. Bêyî ziman ne şîûrekî tîkûz ne jî zanîneke kûr dikare were pê. Em li ser van yekan dipeyivin. Ew jî baş bi vê yekê dizanin, haya wan ji kêmanî û qelsiyên wan heye. Loma jî ew gelek tiştî bi hev re dikin da ku xwe bi kûrahî û dewlemendiya ziman, tarîx, çand û edebiyata kurdî bigihînin. Ew li ser yekîtiyê û yekbûna xwe dipeyivin, gelek ehîmîyetê didinê. Wan bi hev re, bi navê Yekitiya Resamên Komelê, yekitiyek anîne pê. Ew hem xweser in hem jî yekîtiyê ne, hem berhemên xwe yên şexsî diafirînin hem jî li ser projeyên hevkar dixebitin. Ev yekîtiyê di warê huwîyet û şexsiyeta kurdî de jî alîkariya wan dike. Ew kêmaniyên hevûdu dibînin û hevûdu temam dikin. Tiştekiyê din ku ew bi

Tekîn Firat "Dêrsim"

hevkariyê dikin, xwendin û salixdan, nîrxandin û lêhûrbûna kitabên kurdî yan jî yên li ser kurdan e. Ew pir dixwînin, bi hev re pir li ser eserên ku xwendine dipeyivin û pêwendiya huner û hunermendiya xwe û eseran dadînin. Wan bi hev re studyoyeke resamiyê vekirine û piraniya caran li wir dixebitin, fikrên xwe ji hev re dibêjin, berhemên xwe yên destpêkirî yan jî nivçe nîşanî hev didin û pêşniyarên hevûdu wêdigirin.

Ew weha li ser biryar, armanc û xebatên xwe dipeyivin. Di navbera sohbetê de, ew behsa biryareke xwe ya din jî dikin û di ser re derbas dibin. Biryar bala min dikişîne;

biryar dane ku herin Kurdistanê û demekê li wir, di nav xelkê de bijîn. "Ji bo hînbûna adet û ûsil, ziman, edebiyat (nemaze ya devkî), rabûn û rûniştina gelê kurd, çûyina me pêwist e", ew dibêjin. "Heye ku bi vî awayî em bikaribin bîrînên şexsiyet û huviyeta me ya perçekirî û perçiqî, hinekî, derman bikin." Tekîn karê xwe bi rê xistiye û ji niha ve çûye, li gundekî Sêrtê bi çih bûye. Ew li wir hem mîna mamosta dixebite hem jî ruh, can, deng, pejn, reng, tahm û bîhnên cuda yên xelkê xwe hîn dibe û bi wan re, di nav wan de diji.

Yekitiya wan KOMELÊ dest bi weşandina kovareke hunerî jî kiriye. Par hejmareke kovarê derketiye. Gava pêwist be, ew kovara xwe diweşînin. Navê kovarê jî "*KOMEL Sanat Dergisi*" ye. Belê, ew bi tirkî ye. Armanca wan bi kovarê, nîşandana huner û hunermendiya kurdî, gelş û problemên li ber wan e. Ew dizanin ku kurd mîna gel û netewe ji huner û hunermendiya modern dûr in. Mefhûmên resam-resamî, nivîskar-nivîskarî, ronak-ronakbîrî û hwd. ne ji mefhûmên esasî yên civata kurdî ne. Û tevî van rastiyên tahl, ew li welatekî mîna Turkiyê dijîn ku li wir çerxa her tiştî her wext, her saet, her saniye li dijî kurd û kurdîtiyê dizivire. Di welatekî weha de hunermend bûyin û di ser de hunermendê kurd bûyin pir dijwar e. Loma jî ew pir girîng dibînin ku ev mefhûmên bingehîn ên avakirin û afirînê derkevin holê, bîr munaqaşekirin, bi awayekî medenî li serê bîr peyivîn. Di hejmaraya yekemîn de, bi navê "*Kürt Resim Sanatı Var mıdır?*" bendek heye. Di wê bendê de, ew li ser pirs û pirsîyarên ku serê gelek kurdî mijûl dikin, ji xwe radiwestînin û hewl didin ku bersîvan jî bibînin. "Meriv nikare behsa hunereke vekirî ya

Tabloya T. Firat "Gema"

Tabloya Mehmet Kolçak "Berxwedan I"

kurdî bike", ew dibêjin, "lê gelê kurd di jiyana xwe ya civakî, di motîvên xwe yên xalîçe û mehfûran, di dawet û dîlanên xwe de huner û hunermendiya xwe nîşan daye, hunera me ya resim û wêneyê jî ev e û li gora vê ye"

Wan bi kurdî jî belavokek weşandine û tê de behsa huner û hunermendiya xwe dikin. Di derekê de, ew weha dibêjin; "Em alî ne. Em ronakbîrên netewa bîndest ku nasnama wan hatiye înkarkirin, navên wan hatine guhertin û hebûnên wan ên kulturî hatine talankirin xwe wekî aliyekî dibînin... Em di wê baweriyê de ne ku huner di guherîna civakî de xwedî rolekî girîng e...

Bêyî ku rîknên estetîk ji çav werin derxistin. em ê li prensîbên hunerî xwedî derkevin... Em ê li efsane, dîrok, adet, kevneşop û hebûnên kulturî yên gelê xwe xwedî derkevin, wan biparêzin da ku di kultura navnetewî de cihê xwe bigirin.." Meriv dikare bibêje ku ev belavok, deklarasyona hebûn û xebata wan e.

Bi dû qayideyên weha esasî, lê giştî yên huner û hunermendiyê, em dîsan vedigerin ser xebat û tabloyên wan. Pêşangeha wan a "Direnmeler" xebateke wan a hevkar e. "Me xwest ku em liberwedana gelê kurd bi rengên keskesorê nîşan bidin." Keskesor, çima keskesor û rengên wê?

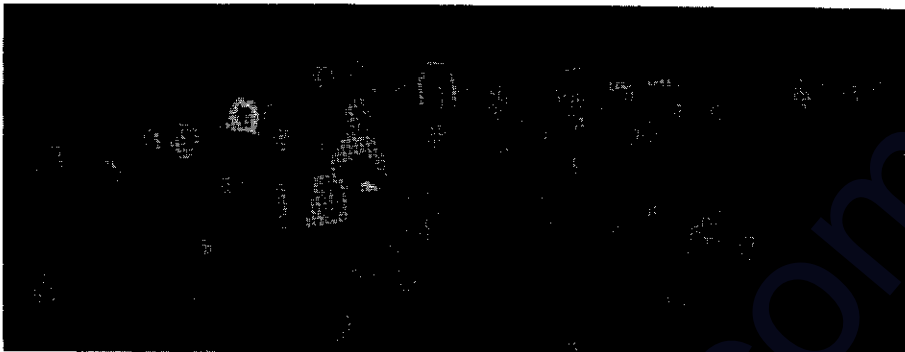
Herkes dizane ku kurd ji rengên germ û balkêş hez dikin. Cil û bergên keçên kurd ên eşîran, neqşên çadir û konên zozanan, motîvên mehfûr û xalîçên kurdan her bi van rengan hatine rêstin û hûnandin. Sor, zer, gewher, kesk, şîn... ev rengên keskesorê, rengên jiyana kurdî ne jî. William Eagleton di kitaba xwe ya pir hêja "An Introduction to Kurdish Rugs and other weavings" de, behsa van rengan û girîngiya wan a sembolîk dike. Ew dibêje ku mehfûr û xalîçeyên kurdî sûret û wêneyên civata kurdî ne, rengên wan ên germ û hînekî tarî nîşana jiyana wan e. Jiyana koçerî û eşîriyê, edet û ûsilên gundîtiyê, berberî û dijminahiyên navbera eşîran, şerên li dijî dewletan, liberxwedana sedsalan... ev hemû mîna reng û neqîş, mîna hûnîn û motîv di mehfûr û xalîçeyên

Tabloya M. Kolçak "Berxwedan II"

kurdî de dixuyin. Ez ji wan re behsa kitaba William Eagleton û gotinên wî dikim. Haya wan ji kitabê nîn e, lê tiştê balkêş, ez ferq dikim ku wan jî serê xwe gelekî bi van babetan eşandiye û di hunera xwe de van babet û fikran diceribînin. Bi taybetî jî di tabloyên Tekîn ên dema dawîn de, ev fikr û tema baş dixuyin. Tekîn giranî daye ser reng û motîvên mehfûr û xaliçeyên kurdî. Di van demên dawîn de, wî bi navê "Dêrsim" du tablo çêkirine. Di van de hem mehfûrên kurdî bi xwe û hem jî reng û motîvên wan baş diyar in. Herweha di tabloyên wî yên "Newroz, Jin, Gema" de jî. Ew, tevî hevalên xwe, li pey reng û motîvên neteweyî ye, da ku bikaribe huner û resima kurdî bîne pê.

Gava em li ser ahenga reng û motîvên neteweyî dipeyivin, bivê-nevê, sohbeta me tê

Tekîn Firat "Newroz"

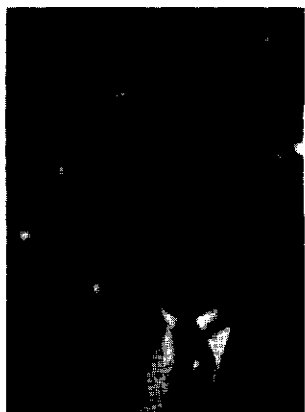
ser Kubîzmê û kubîstan, nemaze ser Picasso û Braque, rêberên tevgera kubîzmê. Herwekî ku nas e, kubîzm navneteweyî ye, lê ew li ser motîvên neteweyî hatiye pê. Di avakirina tevgera hunerî ya kubîzmê de, tesîra motîvên Rojhelata Navîn gelek e. Bi gotîna W. Eagleton, gava meriv behsa hunera rojhelatê bike, divê meriv cîh û rola esasî ya huner û motîvên kurdî ji bîr neke. Loma meriv bi rehetî dikare bibêje ku di reh û rêçên kubîzmê de tesîra motîvên klasîk ên kurdî heye. Di tabloyên Tekîn de jî tesîra kubîzm û rêberên wê dixuyin. Ma huner û hunermendî, her celeb afirîn ne tesîr û pêwendî ye? Ma hunermend û avaker, nivîskar û lêger ne endamên malbateke fireh in?..

"Picasso û Braque, ji bo min û hunera min, rêberên girîng in", Tekîn dibêje. Gulcan jî dibêje Poul Cleé û Mehmet jî navê hersiyan dubare dike. Jixwe di tabloyên Gulcan û Mehmet de jî tesîra van hosteyan dixuye. Gava em li tabloya Gulcanê "*bilindbûn*" û ya Mehmet "*berxwedan*" dinibêrin, gotin dîsan tê ser pêwendîya "neteweyî-navneteweyî, xweserî-hevkarî."

Lê belê tiştê ku min pir kêfxweş dike, ev e; ew hersê bi hev re dixebitin, lê uslib, şêwe û riyên wan jî hevûdu cihê ne. Ew tesîrê li hev dikin, lê her yekî riyêke taybetî û xweser daye ber xwe. Di huner, afirîn û avakirinê de cihêti û xweserîti ji bo wan girîng e. Ew dizanin ku keskesor ji rengên yekgirtî hatiye pê, lê her rengêkî jî bi serê xwe xwediyê cihêkî taybetî ye. Ew bi hev re, bi rengên keskesorê, hewl didin ku hunera kurdî li Turkiyê geş be, lê di eynî wextê de ew hewl didin ku bibin sê rengên cihê yên keskesorê.

Roja kambax a Stembolê êdî hêdî hêdî diqulipe ser êvarê. Esebiyet ji me bi dût ketiye, germahî û gemariya Stembolê wînda bûye. Ez li rê me. Ez wan yek bi yek hembêz dikim, serfirazî û serketina wan dixwazim. Û gava em ji hev xatîr dixwazin û vediqetin, ew bi ken dibêjin, "keskesor..." Ez jî gotina wan temam dikim; "û rengên wê yên taybetî..."

AWAZÊN XERÎBIYÊ

Bedirxan EPÖZDEMİR

Di berbangeke sibê de
Li min xistin bira,
Bê pênas
Bê pirs
Û
Pirsyar.
Bê kes
Bê xwedî
Û
Diyar.

Heyran man;
Li inyada
Û
Bêdengiya dîrok û mirovatiyê
Li hemberî min.
Û
Li min xistin bê perwa
Dîrok sekinê
Xeber neda
Bêdengiyê bijart mirovatî,
Carek din da diyarkirin dîrok
Got; ez tekrar im
Weha dizîvire çerxa min
Heqî bûye neheqî
Neheqî bûye heqî
Li cem min.

Her wek;
Li Mehabad û Koçgirî
Li Silêmnî û Dêrsim
Û li Geliyê Zîlan
Îro jî bûye eynî meqam
Li tembûra xwe dixim
Li Helepçe û çiyayê Berzan.

Ez hatime lêxistin
Bê daxwaz
Û
Xwestin,
Bi xapandin
Û
Leyistin.

Min neynine bîra xwe
Bi gotinên klasîk
Bila nerêjin stêrkên çavên
Bê ronahîk.

Ku ji we tê;
Bêdengiyê mehkeme bikin,
Ewên ku navên min bibînin
Û
Nas bikin,
Bêbextiya dîrokê
Û
Rûreşiya mirovatiyê
Jê pirsyar bikin.

Jê pirsar bikin,
Ku careke din
Pesnê xwe nede dîrok
Bi gotin û çîrok
Belkî fedî bike mirovatî
Bi rewşa xwe ya du alî
Û bikêrnehatî.

Ez hatim lêxistin
Bê pênas, bê pirs
Ne fedî mabû
Ne jî tirs.
Bêdengiya dîrokê,
Bêşermiya mirovatiyê
Wana xistibû mêrxas
Û Durûtiya
Nift û hesin
Baş bizanin;
Malê me
Bûye bela li serê me.

Baş nas bikin wan
Baş nas bikin
Ewên ku;
Min bê pênas û bê pirs
Dane ber gulan.
Bila kîna we

Hêviyên we tûj bike,
Bila evînê bi kilamên serketinê
Mezin bibe,
Tiştên ku hatine hindakirin
Çareke din tov bikin.

Mezin bikin şitlan
Bila şax bidin
Tiştên we nekiriye bikin,
Yên necerbandin
Biceribînin.
Belkî zor e
Lê bê şik bimeşin,
Bila tov şîn bibin
Ku nekûrifin şitil
Û Stûxwar nebin kulîlk.

Ji bo ku em bikaribin
Pêşî bigirin li têkçûnê,
Binketinan bizîvirînine
Serketinan
Û biçîrînin tariyan.

Ku zeng nedin hêviyên me,
Û em bikaribin;
Wana biparêzin ji bin bandora
Napalman û gulan.
Ji bo ku azadî şermezar nebe
Û bi serbilindî em bikaribin
Lê silav bikin;
Himbêz bikin yekîtiyê
Bi dil û can,
Bimeşin...!

DI MEM Û ZÎNA EHMEDE XANÎ DE ASTRONOMÎ

N. HÊCIBÎ

Min dîl hebû ez sê şaxên destana *Memê Alan* ên di pirtûka *Zargotîna Kurdan* de bi *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* ve rûberî hev bikim, hela *Xanî* ji *Memê Alan* çi hilda ye, çi guherî ye, çi hiştiye.

Di bira "*Gazî û lavayî ji Xwedê ra*" de ez rastî tişteki ecêb hatim; di destpêka rûpela 27'an de ev tê xwendinê:

*Ew neh sedefêf-î pir mirarî
Durrêd-î sefid, şefaf û tarî* (1)

M. Emîn Bozarslan, di rûpela bi tirkî de notek xistiye binî û wisa nivîsandiye: "*Sedeflerden maksat, herhalde, güneşin çevresinde dönen dokuz gezegenin yörüngeleridir; İncilerden maksat da, gezegenler.*"

Ehmedê Xanî, di sala 1651'ê de hatiye dinê û di 1707'an de çûye dilovaniya xwe. Hîn ku *Xanî* li jiyanê bû, şeş rojger (*Merkur, Venus, Erd, Mars, Jupiter û Saturn*) dihatin naskirin. Yê mayîn *Uranus, Neptun û Pluto* nedihatîn naskirin, ew pir dereng

di van tarîxan de kifş bûn; Uranus di sala 1781'an de, *Neptun* di sala 1846'an de û *Pluto* jî di sala 1930,î de hate dîtin. Van hersê rojgerên paşîn (*Neptun, Uranus, Pluto*) bi çavên rût mirov nikare bibîne, teleskop şert e.

Bêguman di berbanga jiyana mirovan de, ezmên tim bala însanan kişandiye, gelek efsane, çîrok, teorî li ser afirandina alêemê (kozmoz) hatibûn gotinê. Ji van teoriyan a herî balkêş a ku hîn gelek insan di bin tesîrê de ne teoriya *Batlamyas* (*Claudios Ptolemaus*) e. *Batlamyas* di sedsala 2, de (Piştî Îsa) katibê pirtûkxana Îskenderiyê bû. Camêr makîneke mezin çêkiribû. Li gorî vê makîne merkeza alemê erd bû. *Hiv, Roj, Merkur, Venus, Mars, Jupîter, Saturn* di dor erdê re wek daîreyan dizivirin. Keşîş *Nikolaus Copernicius* (1473-1543) li dijî vê teoriyê hate der, roj kire merkez û got: "Erd û hemû rojgeran (planetan) di dora rojê re dizivirin, çerx dibin. Dêra katolik pirtûka *Copernicius* qedexe kir. *Martin Luther* jî bo vî keşîşê camêr got; "Astrologekî zibîdîye". Pişt re keşîşekî din *Johanes Kepler* hat (1571-1630). *Kepler*, teoriya *Copernicius* bi sê zagonên sîstema Rojê (Sonnesystem) çawa wek saetekê dixebite îspat kir. Niha pirs ev e; *Ehmedê Xanî* bi maneya rojgeran nivîsî an di maneyêke din?

Ger di vir de ez bi xwe bêjim *M. Emin Bozarslan* sedî sed nabêje di maneya planetan de, dibêje "herhalde", bi şik e. Wê bi hêsanî her xwendevanê *Mem û Zînê* têbigihîje ku *Xanî* li ezmên temaşe kiriye, kîjan stêr, kîjan birc di çi wextê de li kîjan hêla ezmên xuya dibe, rojger di kîjan demê de pişt a xwe didin kîjan bircê baş nas dike. Binêrin, "*Pîrozkirina Newroz û Sersalê*"

*Xellaqê cîhan ji feyzê fîret
Heyata felek bi wechê qudret*

*Bê qalib û bê mihû û miqyas
Bê alet û bê mişir û miqras*

*Ew çend miezzem û midewwer
Ew rengê misenne' û mikerrer*

*Înanê bi me'raza wicûde
Kêşane bi menzera şîhûdê*

*Hikmet ew e ev hemî li karin
Hindek di peya û hin siwar in*

*Hindek di betî' û hin serîin
Hindek di mûin û hin menîin*

*Hin midbir in ew, hinek midebber
Hin miqbil in ew, hinek miqedder.*

Zagona Kepler yek ew e ku wexta ku rojger nêzîkî rojê dibin, bi lez dizîvirin, wexta ku bi dûr dikevin, giran dizîvirin. Merkur pir bi lez Pluto a herî dûr pir giran dizîvire. Em niha ji cardin bixwînin:

*Hindek di betî û hin serîin
Hindek di mîin û hin menîin*

Ji *Merkur* û *Venus* bêtir hemû rojgeran mîna *Erdê* hîvên xwe hene. Yanî hîv di bin bandûra, bin emrê wan planetan de digerîn. Binêrin di benda binî de çi gotiye;

*Hin midbir in ew, hinek midebber
Hin miqbil in ew, hinek miqedder.*

Di *Mem* û *Zîna Ehmedê Xanî* de tasvîr û şirovekirin ezmên di pir cihan de derbas dibe. Ez naxwazim serê we zêde biêşînim, lê belê gotina min a paşîn ev nûne, tiştên ku ji vana hemûyan pirtir bala min kişandiye ev e. Pêşta em bixwînin, ji bira "*Dilana Stiyê û Tacdîn*"

*Weqtê wekû nûerûsê Xurşîd
Neh qubbe, mîsalê camê Cemşîd*

*Fîlcimle kirin bi rax micella
Goya ku kirin bi zêr mitella...*

Mana vê, roj (*Xurşîd*) şewqa xwe dide neh qubbe û wan ronahî dike, diçirûsîne. Herkes îro dizane ku bê şewqa rojê rojger bi serê xwe nikarin biçirûsin an bibiriqin. Şewqa wan bi xwe tune ye. Viya tiştêkî girîng e. Dîsa di cihekî din de ji bira "*Dayê Gustîlêd Memê û Tacdîn dibîne*" Di rûpela 140'î de ev fikra ha pir êşkere dixuye.

*Qaim dibûtin erez bi cewher
Bê şemsê qemer dibit minewwer?*

Gelo ma ev yeka ne ecêb e! An jî min hemû xelet fêhm kir. Eger tenê di bira ku *M.Emîn Bozarşan* notek di bin de daniye bûya min ewqas meraq nedikir. Lê belê di du cihan de neh (9) derbas dibe û tasvîr sedî sed a sistema rojê ya îro ye.

Xanî li kîjan medresan xwendîye? Gelo xebera wî ji *Kepler* hebû? Neh planet ji ku hîn bû, yan jî ji ku derxist, çawa pê hesiya? An jî ma gelo wî di maneyeke din de nivîsî ye? . Heta ku yek dernekeve û min ji vê şikê an jî ji vê fikrê xelas neke, ez bi xwe bawer nakim ku wî di maneyeke din de nivîsî be.

Piştî van yekana min hejmara *NÛDEM*'ê a 2'an vekir, nivîsara *Zeynelabidîn Zinar*

a ku li ser *Mele Ehmedê Cizîrî* nivîsîbû xwend. Di helbestên *Cizîrî* yên ku di bin navê "*Felsefa Melê*" de. Di vir de min fêhm kir ku Xanî pir di bin tesîra *Mele Ehmedê Cizîrî* de maye. Mirov dikare bibêje çavkaniya *Ehmedê Xanî Mele Ehmedê Cizîrî* ye. Ilmê astronomî ji kaniya *Cizîrî* vexwariye. Yên ku dixwazin dikarin rûberî hev bikin. Ez dixwazim di vir de çend nimûnan binivîsim, hela çawa alim û hozanê kurd wek xelekên zincîrekê bi hev girêdayî xuya dibin. Dîsa xuya dibe ku *Cizîra Botan* di demeke dîrokê de Îskenderya Kurdistanê bû.

*Ew kamilê bê'eyb û neqs
Çerxê bi her yek nem' û sexs
Wê yek bi yek anîne reqs
Tê seh'eyê seyyareda*

*Her neh bi vê cehd û lezê
Çerxîn li dora merkezê
Behra du alem lê kezê
Tê ev hebab sergeste da*

*Ew xêweta kewkebmîsal
Geh bedr e têtin, geh hîlal
Sê deh, duwazde mah û sal
Çerxîn di seyra tîs'eda.*

*Her neh felek lê kaxik in
Dûr diraz wek axik in
Tê dar in, ew ji saxik in
Vê terhê însan meywe de*

*Dolan û çerxê neh felek
Pêş destê kursî bû helek
Sergeste hatin ew gelek
D'wê nuqtaya mewhûme da.*

Sed heyf, *Ehmedê Xanî* wekî çiyayê Agirî serê xwe bilind kiriye. Em hîn mîna şivanekî ku li dorê pezê xwe diçêrîne û hay jê nîne li ser vî çiyayî çi heye!

Xwezî çend camêr bi vî çiyayî ve hilkişin û binihêrin hela li jor çi heye.

BEHRAM

Amadekirin: Zagrosê HACO

Behram (Mars, Merîx) yek ji ber neh planêtên *Sîstema Rojê* ye. *Behram* bi nêzîkbûna xwe ji *Rojê* piştî *Tîr* (Mêrkur, Ettarid), *Gelawêj* (Venus, Zehra) û *Zemînê* (Erdê) planêta çara tê. Ew jî 227,9 milyon kîlometran ji *Rojê* dûr e. Sala *Behram*: dema ku carek di çerxa xwe re li hawîrdorî Rojê digere; dike salek û 322 rojên me û roja *Behram*: dema ku carekê li hawîrdorî aksê xwe digere; dike 24 saet û 36 deqîqe. *Behram* gelekî ji zemînê piçûktir e, dirêjbûna nivkadbira (ekuadora) wê 21362 KM e, ya Zemînê 40074 KM e. Du heyv jî li dora Behram digerin, navê yekê *Phobos*

(bixwîne fobos) e û ya din *Deimos* e.

Behram planêteke ji berê de ji mirovên ser ruyê Zemînê re nas e, ew jî ji ber rengê wê yê sor î geşî di ezmên de diyar e. Dibe ku ji vî rengê sor jî *Behram* li cem Yunaniyên kevn sîmbolê Xwedayê şer û cengê bû. Di sedsalên dawî de piştî *Galilei Galileo* sala (1564-1642) û çekirina teleskopan gelek zane bi planêta *Behram* mijûl bûne. Wan guman dikir, ku bajarvaniyeke pir bilind lê heye, nemaze piştî ku çirokên zanistî-fantazî li ser hatine nivîsandin, êdî planêta *Behram* bûbû li ser her zimanî. Pir filmên sinemayî fantastîk li ser mirovên kesk ji planêta sor hatine çekirin, yên ku dihatin serdana Zemînê, carna bi aşîfî û carna jî bi şer ji bona kolekirina Zemîniyan.

Li gor zanînen dawî *Behram* hişke hola û bê av e. Bi axeke rengê zer yan bi sore ve rûgirtiye, ya ji asîdên hesinî biheketiye. Dema li ser ruyê *Behram* ba rabe, axê bi xwe re radike û bablîsokên tozî çêdike, yên bi teleskopê wek ewrên zer tîn dîtin. Sala 1956 li ser planêta ewrekî zer î pir mezin hate dîtin, hêdî hêdî aliyê polê başûr tev girt û piştî nehe rojan ji ber çavan winda bû. Berî niha bûyerek halo tu caran nehatiye dîtin. Bablîsokên tozî bêhtirê caran di destpêka havînê de peyda dibin. Ji bêtir ewrên zer ve carna ewrên spî jî tîne dîtin. Ew jî yan ji ewrên bilind in, yên ji kîstîtalên qeşayê biheketîne û yan jî mîja nîzm e, nêzikî ruyê planêtê di ser berfê re ne.

Helbet ne hemû ruyên *Behram* çola hişkebola ye. Li pir cihan nemaze nêzikî nivê başûr em dikarin cihên tarî bibînin, yên ku navê derya, cezîre, çeman û yên din li wan hatiye kirin. Li gor baweriya hin zaneyan ew cih hêwan e û geya û şînî lê heye. Di zivistanê de ew cihên tarî gewr dibin, bêreng dibin û pir ji wan di wê saldemê de nayên dîtin. Lê ku bihar tê, berfa serê herdu kumên polî dihele, ji ava wan çem diherikin û ji nişka ve ew deqên tarî dîsa bel dibin û xuya dikin wek ku şîn dibin. Di destpêka havînê de pir xweşik diyar dibin. Piştî dîsa gewr dibin, ta ku zivistan tê, careke din winda dibin.

Keştiya gerdûnî, yên li ser danîne gelek informasyonên nû û hêja ji *Zemînê* re şiyandine. Lê pîrsa mezin gelo tu formên jînê li ser *Behram* hene ? Hê ne bi erê û ne bi na bersiva xwe nedîtiye. Tiştê xuya ew e ku tu formên jiyane yê bilind li ser vê planêtê nînin. Dibe ku formeke jiyana prîmîtif di destpêkê de hebe, wek baktêriya û şîniyên yekşanîk. Lê eger bi tenê baktêriya jî hebin dîsa wê li pir pirsên filosofi û olî dîtineke din were nerîn. Gelo di gerdûnê de em bi tenê ne ? Gelo di nav milyonên planêt, stêr û galaksiyan de tu kehnîyên jiyane yê din nînin ? Tihna mirov naşikê ta ku bersivêkê nasneke.

Helbestvanê Hevçerx Yê Kurd

Ebdurehman Mizûrî

Xelîl DUHOKÎ

E. Mizûrî di sala 1946'an de li gundê Êtotê, nêzikî bajarê Duhokê, li Kurdistanê Iraqê ji dayik bûye. Di sala 1969'an de, li zankoya Bexdayê beşê cografyayê bi dawî aniye. Wî helbesta xwe ya pêşîn di sala 1967'an de, di rojnameya Birayetî de belav kiriye.

Mizûrî li devera Behdînan yek ji helbestvanên nivîşê yekê ye û di qada edebiyatê de cihê wî yê taybetî heye. Helbestên wî di layê form û naverokê de biserketî ne. Wî heta niha du dîwan çap kirine.

1 - Ji Evîna Çirayên Kevin, 1980.

2 - Li Xelkê Tehlê, Li Min Şîrînê, 1987.

Mizûrî bi dehan vekolîn û gotarên edebî di rojname û kovarên kurdî de belav kirine, di festîvalan de helbest xwendine.

Me li Kurdistanê Ebdulrehman Mizûrî dît û ji bo xwendevanên Nûdemê ev hevpeyvîn li gel kir.

Xelîl Duhokî: *Te kengî û ji bo çi dest bi nivîsandinê kiriye?*

Ebdulrehman Mizûrî: Min di sala 1967'an de helbestên xwe belav kirine. Bîndestî û tepeseriya mîletê kurd, jarî û zîvîriya mirovên kurd, bazirganiya beg û axan, bi rênçber û hejarên kurd, dikir û dikin, xwariya teraziye, hişkiya ewrên rastiyê, hef hefa gur gura ji bo pîrkirina gûfan û kursîka... Gelek hokerên din, ez ber bi agirê helbestê ve paldam û bi çekê wê heta ez mame, dê li dijî van tuxman rawestim.

X. Duhokî: *Barê edebiyata kurdî îro çawa ye? Helbest, çîrok û rexne...*

E. Mizûrî: Li Kurdistanê başûr îro qada helbestê germ e. Hozanên me pêkolê dikin ku bi çêkeke nû bêne meydanê. Çekê musîkê, çekê çîvanokê, çekê zimanê çîzaviziyê, çekê mînakgirtinê... Çawa be pêkol ji cihda zîvirînê baştir e... Çîrokê jî kevlê xwe rahiştîye, hêdî hêdî xwe dixemilîne. Bi hizra min rexne gelekî kiz e, an jî hema hema tune ye. Rexnevan hêceta digirin. Em nizanin çi binivîsin? Lê ne weye keko! Me girtî ji bo berhemên îro rast dibêjin. Me got, me girtî. Baş e, wan bo kilometekê mîna Xanî, çi kirine! Ji derya mezîna Cizîrî, çi deraniye! Ji rûbarê hingivê Nalî çi vexwarine! Bersîveke eşkere tune ye!

X. Duhokî: *Nêrîna te li ser edebiyatvanên li derveyî welat çi ye? Wezîfa wan çi ye û ew çi bikin baş e?*

E. Mizûrî

E. Mizûrî: Ferkarê nivîskarên kurd yên li derveyî welat ew e ku doza miletê xwe bi xelkê biyanî bidin naskirin, çand û rewşenbîriya miletê xwe wergerîne zimanê biyanî, berovajî jî rast e, ya xelkê jî wergerînin zimanê kurdî û belav bikin. Bira ferkarî li ser wan gelek e. Li derve serbestî ye, dikarin destnîvîsên edîban çap bikin. Destnîvîsên kevin li muzexaneyan biparêzin. Tiştên ku rojhilatvanan li ser dîroka kurdan nivîsandine kom bikin, wergerînin. Ma ne fedî û fihêti ye, heta niha, destnîvîsên kurdî yên li Berlîn û Lenîngradê, wan sax nekirine.

X. Duhokî: *Tu niha bi çi mijûl î û projeyên te çi ne?*

E. Mizûrî: Bibûre, ez nikarim projeyên xwe bibêjim. Keko, şert kirin e, ne gotin e. Mezinan gotiye: "*Sed gotin, gorî kiryarekê bin*".

X. Duhokî: *Di vî kawdanê xerab de rola edebiyata kurdî çi ye?*

E. Mizûrî: Îro, piştî serîhildana Kurdistanê başûr, dê rola edebiyata kurdî çi be! Şerrenîxa partiyên kurdî ye. Sîxur, gubbel û lêboka, li xwe xirr dîkin! Tirkên axa û began pir dîkin! Vizzîna super û tîrîmpêlên berpirsan e! Piraniya xelkê jî, ne nan e û ne ar e! Kes *Ehmedê Xanî* bi şûşeyeke Wiskî nakire! *Cegerxwîn* nakin şofêrê superên xwe jî!...

*Kes nakete meyerê xwe (Camî)
Ranagirtin kesek (Nîzamî)*

Xanî

RÛPELA DAWÎ DI AVESTA DE

Jan DOST

Ev e karwanên hejara
Yên li ser rêkên dirêj
(Weke nalinên evîndaran...) diçin
Eşqa Kurdistan û çend gul
Ji bihara şewitî
Dane ser mil... û li dil
Niştiman bûye nigarek daleqandî
Xwîna sor perwaz e jê re

Hoo Ahûra!
Bo çi her salê biharên me di xwînê da
dibin?
Qeyikên hêviyê bo çi
Berî bigihin peravê dişikin?
Gulên Newrozê berî ku bibişkivin
Tev ji kokê radibin?

Hoo Ahûra!
Tu li me bêdeng dinêrî
Çawa agir bi welatê me ketî
Kuştiyên me li riyan avêtine
Kes tune wana veşêre... Kes tune

Ho Ahûra
Ehrîman îro ketiye van gund û bajaran
Bi hezaran
Dane ber lingên xwe Nesrîn û Binefş
Nêrgiz û Şîlan û Sosin
Tev bi arê dojecha Napalmê sotin

Ho Ahûra
Eşqa Kurdistan şewat e
Xurt e wek Zab û Firat e
Dareke kevnar e reh berdane axa vî dilî
Eşqa Kurdistanê ar e
Arekî dijwar û har e
Xwîn ji tîrê dikele
Mîna hêlanek ji xwîn e
Dil li asoyên ji agir digêrîne
Eşqa Kurdistanê rengê çemekî
Rê li dil kolane pêl pêl herikî
Kengî çem wenda dikin...
Rêçikên lê herikîne?

Wê çiya tev bêne xwar
Dar ji kokê hil bibin
Çem zuha... bê av bibin
Eşqa Kurdistan tenê
Wek berfa serê zozan û çîyan
Weke arê Babegugur
Wê bimîne
Eşqa Kurdistan tenê
Wê çivîkên barkirî
Tev li hêlînên piçûk û şewitîne
vegerîne.

Bêrût, 91

KUJTINA ROYÊ

Şahîne Bekirê SOREKLÎ

Zivistana bi şevên drêj, sar û tarî êdî koç dikir. Ev saldema bi befir û bahoz û baranê dagirtî hêdî-hêdî şûna xwe ji bihara xweş û şên re vala dikir. Biharê li gel xwe hêvî dihanî. Roya ku ev bû bûn bêtir ji çar mehan bi dûr ketibû û tenê hindek caran xwe şermok û bêhêz di nav ewran re xewan dikir, bi koçkirina zivistanê re dest pê kiribû şewq û germa-hiya xwe ji nû ve pêşkêş ev beşê cihanê bike.

Li bajarê Şînyarê Cejna Biharê li dû rojekê dest pê dikir. Bi çûk û mezinên xwe ve, bi jin û peyayên xwe ve, bi belengaz û dewlemendên xwe ve, bi zana û

nezanên xwe ve xelkê bajêr xwe ji bo vê cejnê ku sê rojan ê bidomanda amade dî-
kirin. Şêniyê ev bajarê çiyayî dest pê kiribûn dilên xwe ji tarîbûna zivistanê vala bikin û bi ronahiya Roya Pîroz tiji bikin. Dayikên ku tê negihîştibûn di katê de hertiştê ji bo cejnê grîng amade bikin bi lez fistanên bedew ji keçên ciwan re çêdikirin. Li pêş heykelê Roya Xudayîn keçên ketibûn çarde saliya xwe ê sibe rêz bi rêz têketina dîlanên rêzgirtina ji Roya pîroz re. Qurbanên hatinî bêsîfîkirin ê bihatana serjêkirin, xwarin û vexwarin ê bihatana belavkirin, kesên biçûk û ciwan ê destên mezinan

ramûsandana, mezinan enî û çavên wan; û serekên ola ronahîperestan ê li xelkê şîret bikirana û bigotana, "ey gelê Şînyarê, ji hev û din re rind bin. Bila yên biçûk rêzê ji yên mezin re bigirin û yên nezan spasiya zanayên xwe bikin. Bila yên mezin ji yên biçûk hej bikin. Derewan li xwe û li hevûdin mekin. Wek Roya Paqîş amancpak bin û wek xuristê di şevreşiyê de li benda hilatina Wê bin,..."

Aramozê hejdeh salîn, şivanê gundê Pêlemegê, wî ji xwe ji bo pîrozkirina Cejna Biharê amade dikir. Ji rojên herçar saldeman ev sê rojên cejnê bûn ku hestê bextiyariyê di kûraniya dilê wî de diafirandin. Di nîvê şevê de ew û heft mêrên din ji gund derketin û berên xwe dan Şînyarê, li gel sê nêriyên bijarte ku gundiyan wek diyarî ji pîrê olê re dişandin.

Asîman çiksayî bû, stêr dibirûsîn û di navbera wan de hîva guloberîn, wek şahînsahêkî di nav mûran de, xwe ji bo xewanê pêşkêş dikir. Aramoz bi dilşadiyeke gewre ber bi pêş diçû. Ji xem û kederan azad xwe weqa sivik û bi hêz didît; te digot, ew ê bifiriya, wek teyreki baz. Di dilê wî de hesteke taybetî hatibû holê, hesteke bi hejkirina xuristê û evîna ji bo Roya Xudayîn dagirtî.

Rêwiyan nêzikî li bajêr kirin. Bi gihîştina çemê Avîsa re, ku çemekî biçûk bû û bi dora hezar gav ji bajêr dûr bû, şefaqê xwe li aso xewan kir. Rengekî soravînî çeleng xwe li beşê rohilat xist navbera erd û asîmên. Roya Xudayîn li rê bû, da xuristê bi ronahiya xwe ya pîroz bixemilîne, geş bike dîlan, da di gulîstanan de bişikîfîne kulîlkên li hev civilî û germahiya xwe diyariye deryan û çeman, mit û daran, lawir û me-rovan bike.

Aramoz xwe ragirt, ji hevalên xwe ve-

qetiya û bi çend gavan ber bi çepê çû. Wî kincên xwe ji xwe danîn û xwe avêt nav ava çem. Bîstekê ava sar giyanê wî tezand, lê wirde-wirde germahiya giyanê wî û sarbûna ava çemê Avîsa bi hevûdin re gihîştin aşitiyê. Aramoz, berî biçê der, xwe sê caran noqe bin avê kir û xwe bi tevahî paqîş kir. Li dû ku kincên xwe ji nû ve li xwe kirin, ew çû ew haliyê çem û çend qirş û darik li hev civandin. Wî piçek pûş ji bêriyeke xwe derxist, xist bin qirşan û dest avêt bêriyeke din, du kevîrên çeqmaqîn jê derxistin û agir vêxist.

Bi vêketina êgir re Aramoz jê re secde kir û gotê, "ne ji te re, lê ji ronahî û germahiya te re secdeyê dikim. Tu Xuda nîn î, lê di te de nêşanên Xwedê hene. Tu germahiyê didî, gemarê dikujî, brînan dikewî, sermaya zivistanê dişikênî, tarbûna şevê di beşekî de diçirî. Min rêz heyê ji hêza te ya bîyî stûrbûn re." Di ev kat de Ro hilat. Xuristê bi tevahiya xwe ji Roya Xudayîn re secde kir û bişirî. Aramoz berê xwe da Roya Pîroz, destên xwe ber bi wê rakirin û gotê: "Tu ji bo cihanê hebûn î, bîyî Te nîn e jiyan, tune hebûn. Tu yî fermandarê saldeman, Tu yî Şahînsahê asîman. Ey Roya Xudayîn, pîroz î Tu, germahiya Te tîji evîn e. Tu li dûr bî serma ye, Tu li nêzik bî dilşadî ye. Hej dikim ji Te, ne ji tîrsa dil, lê ji bo xatîrê rastiyê. Tu pîrr mezin î, lê xwe biçûk xuya dikî, Tu her didî, qe naxwazî. Hêz û alawiya te bîyî sînor e, lê qe nakî gummegum. Li pêş te pîrr biçûk im, lê bi saya te xwe mezin dibînim,..."

Ji bajêr çar leşgerên siwar ber bi Aramoz hatin. Bi gihîştina wan re yekî zexmî, drêjî rîhdrêj xwe ji ser hespê avêt xarê û dest pê kir bîyî pîrs û bersîv bi çoyê xwe li Şivanê ciwan xe. Li dû ku xwîn di guh û bêvilên wî re hat der

leşger destên wî bi benekî grêdan, xwe avêt ser hespa xwe û ew li xar kir. Bi gihîştina heykelê bajêr re Aramoz hema-hema li mirinê bû. Leşgerekî din satilek ava sar bi ser wî de berda, ew li pê xwe kişand û gihand Roparasta, pîrê pîrên olê. Roparasta rabû ser lingan û bi rabûna wî re ew qirecira di nav xelkê de vemirî û bêdengiyêke bi tirs û sam xwe li holê feriz kir. Roparasta destê rastê ber bi Aramoz drêj kir û bi dengê olîn û bi hêz axift: "Ev xortê ronedi Royâ Pîroz îhanet kir. Li şûna ku were wek me hemiyan li pêş heykelê Royê dest bi cejna biharê bike, wî bi pozbilindî, bi tenê xwe û li gor dîtina xwe ya kêr li ber çem evîna xwe ya bêrêz ji Royâ Xudayîn re pêşkêş kir. Bi ev kirina xwe wî em, heykelê bajarê Şînyarê, hûn û ber me hemiyan Royâ me îhanet kir. Bi navê Royâ Pîroz, bi navê gel û bi navê heykelê Şînyarê, em ev kesê rêznegir tawanbar dikin û cezayê mirineke di ev kat û şûn de didin"

Gotina Roparasta yek bû, nedibû du-duyan. Mirûdan dan çepikan, kesên li dora wan, hinan bi bawerî, hinan ji tirsan, destên xwe li hev xistin. Hinên din bi dizî ji ber ev neheqiya bi navê Royâ Xudayîn dihat kirin giriyan. Drêj nekir, leşgeran êzing li meydana heykelê Royê dan ser hev. Di navîna wan de dîregekî qalîn bi cih kirin û Aramoz bi wî ve grêdan. Cihgirê Roparasta ferman da ku bêtir êzing werin hanîn. Dûvre Cihgir dest bi merasîmên şewitandina Aramoz kir û li dû xwendina çend rêzên bi navê Royê pirsine ji Aramoz pirsîn, ku xortê şivan bi kurî bersîvên wan dan.

- Tu kî yî?

- Navê min Aramoz e. Şivanê gundê Pêlemêrgê me.

- Tu li van deran li çi digeriye.

- Hatim pîrozkirina Cejna Biharê.

- Te çima di ev roja pîroz de bi serê xwe ji Royê re secde

kir û ne li paş Roparastayê Serdar, li pêş heykelê?

- Rêzgirtin ji royê re, ne tenê li pêş heykelan, lê li her

derê dikare were girtin. Ro şînoran nedinase, wisa jî

rêzgirtina ji bo wê.

- Ma şivanek çi zane ku bikaribe bi serê xwe di rojeke

wisa pîroz de rêzeke layiq ji bo Royâ Pîroz pêşkêş bike?

- Şivanine hene, ku ji pîrên olan bêtir royê dibînin.

- Tirsas te ji mirinê heye.

- Ji mirineke di nav jiyandê de heye, lê ne ji mirineke di

nav agirê pîroz de.

- Tu di jiyana xwe de li çi poşman î?

- Ne li tiştekî. Tenê li ber evîndara xwe dikevim. Heye

ku ken li ser lêvên wê bimire, yan bixwaze bigirî, lê

newêrîbe. Girî jî jiyana e.

- Daxwaza te ya dawîn çi ye?

- Bila hejkirina Royâ Xudayîn serbest be.

Agir vêket û li dorhêlên wî mirûd û leşgerên Roparasta ketin dîlanê. Kesine bêtir dil çepik ji dîlana wan re lêxistin. Hinên din bi dizî berên xwe dan malên xwe. Deng ji Aramoz nehat. Di nav agirê êzingan de hêstir ji çavên wî dihatin xarê, ne ji ber dîyê agir, ne ji tirsas ji mirinê, lê ji ber ku ew li gel hemî hejkirin û rêzgirtina ji Royâ Zergewher re bi navê wê dihat şewitandin. Wî hey li xwe kir, da ji bo şaşî û neheqiya Roparasta û mirûdên wî royê di çavên xwe de reş neke. Lê ne ew ramana wê kurtebîstê, ne jî dîyê êzingan yê reş, di karibûn rengê Xudayîn yê Royâ li jor di çavên wî de bidin guhertin. Berî ji xwe

biçe, berî can ji giyanê wî veqete, dengêkî bi qîrîneke lawîrêkî xudayîn ji Aramoz hat der û li tevahiya Şînyarê hat bihîstin: RO RASTÎ YE. RASTÎ NE RO YE.

Li ser nêrdewanên heykelê bajarê Şînyarê kalekî kor danîştibû, merovekî rûşêrîn. Rihên wî yên spî, porê wî yê li ser milan, şeweya rûniştina wî û serê wî yê bilind çak diyar dikirin ku ew mêrek e, ne mêrikek, ku ew zanînehej e, ne pêzan. Çavên wî yên rijîyanî ew ji dîtina ev bûyera destpêka Cejna Bihara îsal bêpar hîştibûn, lê ew gewromerovek bû, wî hertişt dîtû, ji ber ku li nik wî pêkaniya dîtina bi dil û mêjî hebû û tiştê merov bikaribe bi dil û mêjî bibîne çi çav nikarin bibînin. Dema wî qîrîna ji navenda êgir hatî der bihîst, wî di ber xwe de wisa got: "Aramozê ciwan! Bi kujtina te rastî brîn bû û Ro careke din hat kujtin. Ro namire, lê di cihana me de ew bi destên merovan roj bi roj tê kujtin. Bi kujtina te, wan ne tu, lê Ro kujtin. Belê, Aramozê şivan, Ro namire, ji ber ku bi mirina wê re cihan diçe, lê dema jiyana merovekî bi neheqî ji wî tê girtin bi mirina wî re Roya Xudayîn careke din tê kujtin, ji ber ku ew bo her merovekî Royeke taybetî ye. Nezantî, neheqî, xasûkî û derewên merovine çakînexwaz me hemiyan gemarîn dikin. Gemara wan ne tenê merovên bêtawan û dilpaqîş, lê herweha Roya Pîroz bi xwe jî gemarîn dikin. Di destpêka Cejna Bihara îsal de bi navê Xuda Xuda hat kujtin, û ev ne cara yekem e, ne jî ya dawîn."

Zarokeke neh-deh salîn nêzikî li kalê kor kir, lingên wî yên xas ramûsandin, bi destekî wî girt û ew ji peresgeha bajêr bi dûr xist. Her kesî li Şînyarê û dorhêlên wê çîroka rijandina çavên kalê dizanibû, haya herkesî jê hebû, ku ev

merovê mezin, ji bo xatirê ku ew bi çavên xwe tiştan wek nezanine jê dixwaztin bibîne nebîne çavên xwe dabûn rijandin. Şînyariyan hemiyan baş pê dizanibûn ku li dû rijandina çavên ew merovê mezin rastî di çavên seranserê wan de şaşomaşo bû, lê li xwe nedihanîn, ne jî diwêribûn navê wî wînin ser zimên. Ji tîrsa mirûdên nezan û sama Roparsata ew newêribûn li kêleka wî jî danîşin.

Li dû kujtina Aramoz saldem her çûn û hatin. Roparasta bi destên leşgerên oleke din hat kujtin. Mirûdên wî ji hevûdin belav bûn û dû re dan dû terîqetên din û bi eynî serhişkiyê mirûdiya serol û sermezhebên din kirin. Pêxember, yek li dû yê din, ew jî hatin û çûn, hemî nêr, hemî samî. Xelkê bajarê Şînyarê roperestî li şûn hîştin. Serpêhatiya Aramoz ji bîr hat rakirin, wekî bi hezaran serpêhatiyên mezin û rûspiyên Şînyarê, ku çîroka kalê kor jî yek ji wan e. Serpêhatiya Aramoz divabû were gotin. Li dû weqa sedsal jî divabû were gotin. Bi nivîsandina wê Roya bi mirina wî re hatî kujtin nikare careke din were vejandin, ji ber ku vegeandina Aramoz bi xwe, bi can û giyan, ne pêkan e, lê heye ku bi têgihîştina xwebêja çîrokên bi vê nolê mirûdên şeyxên Şînyarê, ku îroj gundekî nivxirabe ye, hişyar bibin û Royê car li dû carê nema bikujin. Hên baştir, em hêvî bikin, ku çi şeyxên Xudaperest Xwedê bi navê Xwedê nedin kujtin! Mixabin, ev tenê hêviyek e, lê çawa be jî, jiyan bêhêvî ne çi jiyan e.

(Sydney: 7/1993)

Delavê Ewran

Mervanê KELEŞ

Vedana kolanên AVÊ wê çi
Nêrgizan vejîne...?
WA... WA... Binêre;
Mirin di çavên te de
Dibe jîyan...!!!
Darbesta
Gulan
di nav destên te de
bê guman
dibe çavkaniya stêrkan!!!
Weşana mêwan
di sînga te de
dibe memikên kerik û gezo

De ka
bera rûmeta te
ji nû ve li axê
baranekê birjîne
û delavan
mişt bîhna ewran bike!!!
De ka...

NAZELÎNÊ

Rizoyê XERZÎ

Serê govendê berda
Dengê min
Bi destmala destê wê re
Li ber ba çû
Lewra
Gotinên şêrîn
Nema karin
Govenda helbestekê bigirin.

Kurd û Ermenî

Nacî KUTLAY

Ez nefikirîm ku di derheqê têkiliyên Kurd û Ermeniyên de nivîsarekê binivîsim. Ev xebateke giran û fireh dixwaze. Ya rastî ne hêsan e jî. Ji hezar salî zêdetir e ku ev herdu gelan di rex hev de û di cîna jî di nav hevdu de dijîn. Divê li rewşa wan a dirokî û civakî bê lêkolînê. Ev him tiştêkî giranbiha ye û him jî tiştêkî ku herdu gel hewcedar in.

Di vî warî de hinek Ermenî û biyanîyan nivîs û pirtûk çapkirine, lêbelê di nav Kurdan de ev babet gelekî nehat şirovekirinê. Çend kesan qala demên dawiyê kirin, ew jî pir dûr û dirêj nîn in.

Ne hewceye ku meriv bêje, ev lêkolîn û nivîsên Kurdan têrê nake.

Ez jî dixwazim di vê nivîsara xwe de qala du tiştan bikim: Hinek dibêjin ku "Kurd di qirkirina Ermeniyên de rolekî nebaş girtine" û sûcdar in. Lê hinek jî dibêjin, "Kurdan gelek Ermenî ji qirkirinê xelas kirine û ew parastine".

Ne baş e ku nivîskar dîtina xwe di destpêkê de bêje, lêbelê ne baş be jî, ezê bibêjim: Kurdan Ermenî him kuştine, qirkirine û him jî li gelek ciya ew ji qirkirinê xelaskirine.

Di vê sedsaliya dawî, -quma 19- û bi taybetî di nîvedsaliya duemîn, ji ber tesîra Şoreşa Fransê a 1789 û bûyerên ku di salên 1830-1848, li Ewropayê qewimîn, "*hişyarbûnên netewî*" zêde bûn. Osmanî û Împaratoriya li Ewropa Rojhilat xebata "*hereketên netewî*" destpêkirin. Ev Împaratoriyan yekmilletî nînbûn, ji zêde milletan pêk hatibûn.

Piştî Şerê Dinyayê yî Yekemîn, gelek ji van milletên bindest êdî bi xwe serê xwe bûn. Ermenî jî yek ji van milletan bûn ku partiyên azadîxwaz saz kiribûn û hereketê wan î netewî xurt bû.

Di nîvedsaliya pêşîn, Siltanên Osmanî *Mehmûd û Evdilmecîd* xwestin ku "*merkezîbûna dewletê*" xurt bikin û zordestî ya li ser begên Kurdistanê zêde kirin. Begên Kurdan wê demê hela hê bi nîv xwe serê xwe bûn. Li ser van bûyeran, di nav begên Kurdan û Împaratoriya Osmanî de bi salan şer dom kir. *Begên Babanî* yê *Silêymanî*, *Mehmûd Paşa* yê *Rewandîzî*, *Mîrê Botan* û *Cizîrê Bedirxan Beg* û *Yezdanşêr Beg* ji wan yên ku bêtir tîne naskirin in. Li gor diroknasan, çend meh berî Şerê Bedirxan Begê û Osmanî, *Mîr Bedirxan* şeş hezar *Nastûrî* û *Keldanî* kuştin. Lê ji wan raporên dirokî yên wê demê, em di dibînin ku ji bilî *Nastûrî* û *Keldaniyan* Ermenî jî hatine kuştinê. Li pir ciyên Kurdistanê, ew gelên Xiristîyan bac didan Begên Kurdan.⁽¹⁾

Di qurna 19. û berî Şerê Dinyayê yê Yekemîn, rewşa Kurd û Ermeniyên, bi yalê aborî û civakî gelekî ji hevdu cuda bûn. Bi sed salan li rex hev û di nav hevdu de jiyabûn, lê Ermenî dewlemend, hunermend, tehrê burcuwaziyê de û Kurd di halê eşîrtiyê de bûn. Gelekê Kurdan koçer bûn, jimara yên ku di bajaran de bi cî bûbûn, kê m bûn û li gundan bi cîbûyîn û karê erdçandinê, qasî Ermeniyên pêşde nînbû. Kurda pez-dewar xwedî dikir. Begî û axatî di nav wan de xurt bû. Dema ku Kurd ji zozanan vedigeriyên gundên xwe, zireet, bax û bostanên Ermeniyên talan dikirin.⁽²⁾

Li ber rewşa Ermeniyên a burcuwazî, herketên rizgarîxwaz di nav Ermeniyên de zû destpêkir. Kurd ji van xwestinên hemdemî dîr bûn, li ser nav û hissên Îslamî, bi Siltanê Osmanî ve hişkehişk girêdayî bûn. Kurd ji rêxistinên Ermenî yên rizgarîxwaz ditirsyan, ku eger Ermenî bi serkevin dê li ser Kurdan hukmê giran bi karbînin.

Di salên 1843-1846' an de, *Bedirxan Begê Nastûrî* û *Keldanî* kuştin û wê çaxê hinek Ermenî ji hatin qirkirinê. Paşê, di sala 1867' an de, Siltan Evdîlezîz sefereka gerê li Ewropayê kir; piştî vê gerê li Kurdistan û Ermenîstanê bûyerên olî (dînî) qewimîn, dîndar û sofîyên Kurdan êrîş birin ser Ermeniyên. Sefîrê Swêdî yê Stenbolê, 27 Tebax 1867' an de raporekê ji Konstantînopolê -Stenbolê- dişîne Stocholmê -Swêd-. Dinivîse ku, hinek dîndar û "derwêşan" dan pêşiya Kurdan, ji Diyarbekirê ber bi Sason û Bedlîsê bi rêketin, êrîş birin ser Ermeniyên û gelek Ermenî kuştin. Wisa ku, Ermeniyên Wanê ji ji vê qirkirinê para xwe girtin. Di wê demê de makîna nivîsê tunebû, lewra rapor bi dest hatiye nivîsandin, fotokopiya vê raporê pêşkêş dikim.

Cîranî û hevalbendiya Kurd û Ermeniyên bi sed salan başbû lê belê di qurna 19. de her diçû tîkiliyên wan xeraw bûn. Di dema *Siltan Evdîlhemîd* de (1876-1909) êdî rewş pir nebaş bû. Ev

nebaşbûn di pey *Evdîlhemîd* jî, dewra *Îttîhat-Teraqqî* yan de her çû xerawtir bû. *Evdîlhemîd* rêya Misilmanîya hişk û teng dabû pêş xwe. Misilmanên sunnî ji yên din pêştir digirt. Ev dîtinên wî yên teng ne besbûn, "*Tirkbûn*" a xwe jî lê zêde dikir. *Yalçın Kûçuk* ji bo wî, "*Tirkê Îslamperez*" -İslamcı Türk- dibêje. Siltan Evdîlhemîd rûgermî nişanî axa, beg û şêxên Kurda dida û dixwest ku dîndariya wan bi karbîne û Kurd dijîtiya Ermeniyên bikin. *Siltan Evdîlhemîd*, sala 1891-1892, "*Alayên Hemîdiyê*" saz kir. Begên Kurdan bûn serokên van "*Alay*" an ku ji eşîretên wan saz bûbûn. Feodalên Kurdan êdî bi rêxistinî bûn û bi kişîş kirina *Siltan Evdîlhemîd*, zorbetî û talanê Ermeniyên dikirin û ew dikuştin. Bûbûn bela serê wan.

Li Konferansa Berlînê, 1878, qerar dabûn ku, Dewleta Osmanî gere hinek rewşbaşbûnê -îslahat- li Ermenîstanê bîne cî. Siltan Evdîlhemîd ne digot na, lê belê dilê wî ne bi van qeraran re bû. Kurd pêşda dikir û ew dikirin behane ku van qeraran neyîne cî. Xwedêgiravî ne bi daxwaza dewletê dibû, lê Kurdên nezan û koçer sebebê van bûyeran bûn.

Kurdên "*Alayên Hemîdi*" û eskerên Osmanî bi hev re, di salên 1894-1896' de, êrîşên mezin birin ser Ermeniyên. Bi taybetî li Sason, Mûş û Bedlîsê bi hezaran Ermenî qir kirin. *Alayên Hemîdi* êdî li her derê Ermenî talan dikirin û zordestiya wan êdî rojanebû.⁽³⁾

Sala 1894' an, *Siltan Evdîlhemîd* xwe bi telegrafê fermana qirkirina Ermenî yê Sason û Bedlîsê da. Axa û begên Kurda alîkariya eskerê Osmanî kirin. Di dawiyê de wafî, qumandarên Osmanî û axa-begên Kurda mal-milkê Ermeniyên di nav xwe de par ve kirin. ⁽⁴⁾

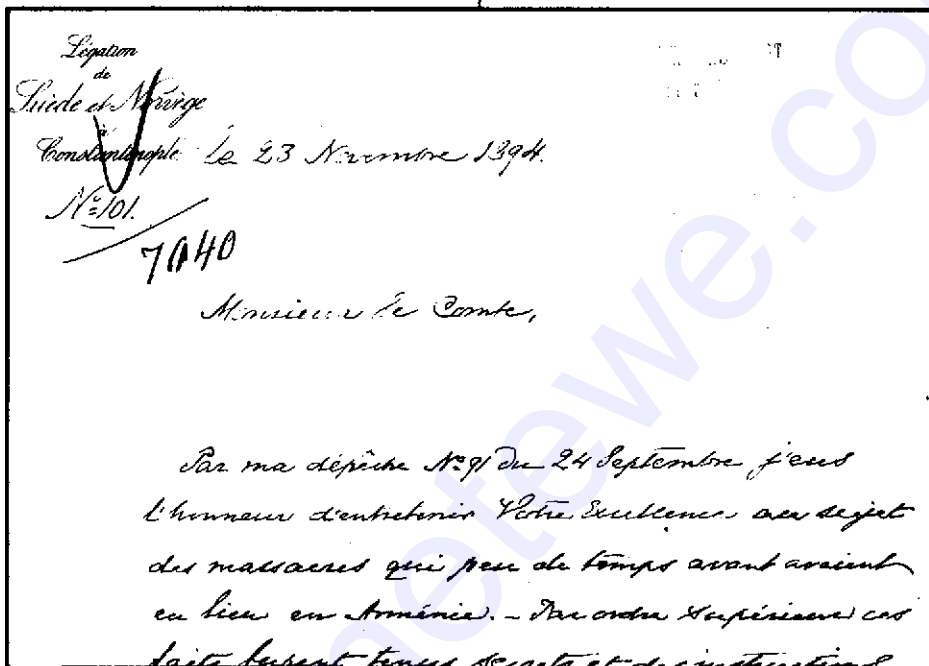
Bi vî tehrî qirkirina dewlemend û ticarên Ermeniya kar û barê ticareta van herêman, hêdî hêdî dikete destên Tirk û Kurdan.

Lê li herderê Kurdistanê kar bi vî tehrî neçû. Hinek axa, beg û şêxên Kurdan

texmîn dikirin ku rojên pêş wê çawa bibin. Xwe jî bi Ermeniyên re cîranî û dostî kiribûn. Ne dixwastin ku bêbextiyê bikin. Lewra, fermana *Siltan Evdilhemîd* û xwastinên Dewleta Osmanî nehanîn cî. Ermenî nekuştin. *Seyîd Ubeydullah* ê Nehrî yek ji wan e. Axa û begên herêma xwe û hevalbendên xwe kom kir û di vê civînê de waha got: "Ji bo qirkirina

komela bi dizî, du kes jî Kurd bûn. Dr. *Abdullah Cevdet* ê *Erepgirî* û Dr. *Îshaq Sâkufî* yê *Diyarbekrî*.

Îtîhat-Teraqqî berê pêşîn azadîxwazbû û bo demokrasiyê yekîtiyê kar dikir. Hemû milletên cure bi cure yê di bin navê "*Osmanî*" de ziman û heqên xwe yên netewî biparêzin. Îtîhat-Teraqqî qerar dabû ku bi rêxistinên Ermeniyên re tev

Xiristiyana, Tirk hewcedarî me Kurdan e. Ji bo wê, niha qedrê me digirin. Dema ku Xiristiyên xelas bûn, wê çaxê dor tê me. Ew ê me qir bikin." (5)

Kurdekî feodal, *Mehmûd Paşa* yê *Qoçgiri* jî tevî listikên *Siltan Evdilhemîd* nebû. Kurê Wî, paşê wê di sala 1920-1921'an de, dijî Tirkan dest bi "*Serîhildana Qoçgiri*" yê bike. Di 1895'an de xwastina Dewleta Osmanî qebûl nekir û êriş nebî ser Ermeniyên.

(6)

Li dijî zordestiya *Siltan Evdilhemîd*, 1889'an de "*Komeleya Îtîhat-Teraqqî*" hat damezirandin. Ji pênc hûmdarên vê

kar bike. Herdu alî jî hewcedarî hev bûn. Lê piştî wan salên pêşîn, Îtîhat-Teraqqî yan her çûn doza Tirkîtiyê pêş de birin. Bûn Tûranî. Lewra li hemberî heqê Ermeniyên tengasî derxistin, nexwastin bi dil hevalbendî bikin. Sala 1898, cara ewlîn li derî Împaratoriya Osmanî, rojname Kurdî "*Kurdîstan*" hate çapkirinê. *Abdullah Cevdet*, *Îshaq Sâkufî* û *Bedirxan Paşazade Evdirehman* di vê rojnamê de û di rojnamên *Îtîhadî* yan de nivîsîn ku Kurd gura *Siltan Evdilhemîd* nekin û Ermeniya nekujin. Van karên qirêj ne karên Kurdên bişeref û binamûs in. Bav û kalên Kurdan qirkirin û talan kirina Er-

meniyar qebûl nekirine. Kurdên serbi-
lind, gerek li hemberî tiştên weha biseki-
nin. (7)

Salên 1898-1899, rojnameya Ermenî
"Troşak" û Kurdî "Kurdistan"ê de çend
nivîsên Dr. A. Cevdet bi navên "Dr. S."
û "Kurdek" hatin çapkirin. Qirkirina Er-
meniyar hat rexnekirin. (8)

Di nîvsedsaliya qurna 19, an de dijîtiya
feodalên Kurd li hemberî Ermeniya pir
xurt bûbû. Di aliyekî de *Siltan Evdil-
hemîd* û memûrên dewletê Kurd kişekiş
dikirin. Di aliyekî din jî, mamoste,
papaz û azadîxwazên netewî yên Erme-
nîyan roleka nebaş dileystin. Kurdên
feodal, yên ku zordestî dikirin, li her
heremên Kurdistanê hebûn. Wan pişt
xwe sipartibûn Siltanê Osmanî. Yek ji
vanê navdar *Hecî Mûsa* yê *Motkî* bû.
Zorbetiyên wî, çî hanîbû serê "Gulê",
keça Ermenî, biraziya papazê Mûşê, di
rojnamên Stenbolê û Ewropayê de cî
girtin. Tiştêkî berçev e ku, *Hecî Mûsa*
paşê di sala 1919'an de bû endamê
rêvebirên Kongreya Erzuromê. Ev
kongre bi destê Mistefa Kemal hatibû da-
mezirandin û Ew bi xwe jî serok bû. (9)

Li pir ciyên Kurdistanê bi ser xwasti-
na Siltanê Osmanî miftû, mele û sofîyan
qirkirina Ermeniyar zêde kirin. Miftiyê
Palo'yê, mele û waizên Sêwaz, Ruha,
Erzurim û Erepgirê rolekî bi taybetî
listin. (10)

Di 1896'an de li Genevêê Kurdên
ronakbîr belavok belav kirin û şandin
Welatê Osmanî, tê de hatibû nivîsandinê
ku Kurd gerek Ermeniyar nekujin û wek
bira bin.

Di karê Peymana Lozanê de, serokes-
kerê Ermenî yên herêma Wanê, pêşder
K. Noradukyan, di 26 Berçile 1922'an de
li pêş nûnerên konfiransê eşkere dikir ku
Kurdên Yêzidî û Qizilbaş Ermenî parasti-
ne û dijî qirkirina wan derketine, lê belê
Kurdên ji Eşîra Celalîyan ew kuştine. (11)

Dîsa di rojnamên "Kurdistan", "Kurd
Teavûn ve Terakki Gazetesi", "Hetawî
Kurd", "Şark ve Kurdistan" û "Jîn"ê de

gelek nivîsan cî girtin û dijîtiya Erme-
nîyan hate rexnekirin.

Serîf Paşayê Kurd, piştî Hereketê 31
Adar 1909, ku dijî *Îttîhadî*'yan pêk
hatibû, reviya û çû Fransa'yê. Kovara
"Mecroutiet" li wir derxist. Di vê
kovarê de gelek rexneyên giran li
Îttîhadî'yan dikir ku di 1909'an de li
Edenê'yê bi bezaran Ermenî bi destên es-
keran hatine kuştinê.

Di vî warî de divê meriv navê *Evdîrre-
zaq Begê Bedîrxanî* jî bibêje, piştî 1910'a
reviya çû Rûsya'yê, li wir komelêyên
dostiya Ermenî û Kurda saz kir.

Waxta ku 23 Termîx 1908'an de
Meşrûtiyet hat îlankirin, gelek ji axa û
begên Kurdan kêfxweş nebûn. Nikaribûn
êdî li ser Ermeniyar zordestiyê bikin û
wan talan bikin. Kurdên misilman û Er-
meniyên xirîstîyan yên wekhev bibin,
piştî Meşrûtiyetê begên Kurdan nedix-
wastin ku vê yekê qebûl bikin.

Ew axa û begên Kurdan ku tevî qirki-
rina Ermeniyar bûbûn, têkiliyên wan
baş bi Dewleta Osmanî û paşê jî bi
Cîmhûriyeta Tîrkiye re hebûn.
Nimûneya herî baş *Hecî Qaya* yê Mele-
tye'yî ye, ku *M. Kemal* jê ra name
dişand û alîkarî jê dixwest. (12)

Kurd ditirsîyan ku eger Ermenî bibin
dewleteka bi serê xwe, yê zorbetiyê li
Kurdan bikin. Di vî warî de Kurda bi He-
reketê Ermenî yê netewî bawerî nedikir.
Van Ermenî yên rêxistinî li herêman
xwe daxwazên ne bi cî dikirin. Şaîrê
Kurdê navdar *Hecî Qadîrê Koyî*, tehlika
Ermeniyar di çend helbestên xwe de
diyar dike.

Xakî Cîzîr û Botan, yanî wîlatî Kurdan

Sed heyf û sed mixabin deyken be Ermenîstan.

.....

*Hîç xîretek nemawa sed car qesem be Quran-
Peydabê Ermenîstan, namêne yek le Kurdan.* (13)

Dewleta Osmanî dixwest ku Kurd Er-
meniyar bikujin, lê belê hinek ji Kurdan

ew nedikuştin, tenê dest didan ser mal û milkê wan. Walî û qumandarên Osmanî ji ber van kirina diqehirîn. Rêberekî Osmanî li Mûşê awha dibêje: "... *Me ferman da Kurda ku Ermeniyani ji holê rakin, lê çi heyf ew Ermeniyani nakujin, zêdetir wan talan dikin...*" (14)

Li Palo'yê, gundê Sekratê, *Îbrahîm Begê* Ermenî nekuştin lê belê mal-milkê wan ji dest wan girt.

Osmaniya li Kurdîstanê, bi sedan ew qatil û sûcdarên ku di hepîsxanên de bûn, derxistin û şandin ser mal û gundên Ermeniyani, wan jî him Ermenî dakuştin û him jî zêr, zîv û malên wan ji wan distandin.

Lê pêwîste ku em bibêjin, Ermeniyani jî dixwast heyfa xwe ji Kurdan bistûnin, lewra di Şerê Dinyayê yê Yekemîn de bi ordiyên Rûsya'yê ve ketin gund û bajarên Kurdan û bi hezaran Kurd kuştin û bûyerên nebaş kirin.

Hinek bûyer hene ku anîha meriv wan dixwîne anjî dibihîze, ji ber wan kirina fedî dike. Yek ji van bûyeran ewe ku, salên 1915-1916'an de li Diyarbekirê axa û begên Kurdan bo qirkirina Ermeniyani rêxistin çêkirbûn. Jê re "*Quwetên Mîlîsî*" digotin. Waliyê Diyarbekirê Dr. *Mihemed Reşîd* bû. Ew bi xwe yek ji wan bû ku, di sala 1889'an de *Îtîhat-Teraqqî* damezirandibûn. Eslê wî, *Çerkezê Qafqasya'yê* bû, lê belê bi îdeolojiya xwe "Tirk"kekî xurt û tûj bû. Wek Tirkêkî fanatîk bû. *Walî Reşîd Beg* ê ji Kurdên Diyarbekirê rêxistîneka "mîlîs" saz kir û bi destê wan bi hezaran Ermenî hatin kuştin. Piştî 1925'a Dewlet a Tirkîyê ev axa û begên Kurdan jî surgûnî Anadolîya Rojava kir û hinek jî revîyan çûn derî Tirkîyê. *Cemîl Paşazade Mistefa Beg*, bavê *Mistefa Ekîncî* -1950-1957 mebusê Diyarbekirê- *Yasînzade Şewqî Efendî*, *Mala Pîrîncîzade*, *Cercîzade* û Tarancîyan hinek ji van Kurdan in. (15)

Kurdê navdar ku xwe Tirk qebûl dikir û bû îdeologê Tirkîyê, *Ziya Gökalp* jî ji

qirkirina Ermeniyani kêfxweş bû. (16)

Piştî Şerê Dinyayê Yê Yekemîn, mebusên Diyarbekirê *Pîrîncîzade Feyzî* û *Zulfî Beg* û ji endamê Merkeza Partiya Îtîhat-Teraqqî *Ziya Gökalp*ê Diyarbekirî bi tevayî surgûnî "Malta"yê kirin. Kurdekî din, *Silêman Nazîf*ê Diyarbekirî, nivîskar û rojnamevan bû, ji bo qirkirina Ermeniyani çepik lêdixist. Ew jî şandibûn Malta'yê. Herçar hembajarî li wir salekê zêdetir man. (17)

Ji bo ku ew tevî qirkirina Ermeniyani ya salên 1915-1916 bûbûn, evçend mezinên Kurdan hatin mehkemekirinê: Mebusê Mûşê *Hecî Îlyas*, Serokê Îtîhat-Teraqqî ya herêma Mêrdînê *Ey-dîlqadir Paşa*, Mebusê Ezîrganê *Xalîd Beg*ê *Saxîrzade*, Mebusê Xarpêtê *Dr. Hecî Mihemed Efendî*, Mebusên Ruha'yê *Nedîm Beg* û *Şêx Saffet Efendî*, Mebusê Xarpêtê *Baboş Mistefa Beg*, Mebusê Dersimê *Nûrî Beg*, *Mihemed Beg*ê kurê *Haşîm Beg*ê Mebusê Melatî'yê. (18)

Piştî Şerê Dinyayê yê Yekemîn, sala 1919, *K. Mason* li Londonê di *Komela Coxrafyayê* de di derheqê Kurdan de dîtîne xwe dibêje û melûmatan dide: "...Gelek ji me xwedî dîtin û zanînen şaş in. Wisa zanin ku sebebê qirkirina Ermeniyani Kurd in. Ne wisa ne, berî Şerê Dinyayê yê Yekemîn gelek gelên nemîsilman li Kurdîstanê bi Kurdan re tev dijiyan, kêfxweş û bextewar bûn. (19)

Dîrokname bi nav û deng, Kurdologê Yekîtiya Sovyet -Rûsya nû- *Lazaref* û *Mihemed Nûrî Dersimî* dibêjin ku: Kurdê Dersimê Ermenî ji kuştinê parastin. Subayek bi navê *Mistefa Vefa*, xelqê Dersimê bi eskerên xwe ve li dijî qirkirina Ermeniyani sekinî, ji pênc hezarî zêdetir Ermenî bi saya wî xelas bûn, xwe bi eskerên xwe ve tevî ordiya Rûsya'yê bû. Hemûyan, bêtir jî Kurdên Yêzidî Ermenî parastin û alîkariya wan kirin. (20)

Ez dibêjim ku Kurdan li hinek ciyan

Ermenî kuştin lê li hin ciyan jî ew ji qirkirinê parastin. Bo ku van gotinên xwe rind biparêzim, dixwazim piçekî jî qala protokolên mehkema "Soromon Tehleryan" bikim.

Serokê Partiya Îtîfah-Teraqqî, Serokwezîr û Wezîrê Hundir *Talat Paşa* di qerradayîna qirkirina Ermenîyan de rolek herî mezin girtibû. Tehleryan ê Ermenî, 15 Adar 1921'ê de *Talat Paşa* di nava Berlîn'ê de kuşt.

Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa bi çend hevalên xwe yê nê Îtîfahî, piştî bin-ketina Şerê Dinyayê yê Yekemîn ji Welatê Osmanî derketin û revîyan, bi riya Behra Reş çûn Almanya'yê. *Talat Paşa* li Berlîn'ê bi navekî din, *Mihemed Saî* û caran *Saî Elî Beg*, jiya, lê xwe eşkere nedikir. Xortekî Ermenî, ji bajarê Ezirgan'ê, dê, bav, bira û xwişkên wî û hemû malbata wî bi tevayî di sirgûnê de hatibûn kuştin. Eskerê Osmaniya di rê de hemû gulebaran kiribûn, bi şûr û biviran ew kuştibûn. Tehleryan tenê ji malbata xwe xelas dibe, bi xwe jî birîndar bûye. Kurdên Dersim'ê lê dibin xwedî. Çendekî şûnda Tehleryan dişînin Îran'ê, ewder bêtêhlîketir e. Tehleryan li gelek welatan digere û dawiyê de li Parîs'ê dimîne û ji wir jî tê Berlîn'ê. Qerar dide ku ciyê *Talat Paşa* hîn bibe û wî bikuje. Ew di dawiyê de xwastina xwe tîne ci. Endamên mehkemê û jurî ji bo serpêhatiyên wî û sebebê ku qirkirina Ermenîyan bi destê *Talat Paşa* qewimiye, Tehleryan sêdard nabînin. Ji hepsê derdikeve, diçe Amerîka'yê, li wir diji û 1960'î de dimre.

Niha em dîsa benê li dor protokolên mehkemê: Tehleryan, 2-3 Hezîran 1921'de, li Berlîn'ê "Mehkema Eyaletê" de tê mehkemekirin. Protokol pir dirêjin. Gelek şahid hene. Kesên ku li Ezirgan'ê di karê "Xaça Sor" de dixebitûn, wê demê rojnamevan û mîsyoner bûn jî şahid in. Generalê Almanya'yê yê navdar Otto Lîman von Sanders jî di nav şahidan de bû. Di Ordiya Osmanî de cîkî wî yê bi

taybetî hebû û xwedî rutbeka herî mezin bû.

Ezê tenê ew beşên protokolê yê ku qala Kurdan dike, pêşkêş bikim.

Hakim destpêdike, dipirse. Tehleryan bersvên pirsan dide:

T. -"Ez, 2 Avrêl 1897'de li Parakîş'ê hatim dinê. Bavê min karê ticaretê dikir. Ez du-sê salî bûm em hatine li Ezirgan'ê bi cî bûne. Du bira û sê xwişkên min hebûn. Xwişka min a mezin mêr kiribû û xênjî wê em hemû di malekê de dijiyan. Min li Ezirgan'ê heşt-neh sal li dibistanê xwend. Şagirtêkî serketî bûm. Em pir dewlemend bûn. Di salên şer karê me ne wek berê baş bû, lê di dema qirkirina Ermenîyan de rewşa me gelekî xeraw bû. Birayê min ê navîn çûbû eskeriyê. Ew neşandibûn eniya şer, li cîkî başûra Ezirgan'ê bû. Ezirgan li Ermenîstan'ê û ser erdê Tîrkîya Asya'yê ye. Birayê min ê esker, dema qirkirinê li mal bû, bi îzin hatibû."

Hakim. -"Li Ezirgan'ê qetliama Ermenîyan ji nişkê ve hate ci, an berî qirkirinê hinek îşaretên wê hebûn?"

T. -"Me hertim dibîbîst ku her roj meriv tene kuştinê, lewra me jî tiştên weha texmîn dikir."

H. -"Di derheqê qetliaman de çi dihat gotinê? Bi çi sebebî ev qirkirin dibû?"

T. -"Ji berê ve, ev qetliaman dibûn. Berî ku ez bême dinê, dema ku em bi malkoçerî hatin Ezirgan'ê... Mezinên me qala kuştina Ermenîyan dikirin."

H. -"Ev qetliaman berê jî bûne? Di kîjan salan de qewimîne ev qetliamên berê?"

T. -"1894'an de li vir, Ezirgan'ê qetliam bûbûn."

H. -"Tu îşaretên berî van qetliamên 1915'a, hebûn? Te tiştêkî wisa dît an na? Gelo çima ev qetliaman dibûn?"

T. -(Pîrsê fennake) "Ez wê çaxê nehatibûm dinê."

H. -"1915'an de Tu nehatibû dinê?"

T. -"Em hertim ji qetliaman ditirsîyan,

me sebebê qetliaman nizanibû."

H.-"Hûn ji dê û bavên xwe ji hîm nedibûn sebebê van qetliaman?"

T.-"Dihate gotinê ku ev hukumata nû, wê li dijî me hinek bûyeran bîne cî."

H.-"Hukumeta Tirka hinek tengasiyên eskerî sebeb nîşan nedida? Di vî warî de tiştek nedihate gotinê?"

T.-"Ez wê çaxê piçûk bûm."

H.-"Dîsa ji hîjde salî bûyî."

T.-"Dihate gotinê ku hinek sebebên dîni û siyasî hebûn."

.....
"Di meha gulanê sala 1915, me bîhist ku dibistan yên bîst girtinê, mamoste û ew kesên pêşder yê ji Ezirganê bîst sirgûn kirin. Di serê meha hezîranê 1915, xeber dan xelqê ku yê bajêr terk bikin. Xelq ber bi başûrê bajêr ve wek kerwanekî mezin bi rê ket. Mala me bi kerekê û erebeka ga, dan ser rê. Rojtira dinê ku me Ezirgan terk kiribû, hemû malbat hatibû qirkirinê. Eskerê Tirka û cendirmên suwarî kerwanê Ermeniya dibirin. Ji Ezirganê ku dûrketin ew dabûn sekinandinê. Cendirman, tiştên wan yên giranbîha û perên wan ji wan sitandibûn."

H.-"Çima?"

T.-"Meriv van bûyeran qet li tu ciyekî dinê nabîne. Li Asya'yê waha (ûnîn serê meriya. Dema ku talankirin dom dikir, ji pêşiya koçê dest bi gulebaranê kirin. Cendirmekî destê xwişka min girt û ew bir. Ez êdî wê rojê nabîrim û naxwazim ji bê bîra min...Naxwazim qala wê roja reş bikim, mirin ji vê baştir e."

Dest havîtibûn namûsa xwişka wî, wê şûn ve xwişka xwe nedîtibû. Li ber çavên wî bi bivirekî, serê birayê wî yê piçûk birîndar kiribûn. Bavê xwe wînd kiriyê û êdî nedîtîye. Paşê li serê wî ji dixin û ew bi xwe ve diçe. Piştî du rojan, tê ser xwe, dibîne ku hemû kes kuştine û diya wî ji deverê li cem wî miriye. K bişyar dibe, cinazê birayê wî yê mezin li ser wî bû. Tehleryan bi xwe ling û milê wî birîndar bûne. (Hakim

tîne bîra wî, birîna serê xwe ji dibêje) Eskerê Tirka dest bi qirkirinê kirine û xelqê Ezirganê ji tevî vî karî bûne."

H.-"Qet perê te tunebûn. Bi serê xwe te çikir?"

T.-"Ez çûm gundekî çiyê. Li wir jineka bi sal hebû. Ez sitar kirim. Birînen min ku pakbûn, ji min re gotin ku êdî nikarin min xwedî bikin. Hukumatê qedexe kiribû, kesên ku bi Ermeniyên re bûn, ew gule dikirin."

H.-"Xelqê te, Ermeniyên tu veşartin?"

T.-"Naxêr, Kurdan ez veşartim û parastim."

H.-"Û paşê tu çûyî ku?"

T.-"Kurd merivên gelekî baş bûn... Ji min re gotin ku, here Îranê. Kincên min yên bi xwîn guhartin û cilên Kurdî li min kirin. Min kincên xwe yên berê şewitand."

H.-"Perê te tunebûn, te bi çi îdare kir? Te çi xwar û vexwar?"

T.-"Nanê gilgil."

H.-"Qencbûna birînen te çi qasî kişand?"

T.-"Qedera bîst roj an mehek."

H.-"Di vê demê de tu li ku mayî, kê tu xwedî kir û xwarin da te?"

T.-"Hinek Kurdên din."

H.-"Wan tu çi qasî xwedî kirin? Qirkirin di Hezîran 1915'an de bûbû?"

T.-"Qedera du mehan di nav Kurdê Dersimê de mam. Wê demê du Ermeniyên din ji hatin. Min ji wan bîhist ku li Xarpêtê ji qetliam bûye. Em hersêk ji gundan derbasî çîyan bûn. Hinek rojan me tenê bi xwarina gîhayê îdare dikir. Yek ji van herdu hevalan, gîhayê jehrîn xwaribû, di rê de mir. Yê dinê pir bi aqil bû. Digot ku bi vê rê emê bigihêjin Îranê û Qafqasya'yê. Me dixwast ku wan gund û çîyan derbas bibin û herin Îranê. Em bi rojê radiketin û şevan rê diçûn. Bi vî tehrî, çûyina me du mehan dom kir. Em gîhiştin bajarekî. Li wir me eskerê Rûsya'yê dît. Cilên Kurdî li me, serê me serqot û gîzmê me tunebûn... Em girtin û dan ber pîrsan. Hevalê min bi Fransîzî

û Îngilîzî dizanibû. Qala qatîamê kir û serî-binî ji wan re got. Qala xelasbûna min a qetîamê kir. Em berdan...."

Protokol bi vî tehrî dom dîke. Tehleryan 1916'a de dizvire tê Ezirgan'ê, perên bavê xwe ku veşartibû derdixê û diçe Ewropayê.

Dadstên -sawcî, mûddefûmûmî- paşê li ser têkiliyên qirkirinê dipirse.

D.-"Qala qetîama Ezirgan'ê hate kirin. Gorî ew melûmatên ku gihîştine min, kerwan bi meş diçe û piştî ku ji Ezirgan'ê dâr dikevin, di newalekê de Kurdên eşqiya pêşiyê li wan digrin û êrişê tînin ser wan. Di vî êrişê de eskerên Tirkên jî tîne kuştin. Bira ji bersûc -sanik- bê pirsînê, gelo Kurdên eşqiya êriş hanîn ser wan ew qirkirin an na?"

T.-"Ji me re gotin ku cendirman êriş kir.

Parêzker -avukat- tevî gotinê dibe:

P.-"Bi gorî dîtina min, di vî meselê de têkiliyên Kurdan wisa dikare bê şirovekirinê: Tirkên ku ev qetîam dihanîne cî, ew dijminên Ermenîyan yê kevn, Kurdên çiyayî dikirin cendirme û Ermenî teslîmî wan dikirin. Qetîam bi vî tehrî diçû serî.

.....

3 Hezîran 1921, roja îne, serokê juriyê Otto Reînîcke qirarê juriyê dixwîne û Tehleryan bêsûc tê qebûl kirinê û azad dibe.(21)

Ez bi xwe paşê sala 1971-1974, li Diyarbekir'ê Mehkema Eskeriyê him bûm ku diya gelek hevalên min yê welatparêz Ermenî bûn. Bala min kişand, wisa dihat xuyanê ku Kurdan keçên Ermenîyan, bi taybetî jî yê xweşik parastine, ew hanîne ser dîne Îslamê û bi wan re zewicîne. Dîsa jî balkêş bû ku, ew jinên ku eslê wan Ermenî bûn û min nas dikir, bûbûn misilmanên tûj û dîndar.

Çevkanî:

1. Şemdin Nûrî ,Bergeh Derg. Sayı.1
2. Yerasimos S. Az Gelişmişlik

Sürecinde Türkiye. C.1,S.383

Georgeon F. Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri- Yusuf Akçura. S.31

3. Erer T. Kürtçülük Meselesi S.20

4. Kutlay N. İttihat-Terakkî ve Kürtler S.33

5. Nîkîstîn. Kürtler S.334

Sasûnî Garo. Kürt Ulusal Hare. ve Ermeni-Kürt İlişk. S.123

6. Kemal A.M. Çend Rûpel Ji Dîroka Gelê Kurd R.46.

7. Sasûnî G. A.e. S.122,126

8. Sasûnî G. A.e S.124

9. Kutlay N. Wan, Kovara Yekîtiya Nivîskarên Kurd. Hej.4 R.3

10. Kemal M.A. Birinci Dünya savaşı Yıllarında Kurdistan ve Ermeni Soykırımı.S.63

11. Uras E. Tarihte Ermeniler Ermeni Meselesi, S.281

12. Akşin S. İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele. S.552.

13. Kemal M.A. A.e. S.65

14. Kemal M.A. A.e S.71

15. Beysanoğlu Şevket. Diyarbakir Tar. C.2

16. Zurcker E.J. Milli Mücadelede Jon Türkler. S.160

17. Şişir B. Malta Sürgünleri S.46

18. Kutlay N. İtt-Ter. ve Kürtler S.320

19. Major Keneth Mason, Merkezi Kürdistan, "Coğrafya Derg.C. 54. Aralık 1919. No.6 S 329 -Belge Dr. Kemal M.A. A.e.S.63-

20. Kemal M. A.e. S.76

21. Zaptçioğlu Dilek . Cumhuriyet Gaz. 20-25 Nisan 1993

TONI MORRISON

Mustafa AYDOGAN

Karwanê koleyan berê xwe ji Afrîkayê da Amerîkayê. Pêlên bêrkirinê bilind bûn, bilind bûn... lê tu carî daneketin. Şopgerîn bi saya hêsirên çavan şop gerandin. Çemê hêsirên ber bi Amerîkayê diherikî. Kana evîne li dû ma, bêrkirin û dilekî xemgîn xwe dan tengala karwên. Bayekî xerîb karwan himbêz kir, guvaşt û ji nişka ve berda. Karwên perçe perçe xwe li erdekî nenas danî.

Bapîrên *Morrison* ber bi jiyanekê nû hatin ajotin. Qanûna xwezayê li civatê tetbîq dibû; yên xurt yên qels dipelçiqandin. Di wê pêvajoyê de sedemên paşdemayîna Afrîkayê veşartî man. Di wê pêvajoyê de şopa kaniyên ku dara zengîntiyê ya Amerîkayê avdîdan, xuya dibin.

Gelên Afrîkayê şiyar bûn, gelên Afrîkayê li ber xwe dan. Li Amerîkayê koletî resmen rabû û di kûrahiya dîrokê de ji xwe re quncîkek peyda kir. Lê di dinyaya hevçax de, awayên wê yên cûda destên xwe yên qirêj ji beskura medeniyetê bernedan. Di çaxa me de jî hewildanên ku ji bo koletiyê li ser mirovên reşik ferz bikin, wek kabûsekî serê xwe hil dide. Dîskrîmînasîyona ji ber rengê çermê mirov hîn jî mîna problemeke gelek mezin xuya dibe. Bandêriya mirovên çerm spî hîn jî nehatiye şikandin. Mirovê reşik, "mîrovê sinifa duyem..." Mîrovatî û hêzên hevçax ji bo çirandina vê rûpela reş, di nav hewildanên bêhempa de ne.

Morrison nivîskar û ronakbîr, mîna wîcdan û dengê civatê, di berhemên xwe de, dîskrîmînasîyon, dijîtiyên civatê, karakterê pêvajoya mirovên reşik tê de derbas bûne, hezkirin, hêvî, hêrs û xezeba mirovan bi şiyana xwe ya edebî û estetîkê distirê, dixemilîne û ji nû ve pêşkêşî mirovatîyê dike. Gelek mixabin ku em mîna ji ta'ma xwendîna bi Kurdî ya berhemên gelek nivîskarên din ên dinyayê, ji ta'ma xwendîna pirtûkên *Morrison* jî bêpar in. Jiyanê jinên reşik, ta'de, zulm û dîskrîmînasîyona ku ew rojane rû be rû dibin... Mijarên pirtûkên *Morrison* ev in. *Morrison* ne tenê dengê jinên reşik e, ew her weha li ser navê mirovatîyê yek ji wan rengên ku ala li hember nîjadperestiyê derketinê, dixemilîne ye jî.

Xelatgira Nobelê ya 1993'an Toni Morrison

Malbateke reşîkî feqîr ji ber diywariya jiyanê ji eyaleta "Alabama"yê berê xwe dide eyaleta "Ohio"yê. Sal 1931, 18'ê Sibatê. Li eyaleta "Ohio"yê, li bajarê "Lorain"ê di nav diwari û aloziya jiyanê de zarokek tê dinyayê. Zarokek mîna buxçikeke hêviyê di himbêza malbatê de; *Toni Morrison*. Navê *Toni Morrison* yê esil, *Chloe Anthony Wofford* e. Zaroktiya wê di nava krîzeke gelek mezin de derbas bû. Feqîrî û dîskrîmînasyona ji ber rengê çerm, bûyerên ku ew rojane rû be rû dibûn. Lê malbata reşîk vê hêviyê mezin dike, dide xwendin û ji bo pêşerojê ewle hemû taqata xwe mobilîze dike. Morrison piştî xwendina lîseyê, li *Washingtonê* dest bi *Universîteya Howardê* dike. Ji xwe di wê demê de bi tenê reşîkan li wê unîversîteyê dixwendin. Di sala 1957'an de jî li wê unîversîteyê dest bi mamostetiya zimanê Ingilîzî dike. di wê demê de mîmarê Jamaîkî *Harold Morrison* nas dike û piştî demekê pê re dizewice. Ji xwe paşnavê xwe yê nivîskariyê jî ji mêrê xwe stendiye.

Morrison ji destpêkê de bi zimên û edebiyatê ve mijûl dibû, lê di warê romannivîsê de cara yekem di sala 1970'yî de bi berhema ku navê wê "Çavên Herî Şîn" ve derket pêşîya xwendevanan. Ev roman mijara xwe ji çîrokeke wê ya ku di sala 1960'î de hatibû nivîsandin, werdigre. Çavên şîn û porên zer nişanên xweşîkbûnê dihatin hesibandin. Ji ber vê yekê, keçeke reşîk ji bo xweşîktir bibe, xwe davêt xwedê û jê daxwaza

çavên şîn dikir.

Piştî "*Çavên Herî*" Şîn, bi romana "*Sula*" (1973) meydana edebiyatê, rengîntir dibe. Roman li ser bingeha qedera sê nîfşên jinan -di navbera salên 1919 û 1965'an de- hatiye avakirin. Bi saya vê berhemê, xwendevanên Morrison bi qedera jinên reşîk re, raste-rast rû be rû dibin û rastî şahidiya pêvajoyeke dîrokî tên.

Sal 1977, romanek bi navê "*Strana Solomon*" deriyên çapxaneyê dide alî û berê xwe dide pirtûkfiroşan. Ev romana Morrison bi xusûsiyeteke xwe, ji hemû romanên wê yên din cîhê ye. Ji ber ku di hemû romanên wê de qehraman jin in, lê di vê romanê de mîr e. Roman li ser bingeha jiyana mîrekî reşîk ku dixwaze pêvajoya xwe ya koletiyê ji bîr bike û huwiyeteke nû bi dest bixe, hatiye avakirin. Xeyalên reşîkekî û hewildanên wî yên ji bo destpêkirina jiyaneke nû... Ev roman di demeke kurt de, bi saya wergêran bi gelek zimanan hat xwendin. Bi "*Strana Solomon*" di civatê de munaqeseyêke pîrêl dest pê kir.

Sal 1981 û "*Bûka reş î qîr*"; mijareke evîne. Evîna "*Jadine*" ya xweşik û jîr...

Sal 1987, romana bi xelat, "*Beloved*". Morrison di "*Beloved*" de drama jinika reşîk ya ku ji keça xwe pîr hez dike û ji ber vê yekê ji bo ew mîna koleyekê neji û azabê ji ber vê jiyandê nekişîne, wê dike, radixe ber çavan. Tesîrên vê bûyerê li ser jinika ku keça xwe dike, bi salan dom dike. "*Beloved*" di sala 1987'an de *Xelata Pulitzer* wergire û rêya hilkişandina ber bi bandeva edebiyatê bêtir rohnî dibe.

Sal 1992 romana "*Jazz*". Drameke bê qehraman, dramek ku bi tenê qurban tê de hene. Jiyanek ku ji tarîtiya sedsala 18'hem, ji erdên pembo yên başûrê welêt xwe digihîne Newyorka 1920'an, taxên reşikan...

Sal 1993, "*Xelata Nobel ya Edebiyatê*" û Morrison pijaka hêviyê...

Morrison jinek 62 salî, li "*Unîversîteya Princeton*" e profesore edebiyatê, dêya sê zarkan û kedek bi xelata Nobel ve xemilandî...

Bapîrên wê ji Afrîkayê hatin. Ew mîna Afro-Amerîkanekê mezin bû û nuha di dinyayê de Amerîkayê temsîl dike.

Lêkolînerê edebiyatê û rexnegir "*Clayton Riley*" e li "*New York Times*" e dixebite, weha dibêje: "*Em bi saya Xelata Nobel dikarin ji dinyayê re weha bibêjin, binihêrin! Li vira jineke reşîk heye, jineke reşîk ku Amerîka bi çavên xwe dîtiye.*"

Hêzên nijadperest xelatwergirtina jineke reşîk hezm nakin, lê pîrraniya otorîteyên edebiyatê li hember hêjayiya berhemên pijaka derd û kulên civaka reşîk, ewrên reş yên xwe bera ser pêşeroja wan didin, hêvî û daxwazên wan, serê xwe tewandin û dan diyarkirin ku *Xelata Nobel* di deriyê ku diviyabû lêbixista re derbasî hundur bûye.

Morrison piştî îmtîhanê mezin ev xelat heq kir. Îsal raqîbên wê, nivîskarên gelek navdar bûn: Ji Amerîkayê *Thomas Pynchon* û *Joyce Carol Oates*, ji Brîtanyayê *V.S. Naipaul* û *Doris Lessing*, ji Îrlandayê *Seamus Heaney*, ji Belçîkayê *Hugo Claus*, ji Kanadayê *Margaret Atwood*, ji Fransayê *Marquise Duras* û *Nathalie Sarraute* û ji welatê Çekan ji *Milan Kundera* yên ku ji bo xelata îsal, heta dawiyê li ser wan dibatîn munaqesê kirin, bûn.

Ji sala 1901'ê û vir de bi tenê 7 jinan *Xelata Nobel* wergirtine; *Selma Lagerlöf*, *Grazia Deledda*, *Sigrid Undset*, *Pearl S. Buck*, *Gabriella Mistral*, *Helly Sachs* û *Nadine Gordimer*. Jina 8'an ji Toni Morrison e.

Xelatwergirtina Morrison di warê hewildanên ji bo şikandina tehkuma mîran ya di warê *Xelata Nobel* de, gaveke ber bi pêş de ye; ji bo nijadperestan derbeke mezin e û ji bo ji nijadperestîne rizgarkirina mirovatiyê ji îmkaneke xurt û nuh e.

HÊVÎ, NAZAN MEKE

Alî BÎÇER

îşev heyv nîn e
her saniyê zelzeleyeke nû
çar aliyên min hilweşiyayî
ez xwe li tariyê diqelibînîm
destên min agir
zimanê min lêvên min
sirgûnê bêpayan ê evînê
ro di tariyê de veşartî
jin di tariyê de di coşa hezîkirinê de
di tariyê de
zarok tîrî dinê
bi qîreqîr
serîhildan
hêvî nazar meke
were bi min re bikeve rê
şer ji zû ve dest pê kirîye
sewda pekiya hundir ji deriyê dilê me
were bi min re bikeve rê
hêvî
êdî hew bisekine

EZ RADIZÊM

1

ez serê xwe dixim bin baskên xwe
mîna çivîkekê radizê
tirsîyayî dil di dêv de

ez serê xwe dixim bin baskên xwe
mîna teyrekî elo radizê
hişyar, dilxurt

bêyî ku ez serê xwe têxim bin baskên
xwe
mîna hespekî rewan radizê
segîlavî, her li piyan

mîna darekê
serê xwe datînim ser şînahiyê radizê
di hembêza şevê de
hem bi piranî, hem bi serê xwe

mîna çiyayekî ez xwe dirêjî xewê
dikim
çavên min dibin gopik
ber bi esmanan hilkişiyayî û vekirî
stêrkan radimûsim

2

di nav zinarên nediyar de
mahrekî reş im ez
xwe li jahriya xwe dipêçim û radizê
hêviya birîndar bedena nîvçe
welatê min ê perçekirî perçiqî

li dûr
 danê êvarê
 dengekî zîz ê jinekê
 bi ûsil li ser êş û janên min dinehwire
 welê xwe radipêçim radizêm li ser
 bedena xwe

ez radizêm
 di xewna min de xewna wê jinekê
 du girên serî bi berf li nik hev tên
 destê min
 bêpayan spî, bêpayan nerm
 û tûrêja yekemîn a rojeke nû
 kena wê jinekê
 dikevin ser bahlîfa min
 ez radizêm xewa xweştirîn a xewan

2.îlon.91

gava ez ji stêrkekê derbasî stêrkekê
 dibim
 dikevim ber sewdayeke nû
 di cîhê ku ez xwe
 li azadiyê digirim
 govenda dûpişkan dest pê dike
 birînên nîze û şilfan
 qîrîna jinan
 lêkirina bajaran
 xwe di xêzên min de vediqûnin
 li pey
 daxwazeke kûr û bêpayan dimîne
 ez tevî çîrok û destanan dibim

Wergera ji tirkî: M. Uzun

MIRINA XEWÊ

danê êvarekê bêyî te
 hundirê min valahiya newalê
 portra min wêneya tenêtiyê
 ba û bahoza hecresîkan dikeve
 nav stranên min
 di xaçeriyên mêjiyê min de
 xwençeyên xewnan bêhejmar

wekhevî kîjan aliyê newalê
 ez huwiyeta xwe bidim qebûlîkirin
 de bibêjin
 kî dê zarokiya min aş bike

Alî Bîçer di sala 1960'î de li gundekî
 Yozgatê hatiye dinyayê. Li gorî qanûna
 Cûmhûriyeta Tirkîyeyê madeya 125'an
 cezayê mûbedelê lê hatiye birîn. Ew ji sala
 1981'ê vir de di girtûgehên Tirkîyeyê de
 radizê.

Heta niha du pirtûkên wî yên helbestan
 bi tirkî derketine. Pirtûka pêşî bi navê
 "Newroz Çîçekleri" 1990 û "Gül Söylem"
 1993'an derketine.

Şairê me hê jî di girtûgehê de ye. Bi
 hêviya ku ew ê girtûgehê mîna dibista-
 nekê bi kar bîne û hêdî hêdî bi zimanê
 dayika xwe, bi kurdî binivîsîne, em çend
 helbestên wî bi wergera kurdî diweşînin.

ZIMANNAS Û FÎLOSOF MEKSÎMÊ HEMO

Husên HEBEŞ

Heta niha tu zimannasan wa bi xurtî li ser îdyoma di zimanê kurdî de lêkolîn nekirine, profesor *Meksîmê Hemo*, di vî warî de lêgerê yekemîn e.

Berî ez li ser berhema wî **"BINGEHÊN ÎDYOMÊ DI ZIMANÊ KURDÎ DE"** rawestim, divê ez çend rêzan li ser jînenigariya mamoste binivîsînim.

Meksîmê Hemo di sala 1934 an de li gundê Çabanmazê, li Ermenîstanê hatiye dinyayê. Ew di sala 1954 an de, piştî xwendinên dibistanî, li zanîngeha Êrêvanê wek xwendevan tê qebûl kirin, li wir pênc salan dixwîne û di sala 1959 an de ew dibe derketiyê fakulteya germenistaniyê. Her di wê salê de jî li enstîtuya Rojhelatnasiyê, li Lenîngradê wek espîrant (xwendevanê doktora) tê pejirandin.

Meksîmê Hemo di bin serkariya mamosta *Qanatê Kurdo* de bi serbilindî lêkolîna xwe li ser zimanê kurdî, di bin navnîşana **"Diyalekta Badînanî ya kurdên Iraqê"** di sala 1965 an kuta dike, tîtila doktorê zanistiyên filologî werdigire û li enstîtuya Rojhelatnasiyê di pişka kurdî de li Êrêvanê wek hevkarê zanistî yê biçûk, paşê jî weke yê mezin dixebite.

Ji bilî xebata lêgerînên zanistî *M. Hemo* di warê perwerdeyî de jî çalk e; wî li gel hevbîrîna di sala 1958 an de dibistana kurdî li bajarê Êrêvanê vekir, ew bernama hînkirina zimanê kurdî di dibistanên cuda de dinivîsîne û bi xwe jî li zanîngeha Êrêvanê dibe mamosteyê zimanê kurdî. Di konferansên netewî û navnetewî yên li ser ziman pêk dihatin, *M. Hemo* tê de pişkdar dibû. Berhemine wî bi zimanên kurdî, rûsî, ermenî û îngilîzî belav bûne, herweha ew bi wan zimanan jî dizane. Ew bi farisî dixwîne, bi

dirêjahiya salan ve xwe bi zimanên *ûrartû û hîtî* ve mijûl dike. Ew niha li Êrêvanê dijî. Ez ê li dawîya vê nivîsarê, berhemên lêkolîner yên sereke nîşan bidim.

Nêzikî sih salî ye ku *Meksîmê Hemo* xwe bi zimanê *mader* ve mijûl dike, ev bûye qedera wî; pirraniya xebatên wî li ser îdyome ye. Di sala 1989 an de zimannasê me karekî mezin pêşkêşî *enstîtuya zimannasiyê*, li Moskovayê dike û li ser wê xebatê ew tûla doktoriye a duhem di zanistiyên filologî de werdigire.

Tevî ku li ser karekî wilo payebilind bi kurdînivîsîn ne ewçend hêsa ye jî, ku ji zaravayan⁽¹⁾ mişt e, mixabin hîn zimanê netewî jar e di wê babetê de, lê ez çî bikim va du sal di ser soza min re bihurtin û hevvelatîyekî min î jîrtir jî ez ji vê astengê rizgar nekirim, ez neçar bûm xwe tevê kim û ji milekî din "*herçend zimanê me têtê nivîsandin ewçend jî fireh û dewlemend dibe û pêş ve diçe*" - çawa mamostê me Celadet Bedirxan dibêje -, ew zaravên zimanasîyê yên haya min jê hebûn min bi kar anîn, lê ew samana heyîndar bes nedikir, di nav xebatê de nûbêje peyda kirin jî armanc bû".

Di destpêka lêgerîna xwe de nivîsevan me haydar dike, ku ne kêm lêkolîn li ser îdyomê bûne, lê li gor raya mamoste hîn negihîştine peyîska (dereca) têkûziyê. Ew hewl dide ku çarena ji kêmasiyên ku di wê mecalê de bene, bibîne û li ser binçîna zimanê kurdî teoriya îdyomê di zimannasiyê de dewlemend bike.

Cara yekê pirs-girêka îdyomê di kurdnasiyê de serê xwe radike, gava guhertinên gramatîkî di bêjeyan û di danîna ferhengan de dibûn; wê yekê hişt ku sînorên ferhengî û gramatîkî di navbe-

NOTO

Meksîmê Hemo

ra bêjehevgtirînên pihêt de bêne diyar kirin, ew rûdava xurtir dibe dema *M. Hemo* li ser ferhenga xwe a îdyomî (Kurdsko-Rûsskî frazeologîçeskî slovar) dixebite. Ferhengvan ji me re aşkere dike ku bi derketina wê xebatê kêşayên teorî yên îdyomê hîn zelal nebûne, ew dibîne ku: Diyarikirina heyîna îdyoma kurdî wek şaxeke serbixwe di ziman de û lêkolîn li ser bi awakî sistematîk bala kurdnasan bi ser xwe ve ranekîşandibû. r. 3) loma jî ev lêgerîna bo çarelêkirina wê pirsgerêkê ye.

Çi bûn di van salên xebata zanistî dûr û dirêj de pirsgerêkên îdyomê ji zimannas *M. Hemo* re? Ew çi valahiya zanistî di îdyoma netewî de dibîne û herweha li tenga lêkolînên navnetewî çi kêmanî di teoriya îdyomê de hene?

Filosof û zimannas xwe daye ber kêşiyê mezin û bi armanca serencamandina van mijadên jêrîn lêkolye:

- Mijad û sinorên pirsgerêkên îdyoma netewî
- Metodên lêgerînê li ser materyalên îdyomê
- Qanûnkirina peydabûna îdyomê
- Erk û geşbûna wê
- Taybetvaniyên navxweyî yên berpabûna îdyomê li ser tengên cuda
- Pêwendiyên sistêmî di îdyomê de
- Pêwendiyên îdyomê bi lêksîka û bi sînteks (hevoksazî) re û htd...

GIRÎNGIYA LÊKOLÎNÊN (AKTUALÎTÊT)

Çarelêkirina pirsgerêkên li jor bi navkirî bi wê yekê ve girêdayî ye ku hîmê wê baş bê diyar kirin û ew bi pêş de here û ew were tesbît kirin wek şaxeke serbixwe di teoriya zimanê kurdî de.

Rola vê lêgerînê di şirovekirina pirsgerêkên lêksîkologî, morfologî û herweha bona danîna ferheng û pirtûkên xwendinê û bingehdanîna teoriya wergerandinê de mezin e.

Lêger di destpêkê de li ser wê rayê bû ku ew rêbazên (metodên) zanistî di warê îdyomê de yên di zimanên din de bi kar hatine û bi kêrî lêkolîna îdyoma kurdî jî bûn, lê di prosesa têgihiştin û pişkaftina (analîza) materyalan de hat diyar kirin ku ne yek ji wan rêbazan bi kêrî îdyoma kurdî tê, (r. 4). Zimannas hewl dide ku bersiva vê pirsê: Ma yekîneya îdyomî çi ye? Çi mana wê heye? Ew di lêgerînê de dibe maka filosofî û zanistiyê .

Teorîvan aşkere dike ku hoya peydabûna pênasînên cuda li ser yekîneyên îdyomî di zanistiyê de vedigere ser wê yekê ku ew bi temamî nehatiye lêkolandin, loma ew ji wan rêbaz û teoriyên heyîndar xwe bi dîr dixîne û li ser rîya xwe a "hemoyî" dere û bi mînavên konkrêt wê dibelgehîne.

BINGEHÊN METODOLOGÎ Û TEORÎ

Di vê xebatê de *M. Hemo* rêbaza vebjartinê daniye bona pişkaftina bêjehevgtirînên pihêt û "naznaçênîye" (diyarikirina)(2) wan bi armanca ku ew rajeyê di sistêm û sazûna zimanî de dîke bi sê taybetvaniyan numan dibin:

- a) Tevgelemperî, ew di peydabûna hêmu zimanan de yek e
- b) Gelemperî, ew di peydabûna çend zimanan de yek e
- c) Tekayî (îndîvîduel), ew tenê di zimanekî de peyda dibe.

Ev hersê taybetvanî bersivên sê pirsyarêrî cuda di surîşt û strûkûra sêmentû(3) ya

peydabûna bêjehevîgirtinê pihêt didin; ew pirsyarina bi vî awayî ne:

Ew ji çî peyda bûne (karektera materyalan) Ew çî vedirîjîne yan çî maneyê dide (karektera realîzmê) û çawa ew vedirîjîne/ xweserîya verêjê/ û li ser wê esasê çî ye karektera peydabûna wê.

Bi vî terzî zarava diyarkirinê bi du planan di xebatê de bi kar tê: Diyarkirin wek serencama hemû nîşanên taybetî yê yekîneya zimanî tevî armanca ku ew di sistêmê de rajeyê dike û diyarkirin wek pişkafîn bi diyarkirinê wek rêbaz.

Wê rêbazê zimannas di lêgerîna xwe de bi mercedarî rêbaza sosyal - lîngwîstî dinavîne.

Ta bîngêhen zanistî bona pişkafîna yekîneyên îdyomî bi hêz bike, ew rêbaza DIY-AXRONÎ⁽⁴⁾ bi kar tîne, da ku yekîneyên îdyomî ji aliyê dîrokî ve û li ser binyatên pişkafîna zaravî (dîyalektan) di qonaxên cîyawaz de bîn lêkolandin.

GIRÎNGIYA TEORÎ, ZANISTÎ Û PRATÎKÎ YA VÊ LÊGERÎNÊ

Bîngêhen vê xebatê di pêşgotînebenda ferhengvan de ya bona "*Kurdsko - Rûsskî frozeologîçeskî slovar*" nivîsandî hatine diayrkirin, ew bîngêhina di berhemên din de jî yê lêgêrva xweva dibin. Herweha ew rêber in, ji zimannasên kurd, ermen, faris, rûs û yê din re, ew wan bi kar tînin, (r.9).

NAVEROKA LÊGERÎNÊ

Ji bilî pêşûpaşgotinê ev lêgerîna profesor *M. Hemo* jî heft pişkan pêkhatiye. Ez ê hewl bidim bi kurtî û hêvî dikim karibim naveroka wê bi emanet nîşan bidim û di cîhnan de bi serbestî wergerînim.

Bergêh û sînorên îdyoma zimanê kurdî dibe behra pişka yekê. Ew jî sê şaxan peyda dibe, di vir de maka serekî, nasîna mijada îdyomê û rêbaza lêkolîna wê tê nîşandan.

Bona bêjehevîgirtinê pihêt û cudatîpên wan di zimên de bîne danîn, divê ew jî yekîneyên morfologî û sînteksî bîne bi dîr xistin. Li gor serencama pişkafîna bêjehevîgirtinê pihêt û hevîgirtina yekîneyên wan yê cudatîp jî aliyên morfologî û sînteksî de bi saya rêbaza diyarkirinê çend taybetvanîyên wan hatine tesbîtkirin, ku ew xweserên sazûna zimên nîşan didin (r. 15) û bi morfologî û sînteksê ve tîr girêdan (ew taybetvanî li jor hatin xuya kirin).

Bêjehevîgirtinê pihêt li gor xesyetên heybera materyalan parveyî ser du birran dibin:

a) Ew bêjehevîgirtinê pihêt ku bi heybera materyalan wan hevîgêrdana lêksêman saz dikin wek: "**Çû ba pêşîya,**"

b) Ew bêjehevîgirtinê pihêt ku bi heybera materyalên wan bêjeyên real peyda dibin wek: "**Berê êvarê.**"

Li gor taybetvaniya sêmentêmên peydabûyî, bêjehevîgirtinê pihêt parveyî ser van tofan dibin:

a) Bêjehevîgirtinê pihêt yê konsêptekê (mefhomekê) didin wek: "**Kirin tomikê**" : kirin pergaleke xerab.

b) Bêjehevîgirtinê pihêt yê maneya serencam didin, wek: "**Cînarê xêr jî birakê bîxêr çêtir e**"

c) Bêjehevîgirtinê pihêt yê bi xwe sêmantêmên sînteksî ne, wek: "**Rojekê jî roja.**"

Piştî vê ravakirinê mamoste du taybetvanîyên gelemper yê bêjehevîgirtinê pihêt

şanî dike: Pihêti û peyabûna ji hev cuda a hundirî.

Ew xesiyeta wan ya gelemper bi vî rengî diyar dike: Bêjehevîgirtinê pihêti yekîneyên zimên in û bi organîzasyona xwe di hevokan de pihêti ne. Peydabûna ji hev cuda a hundirî li ser tanga yekbûna mana du an sê bêjeyan (yên hinan) bêjehevîgirtinê pihêti in, an bêjeyên real in, (yên din) bendewar in bi xisiyeta sêmantîkî ve û bi vî rengî numa dibin:

1) Dijwariya têgihîştinê yên hin bêjehevîgirtinê pihêti

2) Serencam

3) Yekbûyîna çend maneyan.

Bi vî rengî *M. Hemo* bêjehevîgirtinê pihêti dinasîne û li ber ronahiya teoriya diyarkirinê ya wî cara yekê di zimanê kurdî de bi kar anî ye. Zimannas bêjehevîgirtinê pihêti di zimanê kurdî de parveyî ser çar birran dike:

a) Bêjehevîgirtinê pihêti yên ku diyarkirina wan îdyomî ne, ew wek keresteyan zanîne tîr fêhm kirin, wek "Ava bi kayê" û hwd...

b) Bêjehevîgirtinê yên bi heyîna xwe cotanî ne, ku ew rajeya bişmendî û hînbûna rastiyên qanûnê jiyana civakî dikin, we: "Şêr şêr e, çî jîn e çî mêr e", "Mala zêra xirab dibe, mala mêra xirab nabe" û hwd...

c) Derbirînê pihêti yên bi pêşûpaşgotinan di berhemvaniya gelêrî a devkî de tîr, wek "Carek ji caran, rehme li dê û bavê hazir û guhdara", "Ew gihîştine mirazê xwe, hûn jî bigihên mirazê xwe" û hwd...

ç) Hevîgirtinê sînteksî, wek "Te'irî kete erdê", "Ro hate nîvro".

Meksîmê Hemo di vê pişkê de berdewam dibe û bi hûrî li ser sazûberpabûna yekîneyên îdyomî dikole.

Pişka duyemîn bi "*Strûktûr û tîpologiya sêmentî ya yekîneyên îdyomî*" dest pê dike.

Rêbaza pişkafîna yekîneyên îdyomî bi saya diyarkirina bêst û li gor diyarkirina wan ku modela peydabûn û formên wê yên cuda bîrên aşkere kirin, herweha ew klasîfikasyonê (li ser îdyomê hatine cara yekê mamoste di vê lêgerînê de materyalên zimanê kurdî bi kar anîye û bi gotineke din di vê klasîfikasyonê de strûktûr û sêmentiya modelên yekîneyên îdyomî bi zelalî ji hevdu hatine sînordar kirin. (bin. r, 25).

Lêgervan du modelên ji hev cuda aşkere dike, ku ew yekîneyên îdyomî yên bi strûktûra xwe bêjehevîgirtin in û yekîneyên îdyomî yên bi strûktûra xwe hevok in.

ÎDYOMA COTANÎ

Ew bi van taybetvaniyan diyar dibin:

a) Ew bêjeyên sazûyî çawa sêmentî tîr şanî kirin, mîna sêmantîkê îdyomî yên xizmayetiye, wek "Dêbav"...

b) Mercên yekbûyîna perçên bêjeyên çêbûyî yek in ji aliyê sêmantî û sînteksî de, lê ji aliyê morfologî de cuda ne. Divê bê gotin ku gihaneka "o" di bêjeyên sînteksî de wan bi hev ve dibestin.

c) Mînayîne hevpêwendiyên sêmentî yên hêmanên bêjeyên cotanî ev in: "Virûderew", "Ba-bagerr", "Şev-ro" û hwd...

ç) Tretûba cihdanîna hêmanên hevîrtî berî her tiştî bi qeydên awazî (innotation) û bi hêzî (intention) ve girêdayî ye, li vir hêz rola xwe diîze.

1 - Îdyomên dubareyî, ew bi van derbirînan diyar dibin, wek "Sirê-sirê" (yanî li dû hevdu), "Nav-mav" û hwd... Herweha bêjeyên li hevandinê jî dikevin bin vê xanê, wek: "Nan-man", "Kevîr-mevîr", "Xan-man" û hwd... Mamoste bayex û cihên van core îdyoman di zimên de şirove dike û wa pêşan dide: Di nav struktur û tîpên sêmentî

yên yekîneyên îdyomî de, ev coreyên jêrîn ji yên din belavtir in:

2- Yekîneyên îdyomî yên veqetandekî.

Ew bi saya tewandina navdêran peyda dibin, wek **"Konê pîrê"**, (bi mana mala bu-lundirê: pîrokê; pindepîr; celceloke, tevinpîrik tê) **"Rebênê dêra"** û hwd...

3 - Îdyomên qedexeyî, nezaketî euphemism(6) û bînezaketî.

Ew îdyomên bi rengê cihnavên (pronom) girêkî (pêgel, geyner) tevî rengdêran (pîrr kêrn bê navdêr) yan bi dema borî nêzîk ve girêdayî, parveyî ser sê birran dibin:

a) Nezaketî, gava mirov naxwaze yekser navê tiştekî yan kirdeyekê bêje, mirov hewl dide bi nezaket, bi nermî nîşan bide: **"Ya te'il"** wa tê fehm kirin ku Vodka tê xwestin, **"Ya deng"** (yanê dabançe ye) û hwd...

b) Îdyomên qedexekirî, mîna **"Yê sor"** (nexweşiya sorika)...

c) Peydabûna îdyomên bînezaketî vediger ser wê pêwîstiyê ku mirov naxwaze rastiyekê aşkere bêje, mirov neçar dibe di dorê re hilpeke û li şûna mirov bêje: **"Tu dîn î"**, mirov ê bi îdyomekê wa bibêje **"Yê cin"**...

4) Îdyomên hevberkirî, piştî ku mamoste egera (hoya) peydabûna wan nîşan dide, paşê nimûneyina raber dike, ku yekîneyên îdyomî yên hevberkirî weha ne: **"Mîna masiyê av li ser bê birrîne"**, **"Mîna şûrê dudev"** û hwd...

5) Îdyomên daçekî û hokerî, ew bêjehevgirtinên pihêt yên di vê xebatê de wa nivandine bi van derbirrînan tên diyarkirin. **"Bi dilê sax"**, **"Bi serê poz"** û hwd...

6 - Îdyomên bi materyalên bi strukturên xwe neerênî ne.

Ew ne tenê di bêjehevgirtinên pihêt de tên dîtin, lê belê ew di strukturên hevokên îdyomî de jî hene: **"Ne didrû, ne dibişkêve"**, **"Ne Îsa lê dibe xweyî, ne Mûsa"** û hwd...

7 - Îdyomên temamkirî (predicative) yên bi strukturên xwe bêjehevgirtinî ne.

Ev core îdyomên parveyî ser temamkerên navdêrî, lêkerî dibin, îdyomên birra yekê: **"Bi serê xwe ye"**, **"Ser emrane"** yanê pîr e, û hwd...

Birra din bi du corên cîyawaz numa dibin:

1 - Îdyomên temamkerî yên obyektî:

a) Îdyomên bi strukturên xwe jihevenekirî, wek **"Zeng girtin"**, **"Xwe wenda kirin"**...

b) Îdyomên bi strukturê xwe jihevekirî, wek **"Dû maça filankesê ketin"**, **"Ber pozê filankesê sekinin"**...

2 - Îdyomên lêkerî û navdêrî

Ew ji van lêkeran peyda dibin: Avîtin, anîn, dan, kirin, êxistin, rakirin, birin, gihan-din, bûn, çûn, hatin, rabûn, gihîştin: **"Avêtin avê"**, **"Ketin gorrê"** û hwd...

7 - Îdyomên ku bi strukturên xwe baneşanî ne.

Îdyomên vê tîpê pîrcoreyî ne, ew parveyî ser pîrpişkan dibin, ew derbirrînen sondx-wer in, xweziyê, nifiran û yên din nîşan didin: **"Vir mala Xwedê ye"**, **"Qîra qirrikê be"** (bimir) û hwd...

8 - Îdyomên bi strukturên xwe hevokî ne

Ew wek **"Kirasê filankesê kin e"**, (Wa kêmaqil e), **"Çavên filankesê qol in"** (pîrr çikûs e); **"Xwedê tev şuxulê filankesê be"**...

DI PIŞKA SÊHEM de M. Hemo li ser gramera yekîneyên îdyomî dikolîne. Piştî pişkafînan ew dighîne vê serencemê ku ew heşt tîp in:

1) Navdêrî, wek **"Maka nodik nod ce'inuyî"**, yanî jina xwedî zaroyên pîrr.

2) Rengdêrî, wek **"Perda ber çavê filankesê tune"**.

3) Hokerî, wek **"Şev û ro"**.

4) Temamkerî, wek **"Rabûn ser xwe"**.

- 5) Modêlî, wek "Bextê te'iel re"
- 6) Baneşanî, wek "Xatirê Xwedê!"
- 7) Daçekî (pêrbestî), wek "Bi alîkariya filankesê"
- 8) Gihanekç, wek "Ser vê yekê ku".

PIŞKA ÇARÊ pêşkêşî guhertinên dîrokî ye (dichro) yên yekîneyên îdyomî ye. Cara yekê *M. Hemo* li ser materyalên kurdî tipolojiya strukturên sêmantîkî ya yekîneyên îdyomî dipîşkuvîne û ew van tofan (grûp) tê de dibîne.

1) Îdyomên nûdurîstbûyî, wek "Osa hêrs ket, ro hate nîveka esmên", "Nexweş çavê xwe venake". derbirînên weha tene bi kar anîn li cihên ku ew cara yekê lê peydabûnê, ew tenê bi maneyekê bi kar tên.

2) Îdyomên xwegirtî, (xweîsbatkirî), ew yekînena serbest in, ew jî ji îdyomên zimên re pirr girîng in, wek "Xwe dan mala metê", "Ber xwe dan"...

3) Tofa sîsiyê ew yekîneyên îdyomî yên li ber mirinê ne, ew ihtiyatên nepenî ne (passiv) di îdyoma zimên de, wek "Heram-odesî" "Teyrê Dewletê"... Ew her di berhemvaniya gelêrî a devkî de hene.

Cudaşêwe û cudamaneyên polysemy⁽⁷⁾ yekîneyên îdyomî di sîstema îdyoma zimên de pirrbelav in, ew dibine behra

PIŞKA PÊNCA; di vê lêgerînê de.

Mamoste nimûneyên cudaşeweyan pêşan dide ku ew bi vî rengî ne: "Devê xwe nadê", eger vê îdyomê bi bi hember vê "Nade devê xwe" din, tê dîtin ku cudayî heye. Herweha di van hersê nimûneyên jêr de jî weha ye: "Ketin înkê", "Ketin rikê". Hûn hele bala xwe bi van mînanan din: "Ji zar-ziman ketin", "Zar ketin", "Ji zar-ziman çûn".

Lêgervan deh tîpan ji wan cudaşeweyan di xebata xwe de nîşan dide. Li ser îdyomên cudamane xwendevan rastî vê îdyoma bedew tê: "Mîna bûkeke rû bi xêlî" ku ew weha tê şirovekirin:

1) ew pirr ciwan e, 2) Pirr hêmin e, bê deng e, 3) Pirr xwedîqedir e. Mînayine din di vir de hene û bi hûrî li ser tê xebardan.

PIŞKA ŞEŞÊ terxanî van mijadên jêrî ye: Îdyoma zimên bi awakî gelemper, zarên wî û karekterîstîka stîlistiya yekîneyên îdyomî. Çawa hatiye îsbat kirin ku yekîneyên îdyomî parveyî ser du tofan dibin (bin: r.41) her di vir de jî li ser mijadetofên yekîneyên îdyomî, ciyok (hevmane), dijraberî (antonym) û hevûpnivîs (homonym) tê lêkolandin.

DI PIŞKA HEFTÊ û a dawiyê de xwendevan lêhûrbûna li ser bêjesaziyê (derivation) dibîne ku ew jêdereke girîng e bona dewlmentkirina zimên. Bêjesaziya îdyomî hatiye nasîn ku ew belavkerê taybetî ye ji sînteksa bêjesaziyê re.

Di vê pişkê de jî hoya durustbûna îdyoman hatiye xuya kirin û herweha taybetvaniyên bêjeyên nûsazbûyî.

Lêgervan *M. Hemo* di serencamê de encamên serekîn ji lêkolîna bi salan liberxwedayî li ser îdyoma zimanê kurdî û rewşa wî di hevdema me de nîşan dide.

Min hewl da ku ez bi kurtî vî karê mezin di dîroka zimannasiya kurdî de bi xwendevanan bidime nasîn. Ez hêvî dikim ku ew bi zimanê me bikeve nav destên pîspor û xwendevanan ta gelê me jê sûd werbigire. Bê guman niha pirr sînor hatine çirrandin û pirr jî hatine ava kirin, lê ew yeka ji bo geşkirina edebiyata kurdî û lêkolînên zanistî hêmaneke erênî ye; mirov kare bi serbestî bilive û weşanên kurdî û yên bi zimanên din li ser kurdan bi hêsanî bi dest bixîne; min pirr dixwest ku nimûnên lêkolîna profesor *Maksîmê Hemo* ji hemû edebiyata kurdî ba, ne pîrraniya wê ji berhemvaniya kurdên li Ermenîstanê û yên din ba.

Lêkolîna M. Hemo layiqî her pesnekê ye, karekî wilo ji her dilsozekî re cibê serfiraziyê ye, Profesorekî biyanî li ser vê lêgerînê weha gotibû: "Eger mêjiyên wek yê Meksîmê Hemo di nava kurdan de hebin, mirov ji pişkafîna gelê kurd natirse".

LÎSTA BEHEMÊN MEKSÎMÊ HEMO

Encama 28 salan ya xebata zanistî ya M. Hemo bêtirî 60 lêgerînan e. Ji van bêtirî pîncî belav bûne. Heft ji wan mîna pirtûkan belav bûne. Ez ê li vir navên pirtûkan binivîsinim:

- 1 - Kurdsko-Rûskî frazeologîçeskî slovar. Erevan, 1979.
- 2 - Yêzik baxdîrînskîx kurdov îranskovov Kurdistan. V "Stranî î narodî blîjnêvo î srêdnêvo vostoka, VII Kurdovedenyê Erevan, 1975.
- 3 - Oçêrk îmênoy frazeologî kurdskovaya yêzîka, EGY, Erevan, 1971.
- 4 - Kurdsî yêzik î lîteratûra dîya çaxîsa II-VIII klass srêdnêy şkolî, Erevan, 1990.
- 5 - Osnovî frazeologî kurdskovoy yêzîka. Erevan, 1989.
- 6 - Kurdskeya dîyalêktologiya.
- 7 - Kurdskeya paremîlogiya.

ŞANEK:

1 - Zarav bi mana "terminus" a latînî hatiye bi kar anîn, ez li ser zaravdanîna Korî Zanyarî Kurd û li ber ronahiya kovara Perwerde û Zanist çûme, ku wan herdu dezgeyan di salên 70'ê de zaravên zanistiyên cuda belav kirine.

2 - Naznaçênîyê, peyveke rûsî ye.

3 - Sêmentî (Sêmantîkos-yunanî ye, nîşandayî). Bireke lîngwîstiyê ye, ya bi girîngiyên nîşanên zimên ve mijûl dibe.

4 - Dîyaxronî (yunanî ye, dia: di nav re, chronos: dem) Ew guhertinên di zimên de bûne li gor qonaxên dîrokî.

5 - Lêksêma (yunanî ye lexis, rûsiya wê lêksêma: bêje, derbirîn) Ew yekîneya ferhengî ye ya serencama hemû hevûnavpêwendiyên rûxsarî (form) bêjeyan diyar dike.

6 - Euphemism (yunanî ye) min hevmana nezaket jê re danî.

7 - Polysemy (yunanî ye, poly: prr, sema: nîşan) Pirtirman, cudamane.

GOTÛBÊJEK BI YEKÎTIYA NIVÎSKARÊN KURD ŞAXÊ DUHOKÊ RE

Mehîfûz MAYÎ

Ji bo haydarkirina xwendevanan li ser rewşa edebiyata kurdî, nemaze li başûrê Kurdistanê, me têkilî bi Yekîtiya Nivîskarên Kurd şaxê Duhokê re çêkir û çend pirs ji wan kirin. Me name û pirsên xwe ji bo deh nivîskarên li Duhokê şandin, lê mixabin paşî çend mehan bersiv bi tenê ji (sê) nivîskaran hat! Em li vir pirsên xwe û bersivên wan ji xwendevanên *Nûdemê* re belav dikin. Di pêşiyê de em wan hersê nivîskaran bi we didin naskirinê, ew jî ev in:

Fadîl Emer di sala 1962'an de ji dayik bûye. Sala 1986'an xwendina pizîşkî (doktorî) temam kiriye. Ew ji destpêka salên heştêyî de di warê lêkolînên zanistî, kurte-çîrok û li ser ziman dinivîstine. Li ser zimanê kurdî nivîsên wî yên hêja hene. Pirtûkeke wî ya kurteçîrokan bi navê "*Kalê Poşman*" çap bûye. Nivîsaren wî yên ji çapê re amade jî hene.

E. Kerîm Fîndî di sala 1946'an de li gundekî nêzikî Duhokê ji dayik bûye. Li unîversîteya Mûsilê zimanê îngilîzî temam kiriye. Ew lêkolînan li ser ziman û dîroka kurdan dinivîse, lê zêde li ser dîrokê dixebite.

1 - Nûjenkirina dîwana Bekir Begê Erişî

2 - Veguhastina çîrokên M. Emîn Bozarşan (Meyro) ji tîpên latînî bo yên erebî.

3 - (Gulçîn) folklor, ya hêja Ordîxanê Celîl ji tîpên kirilî bo yên erebî.

Nivîsaren wî yên ku ji bo çapê amade ne jî ev in

1 - Rojanên Şoreşa Îlonê

2 - Dîroka Badîna

3 - Stranên Dîrokî

Hesen Silêvaneyî di sala 1957'an de li gundekî nêzikî Zaxo ji dayik bûye. Enstîtuya rêvebirinê li Bexdayê xwendiyê. Ji sala 1986'an û vir de nivîs û kurteçîrokên wî hatine weşandin. Nivîs û gotarên wî di kovar û rojnameyên bi erebî de jî belav bûne. Dîwana helbestên wî "*Helbestên Sava*" îsal (1993) bi tîpên latînî li Kurdistanê çap bûye.

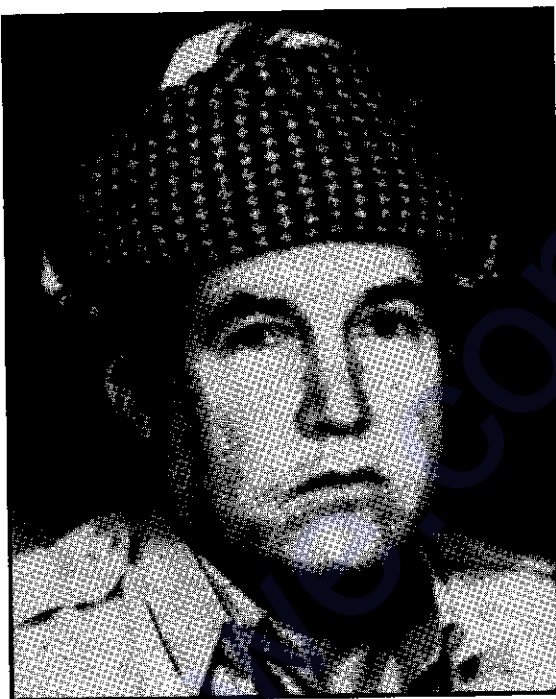
M. Mayî: *Îro rewşa edebiyata kurdî (çîrok, helbest, roman û şano) çawa ye?*

Dr. Fadil: Bi rastî em li her parçeke Kurdistanê di nav kevlo-janekî de ne, ango haya me ji perçên din nîne, her Kurdekî haya wî ji perça ku ew tê de diji heye, lewma ez dê behsa başûrê Kurdistanê bikim;

Helbest, li gor baweriya min li pêş e. Çîrok, wê jî gavên baş avêtine. Roman, di navbera heye û nîne de ye. Şano, qenc e.

E. Kerîm Findî: Rewşa edebiyata kurdî niha li ber bûneke nû ye, hîn nezaye ku mirov bîkaribe wê nas bike.

Hesen Silêvaneyî: Ez dibînim ku bi giştî rewşa edebiyata kurdî pêşve diçe. Roj bi roj hejmara nivîskarên kurd zêde dibe.

E. Kerîm Findî

Helbesta kurdî ji kavlojankê kevn derdikeve û ber bi nûxwaziyê ve diçe. Helbestvanên kurd li Kurdistanê gavên xwe diyar kirine, helbesta kurdî baş e. Kurte-çîrok baş pêşde çûye, nemaze di van deh salên dawî de, ew jî saya serê xortên şareza di huner û teknîka avakirina kurte-çîrokê de. Li gor baweriya min ger kurte-çîroka kurdî bi şarezayî bo zimanên biyanî bê wergerandin, dê dengê xwe hebe. Xwezî nivîskarên me yên li derveyî welêt bikaribin kurte-çîrokên kurdî wergerînin ser zimanên biyanî da ku edebiyata kurdî bête ber çav. Romana kurdî hîn sava ye, lê bawer dikim dê pêş bikeve. Şano (teatr) mixabin ku di cîh de mayî ye. Berî serhildana 1991 baştir bû.

M. Mayî: *Îro di rastîya me de edebiyata kurdî bi du diyalektan (kurmanciya jûrî û kurmanciya jêrî- soranî) û bi du alfabeya (latînî û erebî) tê nivîsandin.*

Gelo têkilîyên di navbera nivîskarên herdu diyalektan de çawa ye? ma haya we ji nivîsên hevdu heye?

Dr. Fadil: Têkilîyên nivîskarên kurd di navbera kurmanciya jûrî jêrî de weke heval, weke Kurd gelek baş in. Lê weke edeb û nivîsandin, mixabin ku hevalên kurmanciya jêrî- soranî, haya wan ji nivîsên kurmanciya jûrî nîne. Baştir e ku ev pirs ji wan bê kirin, ma gelo çima...? Lê bi giştî nivîskarên ku bi kirmanciya jêrî- soranî tê nivîsandin em dixwînin, lê ew tiştên me naxwînin.

E. Kerîm Findî: Li başûrê Kurdistanê nivîskar di qada xebatê de ne, her yek ji

aliyê xwe ve dixebite. Nivîskarê kurmanciya jûrî pirtir haya wî ji nivîsa kurmanciya jêrî (soranî) heye ji ber ku ew baştir dikare wê diyalektê bixwîne. Mixabin ev kêmasiye li ba nivîskarên kurmanciya jêrî- soranî heye, anga ew nivîsên bi kurmanciya jûrî naxwînin.

Hesen Silêvaneyî: Mixabin ku hevalên kurmanciya jêrî (soranî) nivîsên bi kurmanciya jûrî naxwînin. Dema ku em ji wan dipirsin: Hûn ji bo helbest û çîrokên bi kurmanciya jûrî çi dibêjin? Ew bi kurtî bersiv didin û dibêjin: (Kake ême badînf naxwênin) Ma çima hun naxwînin birano?!

Lê nivîskarên jûrî behra pirtir ji nivîsên wan dixwînin û carna li ser wan lêkolînan jî çêdikin.

M. Mayî: *Astengên di rêya çêbûna zimanekî kurdî yê standard û yekbûyî de çi ne? Îro zimanê me bi du alfebeyan tê nivîsîn (latînî û erebî), hun kîjan alfebeyê ji bo zimanê kurdî baştir û bikêrtir dibînin?*

Dr. Fadîl: Astengên çêbûna zimanekî kurdî yê yekbûyî ev in:

1- Nebûna hevgerîtiyeke siyasî di nav tevaya Kurdistanê de, anku nebûna dewleteke kurdî a seranserî. Di dîroka Kurdan de, di dema mîrgehan de, her mîrgeha peyda dibû devoka wê mîrgehê dibû zimanê nivîsandinê. Di dema mîrgehên Botan û Behdînan de kurmanciya jûrî pêşde çû. Di dema mîrgeha Erdelan de goranî (hewramî) hate pêş û di dema mîrgeha Baban de zarê kurmanciya jêrî (soranî) hate pêş. Di dema nû jî de, besta netewî tev Kurd şiyar kirin ku ew bi zimanê xwe (kurdî) binivîsin, lê mixabin her kes bi devoka xwe dinivîse, eger ev yeke bibe egera zengînbûna zimên jî, lê ji aliyekî din dibe egera jibevelavbûna me.

2- Cografîya Kurdistanê wekî ku di serdemên berê de têkilî bi hevdu re zehmet bû, lewma axiftina du gundên nêzî hev jî, ne wek yek e.

3- Rola dagîrkeran. Gelek girov (belge) hene ku herdu şeweyên kurmanciya jûrî û jêrî nêzî hev bûn, lê mixabin ku zarê Erdelanî û hinek hoz (eşîr)ên arî guherînan mezin li kurmanciya jêrî kirin, lê kurmanciya jûrî piraniya belgeyên arî ya rojava parastine.

Di bara alfebeya kurdî de, diyar e ku eger latînî kêmasî hebin jî lê ji ya erebî baştir e. Ji hevalên bakûrê Kurdistanê hîvî dikim ku ew baştir latîniya xwe bikin yek û rastir binivîsin.

E. Kerîm Findî: Astenga mezin di vê rê de nebûna dewleteke serbixwe ye li Kurdistanê mezin. Ji ber ku zimanê kurdî ji binemala zimanên hîndu-ewropî ye, lewma alfabeya latînî ji bo zimanê kurdî derman e.

Hesen Silêvaneyî: Ji ber ku ji mîj Kurdistan ji alê kolonyalizmê û dijminên Kurdan ve hatiye parvekirin, ev jî bûye egera nebûna zimanekî yekbûyî.

Ez ji dil dixwazim ku zimanê kurdî li hemû perçên Kurdistanê bi latînî bêt nivîsandin. Ji hemû nivîskarên kurd daxwaz dikim ku berhemên xwe bi latînî çap û belav bikin, çûnkî latînî pirtir kêrî zimanê kurdî tê.

M. Mayî: *Piştî serîhildana sala 1991'an, ev heyamek e Kurd bixwe mîrê serê xwe ne. Gelo hun hukumdariya Kurdan çawa dibînin? Serbestîya pênlûs û nivîskaran di bin hukumdariya Kurdan de çawa ye?*

Dr. Fadil: Hukûmet û perlemanê me eger kêmasî hebin jî, dê ji dijmin baştir bin. Kêmasiya ku hebe jî, dema em lê dinêrin, yan destek biyanî tê de ye, yan jî ji rewşa me ya aborî a xirab tê, lê ger azadî hebe dê ev tiştên din jî hebin.

Li gor baweriya min divê ku hukûmeta me berî her tiştî kesatî (şexsiyet) a kurd peyda bike. Divê ku em bi destên xwe dîroka xwe binivîsin û pêşeroja me jî bi destê me bê avakirin.

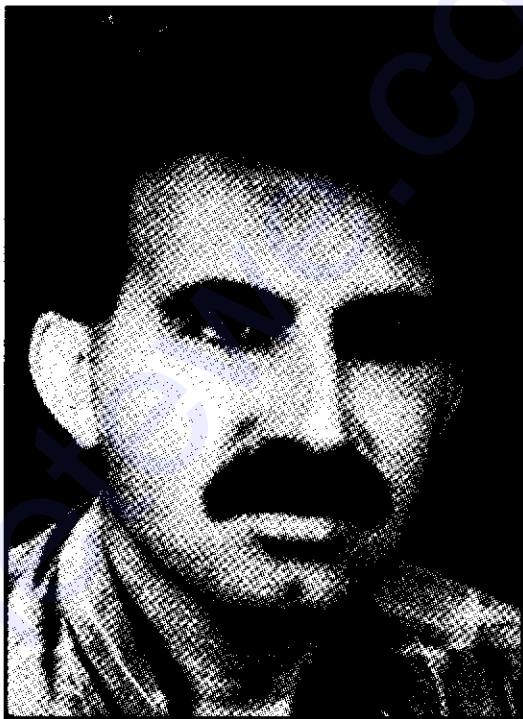
Azadiya pênûsî? Çi caran pênûs azad nebûye, çûnî xwediyên pênûsê ne azad û serbest in. Ez dikarim bêtî dudîfî bêjim; pênûsên azad li Kurdistanê nînin, nivîskar ketine nav gêleşoka partiyên siyasî û ketine pey pariyê nanî. Îro nivîskarên me di qonaxa xew-hişyabûnê de ye, gēj e, nizane dê çi bike.

E. Kerîm Findî: Hukumdariya kurd jî gel re dermanê her nexweşiyê ye. Roj bi roj ber bi başiyê ve diçe, hemî xame (pênûs) li bin siya vê hukûmeta azad û serbest in, çi rê li ber wan nayên girtin.

Hesen Silêvaneyî: Em pir dîlşad û serbilind in ku paşî çend salên dirêj ji xebata dijwar û bê rawestan berhemê bi hezaran şehîdên rêya pîroz a Kurdistanê xuya bû, em bûn xwedî hukûmet û parlemen. Li gor îmkanên ku nuha di destê hukûmeta me de hene, bi giştî başe, lê rewşa aborî li Kurdistanê gelek zehmet e.

Bi giştî hukumdariya me cihê serfiraziya me ye. Em nivîskar di xizmeta hukûmeta xwe de ne, em dê giyanê xwe jî gorî wê bikin.

Qelem (pênûs) jî azad in, dema şaşiyek çêdibe, em bi azadî rexne dikin û li rojname û kovarên hukûmetê belav dikin.

Hesen Silêvaneyî

M. Mayî: *Di van deh salên derbasbûyî de gelek bûyer li Kurdistanê qewimîn, gelo kartêkirin û şopa wan bûyeran li ser edebiyata kurdî çi ne?*

Dr. Fadil: Em Kurd zû tiştan ji bîr dikin, ne dîr e ger ew nebûba dê em weke netewe û millet nemabane, lê ew dibe sedema paşdemayîna me jî.

Ez dibînim ku jiyana rojane û bûyerên nêzîk pirtir ji bûyerên dîr şopa xwe li ser edebiyata kurdî hêlane. Anku em pirtir bendewarên kartêkirina (çawaî) ne, ne ya (çendîfî), li gor baweriya min ev yek jî sedeman bû ku romana kurdî neyê nivîsîn.

E. Kerîm Fîndî: Bûyerên deh salên bûrî edebek nû peyda kir, edebê remzî û berxwedanê peyda bû.

Hesen Silêvaneyî: Deh salên derbasbûyî ku ji bo Kurdan nexweş û giran bûn, bo egera wê ku nivîskar baştir qelemên xwe pirtir tûj bikin. Dijminan pîlanên xirab danî-bûn ji bo têkdan û jinavbirina edebiyata kurdî, nivîskarên kurd bi hişyarî û xebata xwe ew pîlan xerab kirin. Di egera bûyerên salên çûyî de nivîskaran gelek berhemên heja afirandine.

M. Mayî: *Di van deh salên dawî de hejmarek mezin Kurd ji Kurdistanê derbeder bûn, di nav wan de hejmarek mezin nivîskar û roşnîbîr hene. Gelo gotina we ji bo Kurdên derve, nemaze nivîskar û roşnîbîran çî ye?*

Dr. Fadıî: Kurdên li derve pir in, lê îmkânên wan belav in. Ger Kurdên derve îmkânên xwe bikin yek dikarin pir tiştan ji bo gelê xwe û Kurdistanê xwe bikin, weke:

1- Her Kurdek dikare mehane ji bo hukûmeta Kurdistanê alîkarîya diravî (pere) bişîne.

2- Dikarin her çiyê ew lê bin doza kurdî û zordariya ku dijmin li Kurdan dike, ji bo gelên cîhanê diyar bikin û bidin naskirin.

3-Îmkânên weşanê li welatên derve pir in, ew dikarin edebiyata kurdî biweşînin û bi dinyayê bidin naskirin.

4- Pir kes kene ku dikarin vegerin Kurdistanê û xizmeta gel û welatê xwe bikin.

Bi kurtî, Kurdên li derve dikarin doza Kurdistanê gelek pêş bixin, her yek li gor îmkânên welatê ku ew lê dimîne.

E. Kerîm Fîndî: Kurdên li derve ji aliyê xebata roşnîbîrî ve kêmasî nakin, pir kovar, rojname û kitêban belav dikin, gelê me didin nasîn, ew hejari spasiya me ne. Divê ew jibîr nekin ku îro li Kurdistanê azad zanko (universite) hene, ji wan re kesên zane û pispor divên, welat kavi û xirab e, jê re sexbêrî û avakirin divê, hukûmeta me sava ye, hejar e, jê re dirav (pere) divê. Kurdên li seranserê dinyayê belav bûne, bila wek abone pere û alîkarî ji hukûmeta kurdî re bişînin.

Hesen Silêvaneyî: Silavên me ji Kurdên li derve re..

Her Kurdekî ji Kurdistanê re xizmet dike, ew cîbê şanazî û serbilindiya me ye.

Em ji Kurdên derve daxwaz dikin ku li gor îmkânên xwe alîkariya hukûmeta Kurdistanê bikin, nemaze îro ku em di tengaviyek aborî de ne. Mixabin ku hinek Kurd bazirganiyê bi me dikin, bi navê me alîkariyê kom dikin û dixin bêrîkên xwe! Ji Kurdên derve hevî dikim xwe ji karên xirab dûr bixin, zimanê kurdî biparêzin, nexweşxane û zankoyên me hewcedarê we ne, werin, Kurdistan bi azadiya xwe ve li benda weye.

TU ÎSHAQ Î... CEMÎLEK Î...

Yılmaz ERDOĞAN

Îshaq di hucreyeke dukesî ya girtîgehekê de ye... Umrê wî bihîst û pênc e... Ji xêzên li ser rû û simbêlan fahm dibe ku ew kurd e.... Ew û pantolonê xwe li aliyê jor ê ranza dukesî dijîn. Îshaq pantolonê xwe, bi hêrs, ji bin cîhê razanê derdixe.

ÎSHAQ - Xwedê bela xwe bidîyê... dîsan utî nebûye...

Paşê deng tîn... deriyê hucrê bi deng û teqereq vedibe... Gardiyan, kesekî li dora sîh salî, bejndirêj, merivekî ku ji her aliyên wî dixuye ku îşkence dîtiye, gêrî hucrê dike; Cemîl...

GARDIYAN - De bikeve hundir... heta çendekê hûn ê du kes li vir îdare bikin.

Îshaq, binihêre, min hevalek ji bo te anî, hûn pev neçin, teşqe nekin!

ÎSHAQ - Kekê mesela me ya nameyê çi bû? Tu dê wê bişîni? Ez wê bînim?

GARDIYAN - Lawo, ez ê çend caran ji te re bibêjim!.. Li hember vê zehmetiya ku ez ê bikişînim qezenca min ê çi bibe?

ÎSHAQ - Naxwe, min pere nedan te?

GARDIYAN - Ew ji bo nivisînê bû... Ji bo bi rêkirinê jî, ez dixwazim.

ÎSHAQ - Niha pereyên min nîn in, bixêr bila roja ziyaretê were.

GARDIYAN - De dirêj meke... Eger pereyên te nîn bin, name ji nîn e!
gardiyan çû... Derî bi deng hate girtin...

ÎSHAQ - Law ez ê di... Tu merivekî bênamûs î, kurê kerê.

CEMÎL - Birayo merhaba... navê min Cemîl e.

ÎSHAQ - Ji min re çi? Ma kesî tu pirsîyî? De navê min jî Îshaq e... Lê name her ma... Kurê kerê wê naşîne...

CEMÎL - Nama çi?

ÎSHAQ - Nameyeke ha... Puştê xerdiyan wê naşîne...

CEMÎL - Ev name evçend girîng e?

ÎSHAQ - Belê, pir girîng e... Eger ev name nebe, îdam ê were...

CEMÎL - Çawan, bidarvekirin?

ÎSHAQ - Belê, belê, îdam... Heke wî ev bişanda wê baş bûya, wê gelekî baş bûya...

CEMÎL - Birayê Îshaq, ka sûç û gunehê te çi ye?

ÎSHAQ - Kuştin...

CEMÎL - Te kî kuşt?

ÎSHAQ - Birayê xwe... Yanê ew mîna birayê min bû, lê min lêxist, tu dê çi bikî, qeder...

CEMÎL - Çi, qeder?

ÎSHAQ - Dijminahiya malbatî, dawa xwînê bû... gava dawê bibe dawa xwînê, bira jî dikare bira bikuje...

CEMÎL - Hê jî doz û daweyên xwînê ha?

ÎSHAQ - Wan ez mecbûr kirim... Min got ku ez nikarim. Min got, Lezgîn birayê min e, me bi hev re kenger berhev kiriye. Çaxa destê wî bi stîriyekî biêşe, ji tiliya min xwîn dere, min got... lê... li kêleka kadûnê min li Lezgîn xist... Xwîn welê herikî ku min got wey ew xwîna min e... Min ê xwe jî bikuşt! bawer bike!.. Ew gihîştin... Wan bernedan.

CEMÎL - Êêê?

ÎSHAQ - Îdam dane min...

CEMÎL - Ma wan biryar xera nekirin?

ÎSHAQ - Ew ê çawan biryarê xera bikin? Min ew dîtiye, debançe kişandiye û lêxistiye... Ma sebebên xirakirinê hene?.. Eger Cimbûrreisî Beg xira neke, ew ê min bi dar ve kin... Te li kê xistiye?

CEMÎL - Ez nizanîm...

ÎSHAQ - Çawan? Sûcê te çi ye?

CEMÎL - Ez siyasî me...

Îshaq mat ma, xwîna wî vekîşiya...

ÎSHAQ - Çi? Tu siyasî yî? Tu siyasî yî, he?

Wî xwe li caxên derî xist... êrîş bir ser caxan...

ÎSHAQ - Xerdiyaaannn! Xerdiyaaannn!

Gardiyan hat...

GARDIYAN - Çi bû lawo, çi qewimî?

ÎSHAQ - Gelo tu çima nabêjî, ev siyasî ye?

GARDIYAN - Ê, çi bûye?

ÎSHAQ - Ez qurbana te dibim, bibêje, bila wî bibin têxin derekî din... Eger birêz Cimbûrreisî Beg bibihîse ku ez bi merivekî siyasî re dimînim, ew ê min jî welê têbigihî, hingî ew qet min efû nake!

GARDIYAN - Meqîre law! Eger ew siyasî ye, tu jî mêrkuj î! Eger tu careke din weha berbawa bang min bikî, ez ê serê te bişkînim, êdî li gora wê!

Gardiyan derket, çû... Îshaq li dewsa xwe ma...

ÎSHAQ - Law dêqahp! Bi dîn û îmana min ev xerdiyanê ha bênamûs e! Ez çi jî bibêjim, ew nake... namê jî naşîne...

CEMÎL - Ev nama çi ye?

ÎSHAQ - Te alaqeder nake!
 CEMİL - Bi tenê min meraq kir...
 ÎSHAQ - Meke! Tu bi min re mepeyive! Çi tu galegalê dikî?
 CEMİL - Baş e Îshaq, mîna ku tu dixwazî...
*Deqîqeyên ku bi pirûziya zarokekî bihurîn... Paşê Îshaq cixareyek vêxist...
 nefesek jê kişand, carek li cixarê nihêrî, carek li Cemîl... ew sekinî...*
 ÎSHAQ - Tu dikişînî?
 CEMİL - Heke tu bidî, ez ê bikişînim...
Îshaq cixareyek dirêjî wî kir...
 ÎSHAQ - Temam, wê bikişîne û here...
 CEMİL - Ma ez herim ku Îshaq?
*Îshaq dikaribû, ji bo bersîvdana vê pirsê, her tiştê xwe bida! Mesela panto
 lonê xwe...*
 CEMİL - Gelo em li hev hatin?
 ÎSHAQ - Ez ê tiştêkî ji re bipirsim.
 CEMİL - Bipirse...
 ÎSHAQ - Ji min re bibêje, hûn çima ji mixtarê me hez nakin?
 CEMİL - Kîjan keya?
 ÎSHAQ - Mixtarê me, lo, Kinyas Axa! Ji bo wî dibêjin ku ew merivê hukimatê ye,
 faşî ye...
 CEMİL - Faşîst?
 ÎSHAQ - Erê... Ma ew faşî be, çi dibe, lawo! Xwendina wî heye, nivisîn nîn e.
 CEMİL - Ez ê keyayê we ji ku binasim Îshaq?
 ÎSHAQ - Hemû kesên siyasî wî dinasin... tu çawan wî nas nakî?
 CEMİL - Ez wan siyasîyên ku tu behs dikî jî nas nakim.
 ÎSHAQ - Tu nas nakî?.. Lawo, hê xebera we ji we tune ye!.. Baş e, eger tu mixtarê
 me nas nakî, çima tu dibêjî, ew faşî ye, xayin e?
 CEMİL - Min tiştêkî weha negotiye.
 ÎSHAQ - Esas xayin hûn in!
 CEMİL - Çima?
 ÎSHAQ - Hûn qet li cîhê xwe nasekin ku! Hûn her şîxulî tevlihev dikin! De bibêje,
 ma derew e?
 CEMİL - Îshaq... Binihêre, em dixwazin ku kar û şîxulên ku baş narin, bila baş
 herin... bila her tişt hîn çêtir be. Bila tu bikaribî hîn çêtir bijî... Yanê, di
 esasê xwe de em çi dikin ji bo te ye!
 ÎSHAQ - Ji bo min? Yanê hûn niha ji bo min dixebitin?
 CEMİL - Belê.
 ÎSHAQ - Yanê hevwas însan ji bo min dixebitin, na?
 CEMİL - Belê...
 ÎSHAQ - Ji bo wê ye ku derpiyekî di qûna me de tune?.. Hûn dîn û şet in, dîn!..
 CEMİL - Çima?
 ÎSHAQ - Hûn ji kesî hez nakin! Heta rika we li dijî Axê jî heye... Çi ye? Bûye
 qorîci! Helbet ew ê bibe...
 CEMİL - Tu jî cêrdewan bûyî?
 ÎSHAQ - ... na, naxêr...
 CEMİL - Tu çima nebûyî?
 ÎSHAQ -
 CEMİL - Ji bo çi tu ji Axa hez dikî?

ÎSHAQ - Bi saya serê wî, em pariyekî nan dixwin.
 CEMÎL - Bi ya min, Axa bi saya serê we nan dixwe.
 ÎSHAQ - Çawan?
 CEMÎL - Hûn dixebitin, ew qezenc dike. Ma ne weha ye?
 ÎSHAQ - Welê ye. ~ixulê Axê qezenc kirin e, yê gundiye min me jî kar û xebat e.
 Yaziya eniya me welê ye.
 CEMÎL - Ha, em jî, jixwe, dixwazin vê qederê biguherînin. Em dibêjin ku bila kesên dixebitin, qezenc jî bikin.
Ji nişka ve Îshaq veciniqî...
 ÎSHAQ - Hêdî bipeyive, lawo! Ku yek gotinên te bibîhese, ez ê bişewitim! Paşê jî were û di hepîxanan de birize!
 CEMÎL - Jixwe em di girtîgehê de ne, Îshaq...
 ÎSHAQ - Bila be... Dengê xwe bibire. Tu dê belayekî bînî serê me!
 CEMÎL - Jixwe îdam dane te, jê xirabtir êdî çi dikare were serê te!?
Îshaq sekinî... Îshaq xemgir, li ber xwe ket. Cemîl jî ji gotinên xwe poşman bû...
 CEMÎL - Îshaq, li min bibore, min nexwest welê bibêjim...
 Îshaq bû kelgirî...
 ÎSHAQ - Erê, me îdam xwariye... Lê min nameyek, ji bo diya xwe, da nivîsîn. Diya min ê derkeve huzûra birêz Reîsîcumbur û ew ê jî min efû bike... Ew dikare efû bike, di qanûnan de heqê wî heye!.. Lê belê ev xerdiyanê bêbav namê naşîne!
 CEMÎL - Xwendin û nivîsîna te heye?
 ÎSHAQ - Na, tune...
 CEMÎL - Kê name nivîsî?
 ÎSHAQ - Xerdiyan... ji bo nivîsînê, wî hemû pereyên min ji min girtin, ji bo şandina wê pere neman.
 CEMÎL - Tu li peran mefikirê, ew hêsan e... Hele em carekê li vê namê binivêrin...
Bi kêfeke bêpayan, Îshaq hilkîşîya ser cih... name ji bin cih derxist...
 ÎSHAQ - Biferme...
Cemîl name xwend. Ew hêrs nebû, nefret kir... Bîr û heşê merivan, hawirdor û tesîra wî... Lê min ku nîzmahî û segbavî genetîk bû...
 CEMÎL - Segbavê segbav!..
 ÎSHAQ - Çi bû?
 CEMÎL - Na, tiştekî tune... Îshaq, em nameyekê nû binivîsin...
 ÎSHAQ - Sebeb?
 CEMÎL - Ev name baş li hev nehatiye...
 ÎSHAQ - Carekê bixwîne..
 CEMÎL - Dev jê berde... Em ê yeka nû binivîsin.
 ÎSHAQ - Cemîl, de bixwîne, heyra, di vî îşê de bînamûsiyek heye. Wê bixwîne!
 CEMÎL - Baş e...
Cemîl, bêcare, dest bi xwendinê kir...
 CEMÎL - "Dapîra min a delal, navbera te û kalikê min çawan e? Di nav cîha de hûn çi dikin? Çivîka kalikê min rep dibe? Ez jî te û çivîka kalikê xwe re sila van dişînim!.. Nevîyê te yê beradayî Îshaq!"
Îshaq mat bû... nihêrt... fikirî... pa...
 ÎSHAQ - Wî weha nivîsiye?.. Ma min jê re weha gotibû!.. Min jê re gitibû ku... ew ji diya min re bibêje ku... ji bo Reîsîcimbûr... ez ê di diya wî...

Wî xwe spart qîrînê û êrîş bir ser caxan...

ÎSHAQ - Law pûşt... bēnamûs! Dêqahp, qahp kurê qahpan! Law ev çawan name ye!
Perê min li min vegerîne law! Perê min...

*Îshaq giriya, li ser çogan ket, rûnişt... Cemîl hat nik wî. Ji aliyê hucran
dengê stranekê hat bihîstin:*

Yek mûmîk, du mûmîk...

Yek mûmîk, du mûmîk...

Cemîl hinekî din hat ba Îshaq...

CEMÎL - Îshaq, megirî, şerm e... Em ê yeka nû binivîsin.

Ji nişkê ve, dengê gardiyan hat...

GARDIYAN - Were vê derê law, kurê kerê!.. destê xwe dirêj bike, dirêj bike!

*Îshaq tiliyê xwe yên lerizî di nav caxan re dirêj kir... pênc caran li ser hev
çavên wî vebûn û hatin girtin...*

GARDIYAN - Tu dê çêran bikî, he! de bibîne... de niha bicehme, here...

*Gardiyan û cop derketin... Îshaq bēdeng ma... gurmikê xwe pihêt guvaşt...
hilkîşiya ser cihê xwe û bēdeng dest bi giriya kir...*

CEMÎL - Li ber xwe mekeve Îshaq, piştî bîskekê wê derbas be.

ÎSHAQ - Na, ne welê ye, Cemîl... Min gelek lêdan xwariye... Lê meriv li ber lêdana
weha dikeve... Ez, îro, sibê, ez ê derkevim, çi hewce ye ku ew weha li min
xe, ne wisan?... Ew çiqas zalim e...

*Wî destê xwe avêt bin balîfa xwe, li tiştêkî geriya... kulmeke benîştên bi
şekir... bi nalenal yek da Cemîl...*

ÎSHAQ - Werbigire... benîşt...

CEMÎL - Te benîşt ji ku peyda kir, Îshaq?

ÎSHAQ - Mepirse, me ew ditiye, îste... jê gelekî hez dikim, lê gava şekirê wî jê dere
êdî ew hew xweş e...

CEMÎL - Kaxiz, pêûs hene, ji bo namê?

ÎSHAQ - Belê, hene. Wî bēnamûsê anîbûn.

*Îshaq dîsan bi heyecana zarokêkî û bi lez kaxiz û pêûs anîn û ew hazir
kirin...*

ÎSHAQ - Cemîl, gelekî spas, tu berxwudar bî...

CEMÎL - De dev jê berde, niha bibêje...

ÎSHAQ - Binivîse!.. Eûzubillahîmîneşşeytanîrrcîm, bişmîllahîrrehmanîrehîm...

CEMÎL - Hinekî hêdî bibêje, Îshaq, ev çawan tēn nivîsîn?

ÎSHAQ - Eger ez vê bizanibim, çima êz ê bi te bidim nivîsîn?

CEMÎL - Di dewsa vê de, em weha dest pê bikin? "diya min a delal"?..

ÎSHAQ - Hele li kafîr binihêre! Ma meriv bē bismîllah dest bi şixul dike?
Binivîse... Bismîllahîrehmanîrehîm... Diya min a dîlovan, tu çawan î; diya
min, mamê min çawan e; diya min, kurên mamê min çawan in; diya
min, xalê min çawan e...

CEMÎL - Îshaq, ma te dil heye hemû gund bihêjmîrî?

ÎSHAQ - Eger ez li hemûyan nepirsim, ew ê dilê xwe bigirin...

CEMÎL - Lê hema qet nebe, em van hemû "diya min" tēxin nav kevanokê.

ÎSHAQ - Çi?

CEMÎL - Yanê, em her serê carê nebêjin, diya min, diya min.

ÎSHAQ - Niha tu dê binivîsî yan jî na? Temam, ka bide min, ez bi xwe... ez li ku

- nivîsîn li ku!...
- CEMÎL - De hêrs mebe, Îshaq, bibêje, ez dinivîsim...
- ÎSHAQ - Diya min, birayên min çawan in? Ew baş in? Eger hûn jî halê min bipirsin, ez pir pir baş im, ji Xwedê re şukir, rehet a min li cîh e...
- Cemîl li rûyê Îshaq nihêrî...*
- ÎSHAQ - Tu dizanî... bila ew li ber min nekevin... binivîse... Diya min, li vir xerdiyanek heye ku bînamûsekî mîna wî tune!
- CEMÎL - Îshaq, em nikarin vê binivîsin... hingê name nare.
- ÎSHAQ - Çima?
- CEMÎL - Ew ê namê bixwînin û neşînin.
- ÎSHAQ - Hingî tu weha binivîse; xerdiyanê me pir bi pûştan dişibe.
- CEMÎL - Na, weha jî nabe.
- ÎSHAQ - Hingî tu weha binivîse; ji bo xerdiyanê me dibêjin, ew pûst e, lê ew ne merivekî welê ye!
- CEMÎL - Îshaq, de were, em dev ji pasevan berdin, em vî nexin navê.
- ÎSHAQ - Bila mîna te be. Diya min, birêz Reîsêcumhûr îdamîyan efû dike, ji mixtêr re bibêje, bila ew te bibe ba birêz Reîsêcumhûr... Tu jî jê re behsa hal û hewalê min bike... xelk dibêje ku Reîsêcumhûr merivekî baş e, efû dike... Diya min, ez ji destê mezinan, çavê biçûkan maç dikim... Lawê te Îshaq..... ma temam bû?
- CEMÎL - Ew temam e, Îshaq.
- ÎSHAQ - Birayo Cemîl, tu dikarî, dêvla min, înzayekê bavêjî? Bila ew jî hinekî kêfxweş bin, bila bibêjin, Îshaqê me bûye xwende...
- CEMÎL - Baş e, Îshaq, çima na...
- Cemîl kaxiz li hev pêça û dayê ... Îshaq kaxiz xiste bin cîh... dîsan li panto lanê xwe nihêrî...*
- ÎSHAQ - Ev hê jî rast nebûye, ev bûn du meh ku ez derdikevim serê, lê hê jî rast nebûye...
- CEMÎL - Tu dê pê çi bikî?
- ÎSHAQ - Gava ez ji xepîsxanê derkevim, herim gund, ez ê li xwe bikim...
- CEMÎL - Ha... welê... min fahm kir...
- Cemîl rabû ser xwe... dest bi gerê kir, li hemberê nihêrî...*
- CEMÎL - Niha bihar e... Heye ku baran e... heyê ku hê jî hinekî berf...
- ÎSHAQ - Tu li ku dinihêrî?
- CEMÎL - Li çîyan...
- ÎSHAQ - Li kîjan çîyan?
- CEMÎL - Li Cîloyan, li Agiriyê... li yên van ên hember...
- ÎSHAQ - Ka ew li ku ne, tiştêkî naxuye bavo!
- CEMÎL - Ew dixuyin, Îshaq! Bînihêre, bîhna nêrgiz, binevş û gulbiharan jî tê... bîhna misk û emberê
- ÎSHAQ - Ka? Pehhh! Bîhna gû tê, tu welê bawer î ku ew bîhna çiçekan e! Ma ez nabêjim ku hûn maynaq in! Tu bi gotîna min bawer meke!...
- CEMÎL - De hinekî serê xwe bişuxulîne, bi xeyalan bifikire, Îshaq...
- ÎSHAQ - Çi?
- CEMÎL - Eger tu bixwazî bibînî, tu dê bibînî!.. Yanê...
- ÎSHAQ - Lawo, bawer bike, tiştêkî naxuye!
- CEMÎL - Dixuye!
- ÎSHAQ - Na, naxuye!

CEMİL - Ez dibêjim, dixuye!

ÎSHAQ - Naxuye, va ye, ez î dinêrim, tişteki tune, ez jî bihna dikim, ji bihna gû pê ve tişteki tune!.. Hûn maynaq in, maynaq!

CEMİL - De bibire, tu jî! Em ne manyaq in ne jî tişteki din... Û meriv nabêje maynaq, dibêje manyaq.

ÎSHAQ - Belê, tamam, ma em çi dibêjin, maynaq!

CEMİL - Xwedayo, law tu çi însan î! Çawan tu dikarî evçend lawaz bî? Haya te ji tu tiştî nîn e, tu tu tiştî fahm nakî! Tu hê nizanî, fahm nakî ku ez ji ruyê te, ji bo te, li vir im!!

ÎSHAQ - Ma min bang te kir?

Cemil rawesta... Îshaq dîsan êriş bir ser pantolonê xwe...

CEMİL - Tu çi dikî?

ÎSHAQ - Ez pantolonê xwe utî dikim!

CEMİL - Tu xwe bê sebeb diwestînî, ew ê utî nebe!

ÎSHAQ - Belê, ew ê bibe!

CEMİL - Ew ê nebe... tu carî!

ÎSHAQ - Ew ê rast be! Hem jî li gora dilê min! Gava ez derkevim, ez ê wî li xwe bikim... da ku bila kes li gund nebêje ku pantolonê Îshaq ku Reîsêcumhûrê giregir efû kiriye, bê utî ye... Ez ê li dîwanxanê rûnim, li ser min jî ev pan tolon! Herkes ê ji bo xêrhatinî û keferetê were, li ser min ev pantolon! Ew ê çay vexwin, dîsan ev pantolon... Law... law... Cemil, me name ji bir kir... Cemil em wê bidin?

CEMİL - Em bidin...

ÎSHAQ - Cemil...

CEMİL - Çi ye?

ÎSHAQ - Tu hêrs bûyî?

CEMİL - Na, ez hêrs nebûm, ez ditirsim, Îshaq...

ÎSHAQ - Çima tu ditirî?

CEMİL - Ji mirinê Îshaq...

ÎSHAQ - Metirse lawo, ew ê min nekujin, ma me name nenivisî!

CEMİL - Baş e, ya min?

ÎSHAQ - Te? te jî?

CEMİL - Belê...

ÎSHAQ - Ê, tu jî nameyek binivîse... Birêz Reîsêcumhur merivekî baş e, ew ê te jî efû bike!

CEMİL - Serekkomarê te yê birêz min efû nake...

ÎSHAQ - Ma min negot, aha hûn weha ne! Mêrik ê efû bike, tu naxwazî!

CEMİL - De tamam, Îshaq, de hadi bang vî pasevanê bike!

Îshaq bang li der kir...

ÎSHAQ - Xerdiyan, lo xerdiyan!

Gardiyan kete hundir...

GARDIYAN - Dîsan çi ye?

ÎSHAQ - Name! Lê ne ya ku te nivisî... Ew pir baş bû!

CEMİL - Îshaq!.. Peran bidiyê...

Îshaq pereyên ku Cemil danê, wergirtin...

ÎSHAQ - Tu sax bî, çaxa ez derkevim, ez ê deynê xwe bidim...

CEMİL - De peran bidiyê, Îshaq!

Îshaq pere û name dan gardiyan... Gardiya çû... name çû...

ÎSHAQ - Me esela namê jî hal kir... Di çend rojan de ew dere?
 CEMÎL - Ez nizanîm, lê heye ku di nav hefteyekê de...
 ÎSHAQ - Heftetek çûyîna namê, heftetek jî çûyîna diya min a nik Reîsêcumhur...
 du hefte... Ê, hingî piştî du heftan ez derdikevim... ma ne welê ye?
 CEMÎL - Wisan e...
Ji aliyên hucran dîsan dengê stranan hat:
 DENG - Yek mûmîk du mûmîk...
 Yek mûmîk du mûmîk...
 Yek mûmîk du mûmîk...
Paşê dengên zîz ên hin girtiyên din hatin bihîstin:
 DENGÊN ZÎZ - De bibire law, qûno! Te niyet heye me dîn bikî! navê xwe
 bibêje law, navê xweee!..
 CEMÎL - Îshaq, ew ê ku distrê kî ye?
 ÎSHAQ - Ez nizanîm... siyasî ye... hertim vê dîlanê dibêje... Ew jî siyasî ye...
 maynaq e...
Gava Îshaq dît ku Cemîl bi gotina wî eciz bû, hema mesele guhert...
 ÎSHAQ - Bi ya min, Reîsêcumhur te jî efû dike...
 CEMÎL - Çima ew ê min efû bike?
 ÎSHAQ - Ji ber ku ew merivekî baqil e... Ew dizane ku îdam şaş e... Niha min li
 yekî xist û kuşt, mehkeme jî li min xe, divê wê gavê yek î li mehkemê
 xe... dawa xwînê jî weha ye...
 CEMÎL - Tu ji ku dizanî ku Serekkomar merivekî baqil e?
 ÎSHAQ - Helbet, ez dizanîm. Ma ew ne baqil be, dikare bibe Reîsêcumhur?
*Gava Îshaq ji binê cîh pantolonê xwe derdixe, tomareke kaxizê jelatîn direşe
 erdê...*
 CEMÎL - Ev çi ne?
 ÎSHAQ - Law... min ev ji bîr kiribûn... kaxizên cixarê ne...
 CEMÎL - Jelatîn.
 ÎSHAQ - Erê, ew kaxizê kebabê ne... Hema ez ji xwe re wan berhev dikim.
 CEMÎL - Tu dê bi wan çi bikî?
 ÎSHAQ - Ew lazîm in... Kesê ku ji van bezar libî berhev bike, dikare bibe xwediyê
 erebeyekê, erebeyekê didinê, xerdiyan got... ereba bi teker.
 CEMÎL - Jixwe erebe bê teker nabe, Îshaq.
 ÎSHAQ - Lo, ka ew erebeyên ku kulek û seqet lê siwar dibin... ji wan.
 CEMÎL - Tu dê rebeyeke weha çi bikî?
 ÎSHAQ - Lazîm e, çaxa ez derkevim, dikarim bidim yekî, sewab e... Cemîl...
 CEMÎL - Bibêje...
 ÎSHAQ - Ev kaxiz mîna neynikê ne, lê çaxa meriv lê dinêre, nkare xwe tê de bibîne.
 Çima?
 CEMÎL - De bes e, Îshaq, êdî tiştekî mepirse... Ez ê razêm...

II

*Ji navberê çiqas wext derbas bû, kes pê nizane... Jixwe kes lê meraq jî
 nake... Saetan berbangeke sibê lêdan... Îshaq radiza... Cemîl radiza... Deriyê
 hesinî vebû... Gardiyan kete hundir... yên razayî hişyar kir... Îmam, gaveke
 li pey gardiyan, radiwesta... Û kesên din ên li ber mirinê...*

GARDIYAN - Îshaq... Îshaq...

ÎSHAQ - Hii? Çi ye. çi heye?

GARDIYAN - Rabe... wext hat... Em ê herin...

Tiştin ji hingava Cemîl pekiyan...

CEMÎL - Hûn ê herin ku?

Îshaq, bi kêf, pengizî...

ÎSHAQ - Aha! Roja min hat! Cemîl, ez derdikevim... Bisekine, bisekine... ez panto lonê xwe...

Wî pantolon ji bin cîh derxist...

ÎSHAQ - Aha! Cemîl, binêre, pantolon jî utî bûye!

ÎSHAQ - hem jî di wextê de....

Êdî Îshaq ne didît, ne jî dibihîst...

CEMÎL - Îshaq...

ÎSHAQ - Ew di wextê de utî bû! Hem jî tam di wextê de! Name bi kêr hat, Cemîl, tu dibînî! Deqeyekê birayê xerdiyan, deqeyekê, ez pantolonê xwe li xwe kim...

Îshaq bi lez û hêrs dest lixwekirinê kir...

ÎSHAQ - Birayê min Cemîl, ez ê tiştên ku te ji bo min kirin, ji bîr nekim! Ez derim, xwezî bi te... Binêre, mesel vê namê careke din bifikire!.. Meraq eke, ez ê her tim bêm ziyareta te... Binêre Cemîl, ez xelas bûm. Min ji te re got, ew merivekî baqil e... Di wextê de utî bû... Ma ew ne baqil be, pantolonê wî bê utî dibe? ma ne welê ye, Cemîl?... ne welê ye...

CEMÎL - Oxir be Îshaq... Name bide nivîsîn û bişîne...

Gava wan Îshaq di nav xwe de kişandin û birin, ew hê diqirîya...

ÎSHAQ - Te dîr Cemîl, ta di wextê de ew utî bû... Binêre, te digot ku ew utî nabe, lê bû, hem jî tam di wextê de, ma ne welê ye Cemîl! Ma ne welê ye, Cemîl! Cemîllllllll!!

Cemîl, bêdeng, li ser zemînê ji kevir, mîna keviran, rawesta... Û êdî bi tenê dengê di hate bihîstin...

Yek mûmik du mûmik...

Yek mûmik du mûmik...

Yılmaz Erdoğan di sala 1967'an de li Hekariyê hatiye dinyayê. Ew mîna nivîskar û listikvan di gelek tiyatroyên Tirkiyeyê de xebitî ye. Mixabin ku mîna gelek ronakbîrên kurdan yên li Tirkiyeyê xebatên Yılmaz Erdoğan jî hemû bi tirkî ne. Digel temenê xwe yê ciwan îro Erdoğan li Tirkiyeyê xwedî cihekî bilind e. Wî nivê musîkala bi navê "Gereği Düşünüldü" û listika bi navê "Kadınlık Bizde Kalsın" hemû nivîsandiye. Wî senaryoya bi navê "Umut Taksi" ya ku du salan li ser hev di televizyona Tirkiyeyê de listiye, nivîsandiye û mîna listikvan jî tê de listiye.

Bi hêviya ku wê Yılmaz Erdoğan hêdî hêdî bala xwe berde ser zimanê dayika xwe û dest bi musîkal û piyesên bi kurdî bike, em beşekî ji piyesa Erdoğan bi kurdî diweşînin.

ŞÊX EVDILQA- DIRÊ GÊLANÎ

(1079-1166)

Zeynelabidîn ZINAR

Dema ku mirov li kûrayiya mêjû dinêre, tê de gelek şopên kevnare yên bi-hadar derdikevin pêşberî bînahiya mirovatiyê. Ew şop wisane rind ûna xwe der-xistibûn holê, xasma li Rojhilata Navîn û li piraniya beşên dinyayê ku niha jî bo ol û oldaran serbilindiyêke payedar diafirînin. Lewra girîngtiya wan şopan hertim xwe parastîye û bo xwe rûpelên nûjen di mêjû de vekirine. Îcar heçika ew şop hene çî di warê olî de bin, çî di warê zanistî, medeniyet, afirandina nûjentiye, di yê çand û folklorê, nivîskariya bi zimanên cihê-cihê de bin, pêlidanên rew-

neqa xwe li hafa gerdûn û gernasana eşkere kirine û bi pîroztiya bihayê xwe şênîtiya dinyayê sermişt kirine.

Bêguman çewa ku bilbil hemû bengiyên gulistanê ne û tev diçin, her yekê li ser guleka rengîn didanişê, kes jî wan tîkiliya xwe ji kesî nayîne û yekser bi kêf û geşta xwe ve dilipikin, eynî wisan heçika mirovên ku navdarên dîrokê ne jî, her yekê di dem û çaxên xwe de bi gulekê ve lipikiye û şopa şan û şerefa xwe li ser belgên wê diyarî hiştiye. Ta îro jî ew diyarî mîna durrên sufte bihayê xwe li bazara zanistiyê diparêzin û kiro-xan bi ser xwe ve dikişînin.

Bêguman yek ji şexsiyetên wisa yên dîrokî ku gera kumbeta taca xwe ji cihana oldariyê re kiribû mîna konê pêgeha amac û daxwazan, herweha ku di Rêçika (terîqet) Kurdewarî ya Qadiri de şan û şerefa şerefدارan bi ganî û bêgiyanan dabû jêrandin, *Şêx Evdilqadirê Gêlanî* (1) ye.

Her çiqaşî babeta *Nûdemê*; ziman, edebîyan û çanda Kurdî ye. Lê hêvîdar im ku xwendevan bi nivîsên wisa şaş tînegihin. Ji ber ku kesên mîna Gêlanî û yên mîna *Mewlana Xalidê Kurdî* (di hej-mara heftan a *Nûdemê* de) jî, beşek ji dîroka Kurdistanê ne. Bêguman ev yek eşkere ye ku ne dîroka Kurdistanê bê wan kesan dibe, ne jî dîroka wan bê ya Kurdistanê dibe. Ji ber hindê me rewşa dît ku di vê hejmara *Nûdemê* de, navê *Şêx Evdilqadirê Gêlanê* cihê xwe yê pîroz vegire û nîfşên heyî pê agahdar bibin, ku *Gêlanî* jî yek ji civata bapîrên me bû.

Damezinêrê *Rêçika Qadiri*, zahidê navdar ê menşûrê bi *Gêlanê Şêx Evdilqadir*, di 471-ê (1077-78) de li gundê Nîfê (yan jî Nayf) yê girêdayê bi bajarê Gêlanê ve hatiye dinyayê û di 561-ê (1166) de jî, li Bexdadê wefat kiriyê (2). Navê wî bi temamî: *Ebdulqadir El Gêlanî Muhyeddîn Ebû Muhammed Binu Ebî Salih Zengî Dost* e. Navê bavê wî, *Ebû Salih Mihemedê Gêlî* ye. Diya wî *Fatîme* jî, keça *Ebdullah Şewamî* ye.

Gêlanî, di temenê hijdesaliya xwe de bo xwendinê çûye *Bexdadê* û lêçûya wî, dayika wî ya dilova ji kîsê xwe kiriye. *Gêlanî* serê pêşî li cem dersdarê navdar *Tebrêzî* (502=1109, miriye) *Serf û Nehw* xwendine, piştê li ba gelek dersdaran di mezhebê *Hembelî* de *Fiq* xwendiyê. *Ebulheyr Muhammed Binu Muslim El Debbas* (525=1131, miriye) *Gêlanî* bi bal tesewufê ve dehf daye. Piştî kutakirina ilmê *Tesewufê*, serokê medresa *Tesewufê Ebû Se'ad Mûbarek El Muherrimî* ebaya *Tesewufê* li *Gêlanî* kiriye. Piştê *Gêlanî* çûye li gelek mizgeftan waz dane xelkê û xutbeya nimêja inê xwendiyê. Wazên wî ûneke pir giran li xelkê kirine. Heta bi wê tînê gelek *Cihû* û *Fileh* misilman bûne, gelek misilman jî gihane feyza rûhanî.

Piştî hevnasîna *Gêlanî* bi *El Debbas* re, îcar *Gêlanî* bûye hevnasê *Şêx Yûsufê Hemedanî* û rind ketiye binê tîna wî. Piştî wê yekê *Gêlanî* evcar xwe bi temamî daye ser ilmê *Tesewufê*. Di wê navê de her ku çûye navûdengê *Gêlanî* belav bûye û xelk li dorê civiyaye. Wî, *Rêçika Qadîrî* damezirandiyê û bi temamî xwe amadeyê ser wê rê kiriye.

Li gorê felsefa *Rêçika Şêx Evdilqadirê Gêlanî*, rîya paqij; bikaranîna navê *Xwedê* ye ku ew jî zikr e. Lewra zikirin-kirina bo navê *Xwedê*, timî mirovan dişo û paqij dihêle... Rih, bêmirin e û ne girêdayê bi gewde ve ye. Lewra gewde mala çûn û hatina rih a nexweser e. Pêşî rih, piştê hêj gewde hatiye afirandin. Gava rih dikeve gewdeyekî, ew gewde jîndar dibe. Gava rih ji gewde derdikeve, bûyera ku dibêjin "mirin" derdikeve holê. Piştî mirinê, vejîn heye.... Dinya piştê hatiye afirandin û bi fermanan *Xwedê* dinya her tê îdarekirin.

Di *Rêçika Qadîrî* de fikra qezenza madî û hiskirna ji dinyayê cih nagire. Di bingeha asasî ya rêçikê de, parastineke dirust a bi *Xwedê* ve û bichanîna fermnên wî yên erênî û neyînî rada yekemîn vedigirin.

Hin awayên baweriya ku *Gêlanî* di *Rêçika* xwe de daye pêş, tenê ne ji çavkaniyên ola îslamê ne, herweha ger bi hindikî be jî tê de dîtina hin şopên bermaya ji *Zerdeştîyê* jî rapêşî çavan dibin.

Rêçika Şêx Evdilqadirê Gêlanî, tîna xwe li hemû welatên misilman kiribû. Xasma li Kurdistanê, li Anatoliyayê, li Îranê, Sûrî û Îraqê bi sedan tekye û xwendegeh bi navê *Qadîrî* hatibûne vekirin. Şax û tîrên *Rêçika Qadîrî* xwe li van dever û welatên li jêrê belav kiribûn:

1- Li Yemen û Somaliyê: Esediye, Yafî'îye, Mûsarî'îye û Urabiye.

2- Li Îraqê: Îsewiye, Hîlaliye, Ekberîye, Xalîsiye (Xulûsiye).

3- Li Hindistanê: Bênavîye û Gurzmaniye, Xerîbîye.

4- Li Anatoliyayê: Eşrefîye, Hindiye, Nablûsiye, Romîye (îsma'îlîye) û Westetiye.

5- Li Misrê: Ferîdîye, Qasîmiye, Erûsiye.

6- Li Mexrîbê: Emmariye, Erûsiye, Bû'aliye, Cilaliye.

7- Li Rojavayê Sûdanê: Beqa'îye.

Berhemên *Şêx Evdilqadirê Gêlanî* ku niha li holê hene ev in:

1- El Kunye li Terîq-îl Heq.

2- Futûh-ul Xeyb (78 we'zên ku *Gêlanê* dane, kurê wî Ebdurezan berev û kirine mîna pirtûk daye çapkirin).

3- El Feth-ul Rebbanî (Yan jî Sittîn Mecalîs. Ji 60 we'zan hatiye holê).

4- Hizb û Beşar-ul Heyat (Wurdên *Tesewufê*).

5- Celal-ul Xatir.

6- El Mewahîbur-Rehmaniye we-l Futûl-ul Rebbaniye Fî Meraûb-îl Exlaq-îl Saniye we-l Meqamat-îl İrfaniye.

7- Yewaqît-ul Hikam.

8- Fiyudat-ul Rebbaniye fî-l Ewrad-îl Qadîriye.

9- Behcet-ul Esrar.

Lê li gorî danasîna çavkaniyan, diyar dibe ku navên van berhemên li jorê hinekî têkil bûne û hin nav dubare, bi

kê m û zêdeyiya hin bêjeyan hatine nivîsandin.

Li gor agahdariya ku çavkaniyên dîrokî didin, *Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî* çewa ku bi zanîn, îdrak, keş û kerametana mirovekî mişt î melû bû, herwisa ji aliyê zaruyan ve jî gelekî dewlemend bûye. Lê ew çavkanî tenê behsa navên yazdeh lawên wî yên ku li riya bavê xwe meşiyane dikin û tarîxa mirina wan û devera ku lê hatine bigorkirin nivîsîne. Yazdeh lawên Gêlanî ev bûne:

- Îsa, 573 (1177/8), Misir.
- Ebdullah, 589 (1193), Bexdad.
- Îbrahîm, 592 (1196), Wasit.
- Ebdulwehab, 593 (1197), Bexdad.
- Yehya û Muhemmed, 600 (1204), Bexdad.

- Ebdurrezzaq, 603 (1207), Bexdad.
- Mûsa, 618 (1221), Şam.
- Ebdulêzîz, 602 (1205/6), li gundê Cilaya Sîncarê.

- Ebdurrehman, 587 (1179/80).
- Ebdulcebbar, 572 (1180).
- Ebdusselam 548-611 (1153-1215).

Li gorî çavnanîyan; di zemanê *Xelîfe Nasir* de, malbata *Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî* jî Bexdadê hatiye cîhêlkin. Û di çaxê vegirtina Bexdadê jî aliyê *Mogolan* ve(3), hin kes jî malbata wî di şerî de şehîd jî bûne.

Di sedsala XVI-XVII de, du carên ku Sefewîyan Bexdadê vegirtiye, *Tekyaya Qadîrî* hilweşandine û xebata wê qedexe kirine. Lê gava Osmanîyan Bexdadê vegirtiye, dîsa destûr ji bo vekirina *Tekyaya Qadîrî* hatiye dayîn.

Nivîskarê heja *Mihemed Salih Îbrahîm Şepûl* nivîsiye (4), ku mamoste *Huseyn Huznî Mukriyanî*, di *Mêjûyî Mîranî Soran* de gotiye: *Şêx Evdîlqadîrê Kurd ê Gêlanî* di 475-ê Koçê de hatiye dinyayê, 91 sal temen kiriye û di 565-ê Koçê de jî wefat kiriye.

Pirtûka "*Exbar*" çapa Lahorê, rûpel: 15-16, nivîsiye ku: *Şêx Evdîlqadîrê*

Gêlanî di 675-676 de ji dayîk bûye, 65 salan xerîkê îrşad bûye...

Xawenî Îranşar Cildê yekemîn, rûpela 405 nivîsiye, ku: "*Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî*, li *Gêlana Kîrmanşahê çêbûye*."

Hafîzê Kûrî di "*Seyrî Dîmeşq*" cild: 12, çapa *Bêrûdê* 1966, rûpela 302-an de nivîsiye ku: *Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî* kurê *Ebû Salih Mihemedî yê Cîlî (Gîlî-Gêlan)* di 470 yî de çêbûye. Li cem *Ebû Se'îdê Mexzûmî yê Hembelî Hedîs û Fiqîf xwendine*; di keşf û kerametê de têr tije bûye û di notsaliya xwe de wefat kiriye".

Mihemed Salih Şepûl dîsa domandiye, ku: "*Pîrê Gêlanî berê li ser Rêçîka Hembelî çûye. Beramberî Rêçîka Îmam Şafî'î û Îmam Ehmedê kurê Hembelî fetwe dane... Û Seyid Tahayê Nehrî (Şemzîni), ewladê Şêx Evdîlezîzê kurê Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî ye.*"

Di "*Silsila Xîme*" ya *Rêçîkê* de ji Mihemed Pêxember (ssxl) û berjê, navê *Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî* di rada şeşemîn de cih girtiye. Piştî Pxember, navê *Ebûbekrê Sîdîq* tê. Li dû wî, *Hîz. Selmanê Farîsî*, piştê *Şêx Mihemed-il Awîsî*, Mihemed *Muhyedînê* navdarê bi *Xewşê E'zê* m tê û piştê navê *Hîz. Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî El Kurdî* cih girtiye.

Basîlî Nikîtin (5) di pirtûka xwe, li binê sernavê "*Kurt Mistîzmî, Şeyhlerin Etkisi*" de nivîsiye, ku *Rêçîka Qadîrî* li nava eşîrên Kurd rind belav bûye. Sedemê yekemîn; ji ber ku *Şêx Evdîlqadîr* bi azbata xwe Kurd bû. Derwêştîya kurdî di layê eşîrtiyê de rêxistinî kiriye. Ji ber hindê Kurdistan li gorî cografîyaya eşîretan seranser bi "*komîkên mistîk*"ê hatiye vegirtin.

Ansiklopediya Navdaran (6) nivîsiye ku, *Şêx Evdîlqadîrê Gêlanî* (1078, Geylan-1166, Bexdad) bi "*Xewşê E'zê*" jî tê naskirin. Ew, yek ji bijareyên *Rêçîka Hembelî* bû. Xwendina xwe, di medreseyê Bexdadê de temam kiriye. Piştî ku bi *Şêx Ehmed Debbas* re hevnas bûye, îcar bûye mîrîdê wî. Belam piştî

ku pirtûkên li ser Fizîk û Tesewufê nivîsandine, xwe li dîtina *Rêçika Qadîrî* êşkere kiriye. *Rêçika* ku wî bi xwe damezirandibû, gelekî zû li nava misilmanan belav bûye. Gora wî ya li Bexdadê, îro jî ji aliyê mirîdên girêdayê bi *Rêçika* ku damezirandibû ve gelekî pîroz tête pejirandin.

Ansiklopediya Menşûrên Tirk û yên Dinyayê (7) nivîsiye ku: *Şêx Evdilqadîr* (1078-1166), mutesewifê Îranî û damezrênerê *Rêçika Qadîrî* ye. Li *Gêlana* (*Cîlan-Gîlan*) li keviya Deryaya Xezere hatiye dinyayê. Di xortaniya xwe de çûye Bexdadê û li gorî baweriya Şafîîtiyê medrese xwendiyê. Li gor xwerapêçana demê, zanistiya îslamî xwendiyê. Piştî li *Rêçika Hembelî* lêkolîn kiriye û xwe ji dîtina Şafîîtiyê veguhaztiye.

Bêguman ev yek êşkere ye ku hin caran berpirsyarên *Rêçika Qadîrî* serokatiya serhildanên Kurd jî kirine. *Rêçik* bi xwe jî di riya kurdperwertiyê de gelekî destda û têgihîştî bûye. Wek nimûne, di Şerê Yekemîn ê Cîhanê de û berê jî çawa ku di şerê mabeyna Osmanî û Îngilîzan de, *Rêçika Qadîrî* jî bo Kurdistanê rizgar bike êrîş buriye ser Osmaniyên xwînrej. Heta derxistina Bexdadê û hawîdorê wê ji destên Osmanîyan, bi alîkariya wê *Rêçika Kurdperwer* serkeftî bûye.

TÊBÎNÎ:

1- El Mu'cemuz' zehabî, rûpel: 518. Gîl, navê wîlayeteke Teberistanê ye. Gîlî, navê xelkê wir e. Gîlegî, navê zimanê Gêlaniyan e.

Gîl-gîl, bi kurdiya kevn û bi mana xwe ya fergokî, navê heriyê ye. Îcar li gorî rîwayetan; bajarê Gêlanê timî bi baran e û erda wir timî wek heriyê şil e. Ji ber hindê "gîl-gîl" jî wî bajarî re bûye nav. Lê di kurmancî de niha "gîl" tenê nayê bikaranîn, "gîl û giya" bi hevdu re tene gotin.

2- Ansiklopediya Îslamê, cild: 1, rûpel: 80. Eynî berhem, cild: 12/I, rûpel: 10.

Ji ber ku di alfabeya erebî de tîpa G nîne,

bi erebî jî Gêlanê re "Cîlan" tê gotin û her wisan jî tê nivîsandin.

3- Hulago Xan di 656-ê muherremê (1258) de Bexdadê vegirtiye.

4- "Jinawerê Zanayê Kurd le Cîhanê Îslameti, Mihemed Salih Îbrahîm Mihe-medî Şepûl, çapxaneyê Mebarek, Tehran, rûpel:144.

5- Kûrtler, Basili Nikitin, çapa Özgürlükçöyü, rûpel: 372.

6- Ansiklopediya Navdaran (Arkin) cild: 1, r:12.

7- Ansiklopediya Türk ve Dünya Önlükleri, cild: 1, rûpel: 50.

AGAHDARÎ

Di hejmara NÛDEMÊ ya heftan de, di sernavê nivîsa Zeynelabîdîn Zinar a rûpela 93-an de, şaşiyek çêbûye. Sernav diviyabû "*Şahê Nexşebend û Mewlana Xalidê Kurdî*" hatibûya nivîsandin, lê bi şaşî "*Şahê Nexşebend; Mewlana Xalidê Kurdî*" hatiye nivîsandin.

Di nivîsê de behsa *Mewlana Xalid* jî rûpela 93-an dest pê kiriye. Lê behsa *Şahê Nexşebend* (*Behaeddîn Muhemed Buxarî*) jî rûpela 100-î, stûna diduyan dest pê kiriye.

Em ji *Rojên Barnas û Ferhad Shakelî* re spasê dîkin ku em pê agahdarê kirin. Em jî ber vê şasiyê, ji xwendevanên xwe lêborînê dixwazin.

EMPERYALÎZM Û PIRSA KURDAN

(1917-1923)

A. CANTEKÎN

Bi giştî gel xwe û welatê xwe diparêzên. Ev jî bi saya hêsa netewî dibe. Ne ku meriv bi tenê yê xwe diparêze, herweha meriv çav berdide hebûnên kesên din jî.

Rewşa gelê kurd û Kurdistanê ya îro bi gelek hoyan ve girêdayî ye. Hoya yekemîn kurd xwe bi xwe ne. Eşîrtî rola yekemîn dilîze. Eşîrtiyê, serekeşîran hem mala xwe û hem jî mala gelê xwe şewitandine. Nehîştine ku Kurdistan jî bibe dewletek. Ji hêla din ve gelek adet, ziman û çanda kurdan jî parastine û anîne ta roja îro.

Piştî eşîrtiyê, gelên pirhejmar, împaratoriyan, misilmantiya ereban, yek jî sosyalîzma rûs û çînan pêşiya me girtine ku em jî serbixwe û xwedî dewlet bin.

Dema kurd ji êrîşên Saddam ya dawîn 1991 revîyan û hatin serên çîyan, pariyek nan ji destên hev direvandîn.

Kurdistan jî pariyek nan e. Ma kê nexwast ku bixwe! Kê hevûdu nekuşt ku!

Dîroka herî xweş û rast ya ku meriv bi xwe dijiye. Dîroka ku hinekên din jiyane û nivîsîne, kê-m-zêde li gor wan e.

Gelek împaratoriyan dixwastin bibin xwedî Kurdistan û em jî xulamên wan. Em xapandin, em berdand hev. Em kirin şah û em dan ber guleyan. Ji ber ku dagirker pirtirîn şa bibin, serên kurdên baş jêdikirin.

Îro jî em xulam in. Me dixapînin. Ala û tîfîngên xwe didin destên me û me dişînin ser şervanên serbixwebûn û dewletxwaz. Me li kuçeyan, di malan de, di girtûgehên de dikujin, dişewitînin. Gundan xira dikin, dişewitînin, wek duh çawan bav û kalên wan wirg kirin, ew jî adet û toreya wan dom dikin.

Kî li paş wan heye? Di 1880 serfîhdana Ubeydullah de, bi alîkariya generalên Otrîşî farisan em dikuştin. Osmaniyan bi alîkariya îngilîzan mala me şewitandin. Ev duh bû. Îro jî dîrok tê nivîsînê. Em dîsa bi tenê ne. Lê ew bi xwîna me zikê xwe têr dikine! Ev e dîrok! Ev e merivî! Ev e mafên merivan!...

Ev pirtûka 328 rûpelî li ser duh e. Ji me re dibêje ku ya ku îro dibe, duh jî bû. Lê bi awayekî din, zemanekî din, alavên din û di bin serêktiya merivên din de bû. Armanca wan her wek xwe ye. Ya me jî. Ew dixwazin em xulamên wan bin. Welatê me di bin piyên wan de, namûsa me pênc pere be. Em jî dixwazin di mala xwe de, xwediyê mala xwe bin. Enîvekirî, serbilind, serbixwe û xwedidewlet bin.

Alaya me hebe. Nasnameya me hebe. Pasaporta me hebe. Radyo, TV, rojname û pirtûkên me hebin. Xwendegêhên me û zanîngehên me hebin. Em bi awayekî serbest herin û werin welatê xwe. Em xwe bi xwe biryar bidin.

Pirtûka M.S.Lazarev bi zimanê tirkî ye û di pirtûkê de ev sernivîsar hene: 1. Kurdistan di tenîştî qirna nû de, 2. Ji nû ve destpêkirina parvekirina Kurdistanê, 3. Di 1918-1920'an de tevgera kurdî, 4. Riya ku diçe Sewrê, 5. Sewr û dongiyên wê, 6. Lozan.

Kurdan qasî ku ji Osmanî û Farisan re şer kirine, ji xwe re bikirana, a niha Kurdistan

ê dewleteke serbixwe û dewlemend ba.

Ev pirtûk divê pir baş bê xwendinê. Naveroکا pirtûkê baş bê hînkirinê. Ev hînkirina merivan baş bişidîne û hêza me ji bo welatê me bê rijandinê. Her kesê ku divê ew ji bo Kurdistanê dixebite, divê vê pirtûkê bixwîne. Bi seriyekî zelal li ser her peyvê bisekine. Dagirkeriyê, bindestiyê, sed parçe bûyîne û dost û dijmin baş nas bike. Merivî bazirganî ye. Bixwînin û bibînin.

Şerê cîhanê yê yekemîn qediyabû û parvekirina cîhanê destpêkiribû. Para mezin a hêzpiran e. Osmanîyan bi alîkariya almanan xwîna êrmenîyan vexwaribûn. Kurd wek tiliyan ji hev hatibûn cihêkirinê. Paryên hêzkêm, xwarina hêzpiran bûn. Daxwazên rûsan, planên îngilîzan yên mezin, dût û dirêj, armanca wan nîşan dida. Îro jî ew dewletên mezin û hinekên din li gor armanca xwe rola xwe dilîzin.

Em divê vê ji bîr nekin, ew ne ji bo çavên me yên reşbelek, lê ji bo zikên xwe yên mezin têr bikin têdikoşin. Kurd divê êdî vê bizanin.

Dîtin min li ser eşîrtiyê ji hêla îngilîzan ve jî bi vî awayî tê bilêv kirin, 'Ji bo her eşîretê dewleteke kurd.' Ji bo vê jî eşîrtî, axatî, melatî, olperestîya Xumeynî û ereban ji me re nabin.

Gelê kurd, ji holêrakirina kevneperestî û bi pargîjiyê geştî dikare bigihêje rewşeke sax.

Ji bo cîh û hebûnên Kurdistanê, Asûristanê û Êrmenistanê pir plan ê bîrînin û kirinê û pir jî xort ê bîrînin kuştinê.

Şêx Mehmed Berzencî li dijî îngilîzan serî hildide. Li Suleymaniyê Kurdistanê serbixwe saz dike. Pere û pûlan çap dike. Wezîran amade dike û hukimetê saz dike. Hinek eşîr bi vê şa dibin û hinek li hêla îngilîzan li dijî Berzencî şer dikin. Hukimet û dewlet xira dibe. Berzencî birîndar dibe û Suleymaniyê dikeve. Îngilîz dixwazin kurdan wek xulam bi kar bînin. Ji bo vê jî naxwazin ku pîrsa kurdan çareser bibe. Ji hêla din ve jî Îttihat û Teraqî bi navê misilmanîyê kurdan li hember îngilîzan bi kar ûnin. Tûnebûna yekîtiyê û serekekî, kurd kiribûn titikên (pêlîstokên) dagirkeran.

Di ser vê rewşê de, eger meriv bi mêjî ne, lê bi dil biçê ser rewşa eşîrtiya kurdan,

hêstir di çavên merivan de namînin û rohiya çavan ê birije.

Dijminên gelan dîsa bi navê misilmanîyê kurdan li dijî ermenîyan bi kar ûnin. Ji ber vê jî kurd 'hem ji gotê û hem jî ji motê dibin'.

Simko jî dertê holê û ew jî rola xwe dilîze. Lê di çi rewşê de û bi çi awayî!..

Di vê pirtûkê de listikên tirkan û dekan wan hene. Çawan kurd xapandine û ew bi kar anîne heye. Ji hêla din ve jî ji her alî ve kêmbûna kurdan, wek organîze, yekîttî û nezanîna wan heye. Duh neynika îro ye.

Dewletên xwedîhêz di 1919'an de, li Fransayê di 'Konferansa Parisê ya Aştiyê' de, welatên asûrîyan, ermenîyan, kurdan û ereban parve dikin. Îro jî tiliya wan tê de heye.

Di 1919'an de, li gor Lazarev leşgerêkî Emerîka li Rojhelata Navîn tune bû. Lê hebûna zêrê reş Emerîka anî herêmê û îro hêza yekemîn e.

Xwendina pirtûkên dirokî li ser kurdan qet jî ne gengaz (hêsan) in. Ji ber ku kurd gelekî ku bi sedan perçe ye. Her perçeyekî daxwazeke xwe heye. Eger ne eşîret, lê gelekî yekbûyî hebûya û çend kesên ku bi xwe û gelê xwe bawer, dikaribûn cografîya Kurdistanê biguhartana. Duh hinek eşîret ji bo Kurdistanê û hinek jî ji bo dagirkeran bûn. Îro jî rewş kêmbûnê bi vî awayî ye. Eger gelê kurd dixwaze dewleteke kurdan bi navê Kurdistan çêbibe, divê bibin yek; nebin listikên ti dewletan. Xwedî rêxistin û partî ji bo netewa xwe lê tev têbikişin. Her yek li goşeyê xwe, çend gotinên kêmbûnê nabin hemberên dijminan. Meriv xwe bi xwe dixapîne. Em divê ji dijminan bi hêztir bin.

EMPERYALİZM ve KÜRT SORUNU (1917-1923)

(EMPERYALİZM Ü PIRSA KURDAN)

Nivîskar M.S. Lazarev

Ji rûsî wergera tirkî: Mehmet Demir

Weşanên Özge, Enqere-Tirkiye

SERÎHILDANA KURDAN YA 1880

Ahmed CANTEKÎN

Meriv vê pirtûkê bi dilxwazî û bi birçîbûneke deraxbilind dixwîne û dîroka demeke cihanê dijî. Di destpêkê de wiha tê gotinê: Ev lêgerîna bi tevahî li ser serîhildana Şêx Ubeydullah ya 1880 ye. Ev lêgerîn ku di dîroka tekoşîna gelê kurd de gaveke girîng e. Vê serîhildanê ne ku bi tenê hukimetên farisan û tirkên tîrsandine, herweha dewletên îngilistan, Rûsya, Otrîş û yên din jî tîrsandine.

Lêgerîn bi çavkaniyan dibin.

Çavkaniyên nivîskî li ser kurdan û ji hêla kurdan ve ku hatine nivîsîn gelekî kêmtir in. Eger êrmenî, rûs, ewrûpî û yên din nebûna, rewşa me û dîroka me evqas jî baş nedihat zanîn.

Lêger C. Celîl rewşa Kurdistanê ya îro bi ya beşê duhemîn ya qirna 19'an ve girê dide. Rewşa gelên bindest wek asûrî, êrmenî û kurdan di navbera du împaratoriyan hov de dibe neynika îro.

Ji hêlekê ve împaratoriya Osmanî û Faris; û hêla din ve serokeşîr, axa û şêxan, jiyanas asûrî, êrmenî û kurdan kirine qetran. Karmendên herdu împaratoriyan ta 40 bawet baka ji xelkê komkirine. Ev xelk ji hêla xwînmijên xwe yên dewlemend ve jî hatine rûçikandin. Hemû dewlemendan dest di destên hev de, pariyê nanê di devên gundiyan belengaz de jî jê standine. Nimûne bi nimûne meriv dikare rewşa gelên di navbera herdu împaratoriyan de bibîne. Ev nimûne, ji bo ku meriv ji bo pirsên îro re derman bibîne, merivan dewlemend dike.

Talan, zilm û zordestiya herdu împaratoriyan, axayan, şêxan û serekeşîran ev civata Kurdistanê ya îro ji me re hiştine. Van zilmdaran li ser piştê gundî û belengazan jiyanekê şahiyê jiyanê û em bindest hiştine.

Împaratoriya Osmaniyan tev destbirakên xwe axa û serekeşîran ji gelên asûrî û êrmenî bacayên pir û pir girantir helgirtine.

C. Celîl bi vî karê xwe yê hêja, kelpîçekî zêrînî dide ser dîwarê dîroka kurdan û Kurdistanê.

Çawan ku meriv heta derekê dijîn, împaratorî jî heta heta nikarin bijîn. Di

dawiya Î. Osmaniyan de, gelek gelan ji bo serbixwebûna xwe serî hildan. Dest bi çek şer kirin. Osmaniyan jî bi dek û dolaban hinek eşîrên kurdan berdan hev, hinek jî bi kar anîn. Îro jî neynika rojên borî ye. Lîstikvanên duh di bin navekî din de dertên hemberî me. Her yek kar û barê xwe dike. Yên jîr, jêhatî, destênhevgir û xwedî maf ber bi serfiraziye diçin. Yên tirsok, zexel, bêhêvî û ne xwedî maf, dibin temaşevanên dîroknivîsan û bi bin dikevin.

Ev agahdariyên di çavkaniyên nû de, xwendina pirtûkê gengaz; zanebûna merivan dewlemendtir dikin. Duh bidestênhev girtina gelên bindest wek êrmenî û kurd, îro jî dertê pêşiya me. Dagirker, xwînmij û mêrkuj yek e.

Hebûna kurdên binamûs, welatparêz û ku serî li hember dijminan danaynin, jiyaneke enîvekirî pêşkêşî merivan dikin.

Di vê pirtûkê de meriv biratiya êrmenî û kurdan dibîne. Şervaniya jinên kurd dibîne. Bi bawerî û hêvî şer kirin, serbixwebûnê tîne.

Qadî û karmendan tirkan li hemberî pereyan girtî berdidan. Ji nexweşiyên bi dehhezaran meriv dimirin. Kurdan ji birçîbûnê êrîşî ser çalên gênim dikirin. Di 1880 de jî bi awayekî rêxistinî serî hildidin.

Bindestî ji serbestiyê re avis e. Di 1878'an de li Cizîrê serîhildana Osman û Huseyîn Bedirxanan gelekî girîng e.

Dewleta Osmaniyan derew kirine polîtîka xwe û bi navê misilmantiyê êrmenî û kurd berdane hev. Îro jî ji hemû kurdan re dibêjin ku hûn êrmenî ne.

'..Welîyê Mehabadê Hesen Elî Xan dixwast bi fênekê serekeşîrê Menguran

Hemze Axa bixapîne û bi dest xwe bixwe. Wî goti bû ku *Hemze Axa* di cejnê de bê ba min û seriyekî li min bixe, ez ê wî biparêzim. *Welî Hesen Elî Xan* destê xwe dabû ser quranê û sond xwari bû. Di ser vê de *Hemze Axa* tev çend siwarên xwe ve tê serlêdana cejnê. Lê *welî Hesen Elî Xan* bi awayekî bê şeref sonda xwe xira dike û biryara kuştina *Hemze Axa* û siwarên wî dide. *Hemze Axa* wek şêran şer dike û bi ber xwe dide. Lê di dawiyê de tê kuştinê. *Welî* serê wî yê jêkirî ji serleşgerê artêşa Farisan yê li Urmîyê re dişîne.' Hem jî bi navê misilmantiyê.'

'...*Şêx Ubeydullah ji Şêx Halîfe Alaskertê re nameyêke gelek girîng dişîne: 'Ez ji farisan û tirkan bêtir bi êrmenîyan bawer dikim. Ji dêlva ku tev faris û tirkan yekîti çêbikin, bi êrmenîyan re çêbikin hûn baştir e. Ji ber ku faris ji me nefret dikin, tirk jî dixwazin me wek alaveke polîtîka xwe bi kar binin. Bira, ez ji te tika dikim dev ji êrmenîyan berde û bi çavekî xirab li wan nenire. Em kurd tev êrmenîyan dijîn... ji ber ku bûyerên dawîn nîşanî min dan ku em di dest tirkan de bê titikan (pêlîstokan) ne tişteki din in.'*

Tu dixwazî dîroka xwe bizanî? Pêşeroja xwe bi xwe helbijêrî? Wê demê vê pirtûka hêja hêdî hêdî bixwîne. Sipas

SERÎHILDANA KURDAN YA 1880

Dr Celîlê Celîl

Wergera ji rûsî: Yaşar Abdülselemoğlu
Weşanên Jina nû 1

**İsmail Beşikçi û pirtûka wî
"Çend Gotin Li Ser
Ronakbîrên Kurd"**

Lokman POLAT

Mamoste *İsmail Beşikçi*, dostekî hêja yê gelê Kurd e. Ew şergerê zanistiyê û rûmeta rewşenbîrên Tirk e. *İ. Beşikçi*, bi têkoşîna xwe ya bi rûmet ve, dagirkeriya Tirkî, şovetî û nîjadperestîya *Kemalistîyê* xist ber lingan, wê pûç kir, rûreş kir.

İ. Beşikçi, ji bo azadiya gelê Kurd bi mêranî şer kir. Wî pênûsa xwe wek çek bi kar anî. *İ. Beşikçi*, hemû pirtûkên xwe li ser pîrsa netewa Kurd û ji bo doza Kurd û Kurdistanê nivisandine. Nêzikî sîh(30) pirtûkên wî hatine weşandinê. Lê

ji alî dadgeha dagirker a Tirk, hemû pirtûkên wî hatin qedexekirinê û berhev-kirinê.

İ. Beşikçi ji deh salan zêdetir di zindanê de raza. Zilm û tehdariyê bêmepa li wî hatiye kirin. Ev zilm û tehdad, bîr û bawerîya *Beşikçi* neşikand. Wî bîr û bawerîya xwe hîn jî qihîm kir.

İ. Beşikçi, jiyana xwe amadeyê parastina doza gelê Kurd kiriye. Wî her tim rastiya Kurd û Kurdistanê aniye zimên. Wî li ser cîvaka Kurd lêkolînên hêja kirine, encama wê bi zanistî şîrove kiriye û ew dîtin û ramanên xwe eşkere kir û di pirtûkan de jî da weşandinê.

Mirovên zanistî yên Tirk (Bi Tirkî ji wan re "*Bilim Adamı*"dibêjin), hemû doçent û profesorên Tirk qet li hember îdeolojiya fermî ya dewleta Tirk ranebûne. Wan şerefa zanistiyê ji bo menfeetên xwe yên sexsî xistin bin lingan. Wan, realîta Tirkîyê û rastiya Kurdistanê neanîne ziman.

İ. Beşikçi, him li dij îdeolojiya fermî ya dewleta Tirk û him jî li dij wan profesorên sextekar têkoşîya. Di wê têkoşîna bi rûmet de, *İsmail Beşikçi* qet teredut nîşan neda, tawîz neda. Ew di rîya rast de, di rîya heqiyê de, di rîya zanistiyê de meşîya.

İ. Beşikçi di dadgehên dewleta Tirk de, her tim parastina siyasî ya Kurd û Kurdistanê kir û zagonên dewleta Tirk yên nîjadperest çirûk kir. Wî di her dadgehê de gote: "*Li gor zagonên we, gotina Kurd û Kurdistanê qedexeye. Lê Kurd û Kurdistan heye, rastiyeke e.*"

Mejiyên rewşenbîrên tirsok û profesorên sextekar li gor îdeolojiya fermî a nîjadperestiyê têt şixulandin. Lê mejiyê *İ. Beşikçi*, her tim li gor zanistîya îlmî dihat û têt şixulandin. Mejiyê *İ. Beşikçi* mejiyêkî azad e, wek cewher e. Wî bi vî mejiyê xwe yê azad, şovenîzma Tirk, nîjadperestîya *Kemalist* û derewê çapemenîya Tirkî deşîfre kiriye, wan rezîl û ruswa kiriye. Ew bê tirs û xof û kete zikê nivîskarên *Kemalist* û hemû

rewşenbîrên şovenîst yê Tirk.

Ismail Xoce, bi lêkolînê xwe yê zanîstî hîmê îdeolojiya *Kemalîzmê* lerizand. Wî, di diroka nêzik de hovîtiyên ku dewleta *Kemalîst* li dijî netewa Kurd bi kar anîye hemû eşkere kirin. Hovîti, asîmilasyon, jenosît û hemû qetliamên ku li dijî gelê Kurd, bi destê dewleta komara Tirk hate bikaranînê danî ber çavan.

Manoste 1. Beşîqçî bi jiyana xwe ya bi rûmet hevkarî û dostaniya xwe bi gelê Kurd da nîşandane. Li cem gelê Kurd cîh, qîmet û rûmeta *1. Beşîqçî* pir bilind e. Di Kurdistanê azad de, dê heykelên wî bê danîn. Hemû pirtûkên wî dê bên wergerandin û xwendin. Ji bo ku *Amed Tigrîs*, *Cemal Batun* û *J. Espar* du pirtûkên *Beşîqçî* wergerandine zimanê Kurdî, ez wan pîroz dikim.

Ez ê, niha li ser pirtûka *1. Beşîqçî* “Çend gotin li ser ronakbîrên Kurd” bisekinim û vê pirtûkê ji xwendevanan re bidim naskirin.

Amed Tigrîs û *J. Espar*, pirtûka *1. Beşîqçî* ku bi Tirkî navê wê “*Kürt Aydını Üzerine Düşünceler*” bû wergerandine zimanê Kurdî. Wan navê pirtûkê kirine “Çend gotin li ser ronakbîrên Kurd” Lê, bi a min navê pirtûkê bikirana “*Dîtinên li ser ronakbîrên Kurd*” hîn baştir û rastir bû. Pirtûk 187 rûpele. Di dawiya pirtûkê de 10 rûpel jî Ferhengok e. Pirtûk di nav weşanê *Rewşen*’ê de derçûwe. *Rizgar Cîzre* jî, ji bo çapa Kurdî sê(3) rûpel pêşgotin nivisandiyê.

1. Beşîqçî, di pirtûka xwe da bi zanîstî li ser pîrsên cur be cur disekine. Pirtûk bi naveroka xwe ve dewlemend e.

Di pirtûkê de li ser Kurdên ronakbîr (Rewşenbîr) yê *Înternasyonalîst* têt sekinandin û rexnên di cî de li wan tê girtin. *Beşîqçî* dibêjê ku: “*Kurdan her tim Înternasyonalîzmê ji bo ku nasnama(hu-wiyeta) xwe ya Kurdî veşêrin, ji bo ku pîrsa xwe bi dijwarî neparêzin bi kar*

anîne.»

Ev gotin rastiyeke û bi her awayî xwe di jiyane de dide xwiyakirin. Kurdên ku di nav partî û rêxistinên çep yê Tirk de ne (Ku ew bi xwe jî, qorno rewşenbîr û politîkacî ne) tim ji xwe re dibêjin “*Em Înternasyonalîst in*” û bi vî tewirî nasnama xwe ya netewayî didine berşêdanê.

1. Beşîqçî, Kurdên *Înternasyonalîst* dike du beş.

1-) Kurdên *Înternasyonalîst* ên komunist.

2-) Kurdên *Înternasyonalîst* ên Îslamî.

1. Beşîqçî li ser Kurdên *Înternasyonalîst* ên komunist dîr û dirêj disekine, rewşa wan şîrove dike û ji berê, ji salên çuyî nimûnên berbiçav nîşanî xwendevanan dide. *Beşîqçî* di pirtûka xwe de, di dema 12 Adarê 1971’ê de ku bi sedan Kurdên şoreşger û welatparêz hatûn girtin û bi hev re di girtîgeha (Hepixane) Diyarbekirê de bûn, nimûne dida ku welatparêzê hêja; rehmetî *Edîp KARAHAN* bi yê ku dihatin serlêdana xwe re bi Kurdî diaxiff. Gundîyan jî, bi hev re û bi mirovên ku dihatin serlêdana wan re bi Kurdî dipeyîvîn. Lê, yê ku ji xwe re digotin *Marksîst-Lenînîst* di karên xwe yê rojane û di têkiliyên xwe de bi hev re bi Tirkî diaxiffîn.

1. Beşîqçî di pirtûka xwe de li ser hîsa netewî pir xweş disekine. Ew, vê pîrsê dike.

Hîsên netewî çi ne?

Û bersîva wê weha dide.

«*Hîsên netewî, bi kurtî, hezkirina welêt, ziman û netewê bi xwe ye. Girêdana mirov a bi nîrxên xwe yê netewî ne.*»

1. Beşîqçî, li ser Kurdên *Înternasyonalîst*ên Îslamî jî disekine. *Ismail Xoce*, ji bo dîne îslamê vê rastiye dide xwiyakirin. Ew dibêjê:

—«*Gelek eşkere ye, ku hemû neteweyên Rojhilata Navîn, ola îslamî ji bo berjewendiyên xwe yê netewî bi kar anîne. Nêrîn û nêzikbûna Farîs, Ereb û Tirkên jî li ser vê bingehe ye. Tu dewle-*

teke mustuman, ji bo refêh û berjewendiyên gelên mustuman li ola îslamê mêze nekiriye. Her neteweyî berjewendiyên xwe yên netewî, her tim li pêşiya her tiştî girtiye. Ola îslamî jî, ji bo ku berjewendiyên xwe yên netewî pêş ve bibe, fireh bike, bi kar aniye. Bi giştî, têkiliyên dewletên îslamî her weha ne. Ji vê nêrînê re rewşa Kurdan, minakêke berbiçav e. Perçebûn û parvebûna Kurdan di navenda Rojhilata Navîn de, di navbera dewletên mustuman wek Îran, Îraq û Tirkîyê de, ne bi tenê kêmasî û şerma dewletên îslamî ye. Her weha ji bo tevayiya mirovatîyê jî şerme.»

I. Beşîqçî, li ser qetlîma Helepçe diskine û diyar dike ku di konferansa Îslamî de ji bo qetlîma Helepçe li Seddam rexne nehatiye girtin.

Kurdên înternasyonalîst ên îslamî jî dibêjin; Em di pêşiya hertiştî de elhemdullîlah misilmanin. Di îslamê de qewmîyet tune. Di pîrsa netewa Kurd de, ferqa wan û ên Kurdên Çepên înternasyonalîst qet tune. Kurdên Çep yên înternasyonalîst hetanî niha digotin; bila Kurd bisekinin, kîngê çîna karker a Tirk şoreş kir, sazûmana sosyalîst ava bû, wê gavê dê heqê Kurdan jî bidin.

Kurdên înternasyonalîst ên îslamî jî dibêjin; kîngê şoreşa îslamê çêbû, sazûmana şerîatê saz bû, wê gavê dê edaleta Hz. Omer bikeve jîyanê û dê hengî li kesî zilm û tehdâ nebe.

Bi kurtî, herdu rê jî diçin gundekî.

Mamoste I. Beşîqçî, di vê pirtûka xwe de li ser Kurd û Îslamîyetê pir dirêj diskine. Di pirtûkê de qala bîranînên Şehîd Musa Anter jî dike û li ser pirtûka wî ya ku navê wê "Hatîratum-Bîranînê Min" e diskine.

I. Beşîqçî dibêjê: «Şêx Seîd ji bo Kurdan şehîd ketiye. Şêx Seîd ji bo Kurdistanê hatiye şehîdkirin. Ev rastiye mezî in. Ji ber vê yekê, Şêx Seîd ji bo Kurdan nîrxeke gelek girînge. Lê divê ev rewş, rastiya hebûna malbata Şêx Seîd jî, ji holê raneke. Tê zanîn, ku malbata

Şêx Seîd ji 1925'an vir ve, gelek êş, derbederiyên mezin ditiye. Lê, herçiqas weha be jî, rastiyeke heye, ku neviyên Şêx Seîd ji Şêx Seîd re nebûne xwedî. Kêm an zêde, bi îdeolojiya fermî re bûne yek. Bêguman ev jî bo hinek neviyên wî weha ye. Hinek neviyên Şêx Seîd, xwe dispêrin înternasyonalîzma îslamî û hê jî, ji nasnama xwe ya Kurdayetî direvin....»

Mamoste I. Beşîqçî, li ser dîtin (raman) û livbaziye (Eylem) PKK'ê jî disekine. Ew methê PKK'ê jî dike, lê rexne jî digire. Ew rastî û realîta Kurdan û rewşa şerê heqîyê rast diyar dike. Ji bo şerê gerilla û şehadeta wan weha dibêjê:

—«PKK... dest bi şerekî dijwar kiriye û bi awayekî bîyardar şerê xwe didomîne. Têkoşîn bi biryar û îsrar tê domandin. Bi hezaran şehîd hene. Di çîyan, deşt, bajar û zindanan de têkoşîneke bi zanyarî û bi bawerî berdewam e. Rastiyeke mezin e, ku vê têkoşînê avahiya ruhî ya Kurdan guherandiye. Bi Kurdan ve, civata Kurdan jî bi hawayekî bi lez û bez diguhere. Avahiya ruhî ya Kurdan bi hêz dibe. Dîtin ku li ber xwe dide, dîtin ku sedî sed dixwaze têkiliyên koletîyê perçe bike; dibe dîtinêke sereke û giştî. Tirs, ji holê rabûye an jî li ser rabûnê ye. Kurd, ne Kurdên 1960'î û 1970'yî ne, ku stûyê xwe ji her cure zulum û heqeretê re xwar dikin. Li dij zulum û heqeretê serîhildan û têkoşîn pir bi lez pêş ve diçe, mezin dibe. Li Kurdistanê nîrx û hêjayîyên nû bi pêş dikevin.....»

Ji vê prosesê encameke pir girîng derdikeve. PKK, rêxistina herî girîng e, ku bes bi hêza gelê Kurd û bi hêza xwe bawer dike. Sebebê bi hezaran şehîdan û sebebê tevîbûna bi hezaran jinên ji bo gerilla yek jî ev e. Heger mirov bawerî bi gelê Kurd neyîne, heger mirov bawerî bi xwe neyîne, bi hezaran şehîd çawan dikarin hebin? Van însanên ciwan, van Kurdên ku hê jî li der û dora 20 salan in, van ciwanên ku hêj nebûne 20 salî; ji bo Kurdistanê diçin û dimirin. Ji bo netewa

Kurd diçin û dimirin. Ev bawerî, ev mêrxasî encex bawerî bi netewê, bawerî bi hêza netewê hebe, dikare pêk bê.»

Digel pesindayina PKK'ê, mamoste Beşikçi li PKK'ê jî rexnan sigire.

—«.....PKK bi qasî ku îtibar dide zimanê kolonyalistan, nade zimanê Kurdî. Ev rewşa han qet naşibe şêl û helwesta PKK'ê ku me li jor behs kiribû. Pirtûkeke PKK'ê heye, ku bi giranî li ser pirsên şexsiyetê radiweste. Ev pirtûk cara yekem di 1985'an de çap bûye. Navê pirtûkê «Di Kurdistanê de pirsê şexsiyetê, Taybetiyên Milîtanên şoreşger û jiyana partiyê—Weşanên Serxwebûn». Di vê pirtûkê de, bêtir di nav rêxistinê de, li ser taybetiyên her endamêkî PKK'ê divê çawa be, tê rawestandî. Milîtanê PKK'ê divê ji Kurdistanê hez bike, divê girêdayê netewa Kurd bibe, divê ji bo rizgariya Kurdistanê fedekariyên herî mezin bike û hwd. tê nivsandin. Di tu derê vê pirtûkê de, li ser zimanê Kurdî, ji bo milîtan û gerillayên Kurd noteke biçûk an jî tiştekî din tune ye. Wek mînak nayê gotin, ku gerilla û milîtan çaxa ku bi gel re têkili datînin, bila bi zimanê Kurdî bipesivînin an jî di wî warî de dîqet bikin. Li ser vê pirsê nayê rawestandî. Eşkere ye, ku ev kêmasiyeke mezin e. Ji aliyê din ve mirov şaş dimîne, ku qet hewce nedîtine, ku van tiştan bêjin û her tiştên xwe bi zimanê kolonyalistan ango tirkî nivîsandine.»

Ev tiştên ku Mamoste Beşikçi dibêje rastiyeke e. Divê hemû partî û rêxistinên Kurd, hemû şoreşger û welatperwerên Kurd, li ser axaftin û nivîsandina Kurdî bi hawayekî ciddî bisekinin.

1. Beşikçi, di pirtûka xwe de li ser rewşa Filistinîyan û tirkiliyên wan û Kurdan, li ser welatên sosyalîst ên berê û li ser çîna karkerên Tirkî jî disekine. Ew bi metoda lêkolîniyê û zanistiyê pirs û pirsgerêkan dinirxîne.

1. Beşikçi li ser neteweperestiyê jî disekine û vê rastiya Kurdan tîne ziman.

—«Di nav Kurdan de kêmasiyên hîs û

ramanên şoreşgerî, zanabûna helwest û tevgera Marksîzm—Lenînizmê, tune. Tiştê ku di nav Kurdan de kême e, hîsên netewî ne. Hîsa netewî, bi têgihiştandina welatparêzî ve encama hemû raman û hîsan e. Taybetiyên ramanên netewî, bi hezkirina Kurdistanê, yekîtiya axa Kurdistanê û taybetiyên civata Kurd, ziman û kulturê ve girêdayî ne. Ev hîsên netewî pêk tînin.»

Di dawîya pirtûkê de nama «Weqîfa Azadiya Qisekirinê» û bersîva Beşikçi heye. Beşikçi di nama xwe ya dirêj de dide diyarkirin ku ji bo çî xelata waqfê Dîsa di dawîya pirtûkê de nivîsara Ugur Mumcu'yê Kemalîst heye. U. Mumcu li ser Beşikçi nivîsandiye û rexne lê girtiye. Beşikçi jî bersîva wî daye.

Pirtûka mamoste 1. Beşikçi «Çend gotin li ser ronakbîrên Kurd» wek hemû pirtûkên wî, hêjayê xwendinê ye û divê hemû Kurd wê bixwînin.

Ji bo kêmaniya dîtinên ku di pirtûkê de hatiye ziman, ez dixwazim bi kurdî viya bêjim. Rexneyên ku di pirtûkê de, mamoste Beşikçi haniye ziman di cî da ye. Lê, divê Beşikçi bi kurtasî ba jî, li ser ew ronakbîrên (Rewşenbîrên) Kurd ku (ta ji 1900'î hetanî îro) li nasnama xwe, li hûviyeta xwe ya Kurdayetiyê xweyî derketine û ji bo çand, wêje û zimanê Kurdî xebitîne, bisekinin.

1. Beşikçi, li ronakbîrên ku bi eslê xwe kurd in, lê li Kurdîtiya xwe xweyî derneketine û dernakevin û di nav ronakbîrên Tirkî de cîh girtine, mêze dike û dibêje «Ronakbîrên Kurda tune ye. Civata Kurdan, civateke weha ye, ku nebûye xwediyê ronakbîran.»

Li gor min, hendik be jî, bi tiliyan bîn jimardîne jî, di her demê de ronakbîrên Kurd hebûne. Beşikçi bi xwe jî di pêşgotina pirtûkê de dibêje: «Mirov nikare civateke bê ronakbîr bifikire. Her civatê ronakbîrên xwe afirandiye.» Rast e û ev rastî ji bo civata Kurd jî dibûre. Civata Kurd jî, wek civatên kolonî yên cihanê kême be jî, pîrê hendik be jî ji nav

xwe ronakbîrên xwe afirandiye.

Ji mamostê mezin *Ahmedê Xanî* bigire, ta mala *Bedirxaniyan*, ji wê ta *Mehmed Uzun*, civaka Kurd her tim ji nav xwe ronakbîrên hêja derxistiye holê. Di dema serîhildana *Şêx Seîd* de *Fehmiyê Bîlal* û *Dixtor Fuad*, di şerê Dêrsimê de *Alîşêr* û *Beytar Nuri*, evana ronakbîrê gelê xwe bûn û di nav têkoşînê de cîhê xwe girtibûn. Di bûyera 49 kesî de û paşê jî di damezrandinên partî û rêxistinê Kurdan de ronakbîrên Kurd cîhên xwe girtin. Van ronakbîran ji bo azadiya gelê xwe û rizgariya welatê xwe, ji bo pêşveçûna çand, edeb û zimanê Kurdî bi mîrxasî xebitîne û dixebitin.

Ku mirov li înternasyonalîstê çep û îslamî, an jî li *Cemal Süreya*, *Selahatin Hilav*, *Toktamiş Ateş* û bi sedan yên wek wan binêre, li halê wan, li rewşa wan mîze bike, dê bêje ronakbîrên Kurd tune ye. Lê, ku mirov li *Ahmedê Xanî*, *Mala Cemîlpaşa*, *Mala Bedirxaniyan*, *Saîd Elçî*, *Faîk Bucak*, *Dr. Şivan*, *Nureddîn Zaza*, *Cigerxwîn*, *Osman Sebrî* û bi sedan yên din ku li nasnama xwe ya millî (netewî) xweyî derketine û derdikevin, binêre, wê gavê mirov dikare bêje ku; Kêm be jî, bi tiliyan bîn jimartin jî ronakbîrên Kurd hene. Yên ku pirtûka *Î. Beşikçi* wergerandine zimanê Kurdî, ew bi xwe jî du ronakbîrên Kurd in.

Ev rastiyeke têt gotin; Divê ronakbîr beriya herkesî bi êşa gelê xwe bihese û hewl bide ku vê êşê çareser bike. Ronakbîr (Rewşenbîr) agirê gelê xwe yê têkoşînê di xwe de bibîne, geş bike û ji bo guhertina rewşa bedbext pêşengiya gelê xwe bike. Îro partî û rêxistinên Kurdan vê rastiye bi cîh tînin. Ji *Abdullah Öcalan* û *Kemal Burkay* bigire hetanî *Hemreş Reşo*, hemû serok û sekreterên partiyên Kurd di esasê xwe de Ronakbîr in. Îro, ronensansa Kurd tê jiyandinê. Di vê ronensansê de mirov dikare rola ronakbîrên Kurd înkâr bike. Na!

Îro, Kurdistan û gelê Kurd di pêvajoyeke dirokî de derbas dibe û rone-

sansa xwe diji. Di her babetî de, di her reng û tewirên têkoşînê de, bi kurtasî di her hêlê de kar û xebat têt meşandin.

Şerê çekdarî berdewam dike. Di hêla dirok, çand, wêje û ziman de lêkolînên hêja têt kirin. Ma gelo, yên ku van lêkolînan dikin ne ronakbîr in? Helbet ew ronakbîr in. Di hêla dirokê de ronakbîrên ku lêkolînan dikin û pirtûk afirandine evin:

Hasan Yıldız, *Kemal Burkay*, *Nacî Kutlay*, *Ethem Xemgîn*, *Selhatîn Mihotolî*, *Botan Amedî*, *Cemîd Bender*, *Îsmail Gölbaş*, *Şerefxan Cizîrî*, *Welatê Torî*, *Amed Tigrîs*, *Rohat*, *Malmisaniy*, *Azîz Aşan* û bi dehan yên din.

Jibo pêşveçûna zimanê Kurdî, ji bo gramer û rastnivîsa Kurdî yên ku lêkolîn û xebat dikin jî evin; *Mehmed Emîn Bozarslan*, *Murad Ciwan*, *Baran Rizgar*, *S. Rêving*, *Torî*, *Kaya Muştakhan*, *Feqî Huseyin Sağnıç*, *A. Balî*.

Ji bo pêşveçûna kurte-çîrok û romana nûjen a Kurdî, *Mehmed Uzun* û *Fîrat Cewerî* xebatên pîrr mezin kirine û dikin. Di hêla wêje de, ji bo afirandina berhemên edebî, çîrok, helbest û roman, ev nivîskarên ronakbîr dixebitin.

Mehmed Uzun, *Fîrat Cewerî*, *Nacî Kutlay*, *Bavê Nazê*, *Hesenê Metê*, *Lokman Polat*, *Ahmed Huseynî*, *Şahînê Bekirê Soreklî*, *Seyîd Alp*, *Haydar Işık* û bi dehan nivîskarên din in.

Ev mînakên jorîn jî dide xuyakirin ku hendik be jî, ronakbîrên Kurd hene û bi her awayî kar û xebatên hêja dikin.

Mîr Celadet Bedir-Xan "Jiyan û Ramana Wî"

سلمان عثمان
(عنوانه نوێ)

الأمير جلادت بدرخان
«هياته و نكره»

تقديم الأميرة روشن بدرخان

Dilower MÊQERÎ

Biranîna sedsaliya ji dayikbûna *Mîr Celadet Alî Bedir-Xan* (1893-1951), di nîsana vê salê de derbas bû. Lê mixabin, ev bûyera girîng di taristanê de ma. Tev li ku çirûskîna biçûk li dora wê pêketin; yek ji wan pirtûka "*Mîr Celadet Bedirxan, Jiyan û ramana wî*" bû. Xwediyê vê berhemê *Konê Reş*, nivîskarekî ji Kurdistanê Sûriyê ye. Wî orjînalê lêkolîna xwe bi kurdî nivîsandiyê; lê ji ber mercên sensura

resmî, nivîskar neçar maye ku nivîsa xwe wergerîne zimanê erebî.

Xuya ye ku *Konê Reş* biranîna *Mîr Celadet*, wek berpirsiyariyeke dîrokî û exlaqî daye ser milê xwe. Ewî ligel çend hevalên xwe di sala 1991'ê de biranîna çîlsaliya koçbariya *Mîr Celadet* li bajarê Qamîşlo, li dar xistin. Ji bo ku pirtûka xwe bêtir bi biranînên kesî xurt bike, nivîskar gelek caran bi *Rewşen Xanimê* re rûniştûbû û dîrûdirêj danûstendin bi wê re kiribû. *Rewşen Xanim* bi xwe pêşgotineke tenik ji bo vê pirtûkê nivîsandiyê, tê de bi gelemperî û serbilindahî vê xebatê dinirxîne: Ev ked nîşan dide ku *Mîr Celadet* her dem wê di dil û canê kurdan de bijî.

Pirtûk ji du beşan têtê pê: Beşa yekem; li ser dîroka Bedirxaniyan û bi taybetî li ser jiyanê *Mîr Celadet*, hûr dibe. Beşa duyem; xebata *Mîr Celadet* ya li ser alfabeya kurdî û rola wî a bêhempa ji bo parastina zimanê kurdî, tûne zimên.

Tevlî ku ji bo wergerandina zimanê erebî hinekan jî alîkariya nivîskar kiriye; dîsan em dibînin ku ristina zimanê pirtûkê, qels hatiye. Xuyaye ku nivîskar di beşa yekem de xwestiyê ku jiyanê *Mîr Celadet* mîna çîrokekê bihûne û pirtûk bi wêneyên ji arşîvê xemilandiye. Nivîskar di dawî de dide xuyakirin ku kêmasî di hevpariya wî de hene û ji rewşên birên kurd hêvî dike ku jiyan û xebata *Mîr Celadet* di dema pêş de ronî bikin.

Kêmasiyên herf balkêş di pirtûkê de, bi ya min ew e ku têkiliyên nivîskêr bi pirsên dîrokî re sist xuya dikin. Mirov dibîne ku çavkaniyên pirtûkê bi xwe gelekî kêmtir in. Em ê li vir çend kêmasî û çewtiyên dîrokî ku di pirtûkê de hatine kirin, raxin ber çavan. Bi hêviya ku nivîskar li ser wan raweste û di çapa pirtûkê ya bi kurdî de rastiya wan binivîsîne.

"Di sala 1247'an de, piştî ku dewleta Eyûbî zora dewleta Zengî bir û dawîya wê anî, hikûmetêke kurdî li Cizîra Botan

dibin femandariya malbata Ezîzan, hate damezrandin" (rûpel 13)... Ger mirov li dîrokê veger, dibîne ku ev tişt çewt e; ji ber ku dewleta Zengî di sala 1173'an de bi destê *Selaheddînê Mezin*, hilweşiya ye û piştî vê bûyera dîrokî mîreka Ezîzan li Cizîra Botan çêbû.(1).

Di rûpela 14'an de, behsa şoreşa *Mîr Bedirxan Paşa* û çawa Osmaniyan bi pîrsa olî listine, dike. Bi taybetî xwestina wan ku nakokiyê bixin navbera fileh û mislimanan ji bo ku şoreşê hilweşînin. Lê nivîskar behsa ketina fileyên asûrî li bin bandûra propaganda mîsyonerên îngilîzî û amerîkî û bandûra vî tiştî li ser têkiliyên asûrî û kurdan nake. Van herdu welatên rojava ku carna alîkariya Osmaniyan li dijî kurdan, dikiirin.(2)

Li eynî rûpelî tê gotin ku Fransa ligel Îngîltere li hember mîrê *Misrê Mihemed Alî Paşa* rawestiyabûn. Ew yeka han dema ku kurê wî *Îbrahîm Paşa* êrîş biribû heta nêzikî paytexta Osmaniyan. Lê ev tişt şaş e... Ji ber ku Fransa li Ewropayê tenha bû ku piştgiriya *Mîrê Misrê* dikir. Mirov dikare vê rastiyê di hemî çavkaniyên li ser wê serdemê radiwestin bibîne.

Di rûpelê 16'an de tê gotin ku Osmaniyan *Mîr Bedirxan Paşa* bi navê olê xapandin. Dema ku leşkerên wan rahiştibûn ayetên quranê di pêşiya ordiya xwe de. Û vî tiştî kir ku leşkerên kurdan ji ber hev bikevin. Ji ber ku wan rûmeta ayetan girtin û êrîş nebirin ser ordiya *Osmanî* hwd...

Ev bûyera han mirov di tu çavkaniyan de nabîne. Ez nizamim *Konê Reş* li ser çi bingeha dîrokî, ev tiş nivîsandiye?... Li gor ku em dizanin, ne *Bedirxan Paşa*, lê *Kor Mihemed Paşa*, yê ku li bin bandûra melayê xwe yê nezan, ketibû. Ew mîrê *Rewandozê bû*, ku di sala 1831'ê de şoreşeke mezin li dijî Osmaniyan li dar xistibû. (3)

Di rûpelê 17'an de hatiye gotin ku di sala 1870'ê de, *Mîr Bedirxan Paşa* çûye

ser dîlovaniya xwe. Lê em di hemî çavkaniyên dîrokî de dixwînin ku ew di sala 1868'an de miriye.

Di rûpelê 28'an de tê gotin ku *Komela Îtihad û Teraqî* ya tirk, di sala 1909'an de hate ser hukum û çawa *Bedirxaniyan* li dijî politîka asimilasyonê ya vê hukumetê rabûn. Lê nivîskarê me çewtiyek mezin kiriye gava ku dom dike û dibêje: "*Sultan Abdulhemûd baş têgihişt ku Bedirxanî ranawestî. Êdî careke din ew sirgun kirin*"... Lê ya rast ew e ku *Sultan Mihemed Reşad* e yê ku *Bedirxanî* surgun kirin. Ji ber ku *Îtihadîyan Abdulhemûd* ji xîlafetê avêtibûn û *Mihemed Reşad* di wê demê de wek xelîfe hukum dikir.

Nivîskar dûr û dirêj li ser pîrsa ji dayikbûna *Mîr Celadet* radiweste û dibêje ku gelek caran danûstendin ligel *Rewşen Xanimê* ji bo vê pîrsê kiriye. Paşê ew çend mînakên ji kovara *Hawarê* pêşkêş dike, ku li gor wan dîroka ji dayikbûna *Mîr Celadet* ya rast, sala 1893 ye.(rûp 46)...

Lê em dizanin ku *Mehmed Uzun* yekem car bû, di sala 1990'i de ev girîng beriz kiribû û bi çend mînakên ji *Hawarê* û ji notên rojbîranîna *Mîr Celadet* nêrîna xwe bi pişt kiribû.(4) Lê *Konê Reş* qala vî karê *M. Uzun* nake; ligel ku eynî nivîsa *M. Uzun* li cihêkî din yê pirtûkê wek çavkaniyekê bi cih dike...

Di rûpelê 47'an de tê gotin ku *Emîn Alî Bedirxan* dengbêj û nivîskar (çîrokbêj) û kesên zane bi zimanê kurdî ji Cizîra Botan dianîn mala xwe ya *Stenbolê* ji bo ku zarokên xwe fêrî zimanê kurdî bike... Eger mebesta *Konê Reş* bi gotina (nivîskar) xoce be, ne rast e ku xoce (mamoste) mîna çîrokbêj bihejmêre. Lê bi nêrîna me dibe ku ev tevlihevî di navbera peyvên ji wergerê hatiye.

Di rûpelê 49'an de, tê gotin ku di sala 1908'an de gava şoreşa *Îtihadî* (Înqilaba Dsetûrî) çêbû, *Mîr Celadet* cihêkî bilind û girîng di tevgera kurdî de stendibû û

carina danûstendinên wî ligel *Komela Jon Türk* ê li bin serokatiya *Mustefa Kemal Paşa* hebû... Bi rastî mirov nîzane ji kîjan çavkaniyên dirokî *Konê Reş* ev tişt wergirtiye... Ji ber ku mirov bawer nake ku xortekî panzdeh-şanzdeh salî di tevgera kurdî ya wê demê de cihêkî ewqas bilind û girîng bistîne. Nemaze ku mirov bizanibe ku kesên mezin û navdar mîna *Emîn Alî* û serokên malbata *Bedirxaniya* û hwd berpirsiyariya tevgera kurdî dikirin. Şaşiya mezintir di vê pîrsê de ew e ku *M. Kemal Paşa* ne serokê *Komela Jon Türk* bû, lê komele li bin serokatiya kesên siyasî-leşkerî, mîna *Enwer Paşa*, *Talat Paşa* û *Cemîl Paşa*, bi rê ve diçû. *Mustefa Kemal Paşa* ew generalekî li ordiya Tirkî û Sûriyê, di dema şerê cihanê ê yekem de, hate holê û piştî şikestina dewleta *Osmanî* di şer de, *M. Kemal Paşa* li Anadolê wek dijmînê *Komela Jon Türk* ê yekem bû.(5)

Konê Reş: "Gelo ka Fransîzan çî bi dest xistin ta ku li dijî tevgera kurdan ya di bin serokatiya *Xoybûnê* de piştgiriya tirkên kirin?... Û paşê serokên vê *Komelê* ji sinorên Sûrî-Tirkî bi dûr xistin". Nivîskar vê pîrsê pêşkêşî rewşenbîrên kurd dîke û ji wan hêvî dîke ku bersiva wê bidin (rûp 54,55)...

Bi rastî metodeke baş e dema ku lêkolînerê bersiva tiştekî nîzanibe bibêje û baştir dema ku bi nefsbîçûkî hêviya bersivdayina wê ji kesên din bike. Em ê li gor zanebûna xwe tiştekî li ser vê pîrsê bibêjin: Wek tê zanîn, armanca mezin ya dewletên *Hevgirtî* (Bi taybetî Fransa, Îngîltere û Rûsya) ji şerê cihanê ê yekem ew bû, ku xak û desthilatdariya "*Zîlamê nexweş*" di nav xwe de beş bikin û ev tişt di peymanên *Sayx-Picot* ya ku di sala 1916'an de, xuya bû. Gava deleta *Osmanî* di şer de şikest, îcar dewletên *hevgirtî* ev peymanan han mîna serkeftina xwe, dîtûn... Fransa, Sûriye û Libnan zefî kirin... Îngîltere, Iraq, Urdin û Filîstîn bi dest xistin û bi qasî nivê xaka Kurdistan, kete destê Rûsya. Lê du

tiştan plana dewletên *Hvegirtî* tevlihev kir: *Şoreşa Bolşevîkan* û tevgera *Mustefa Kemal* li Anadolê, ya ku *Xîlafeta Osmanî* ji holê rakir. Fransa û Îngîltere, bi dû van herdu bûyeran, ji eniyêke sor di navbera Bolşevîk û tirkên, tirsîyan. *Rejîma Tirkîyê* ya nuh ne tenê leşkerên fransî neçar kirin ku ji herêmê Kilikiya, derkevin... Lê belê alîkariyek xurt bi şoreşvanên ereb, kurd û tirkmen yên ku şerê partîzanî li bakurî Sûriyê li dijî stemkariya Fransa dikirin; dikir. Êdî ji bo ku bikaribe Fransa tevgera wan şoreşvanan rawestîne, neçar ma ku peymanan ligel tirkên deyne û komara Tirkî razî bike. Herweha li gor van peymanan, Fransa alîkariya Tirkîyê kir, ku tevgera Kurdistanê bakur, rawestîne û endamê *Komela Xoybûnê* ji ser sinorê Sûrî-Tirkî dûr bike û wan endaman li Şamê bicîvînin ji bo ku bin çav bike. Tirk ji alîkariya xwe bi şoreşvanên Sûrî re birî û ji ber vî tiştî *Îbrahîm Henano* serokê şoreşa bakurî Sûriyê neçar ma ku çiyayê *Kurmênc* berde û here Urdinê.(6)

Nivîskar sedema peywendiyên baş navbera malbata *Bedirxanî* û malbata *Haşimî* ya ku femandariya Urdinê dîke, vedigerîne yekîtiya olî.(rûp 60).

Bi rastî ev sedek pir sist û bê bingehe e. Em li vir dipirsin: Ma gelo hemû dewletên ku Kurdistan dagir kirine, ne ji wê ola "pîroz" in?!

Wek tê zanîn malbata *Bedirxanî* her dem li hemberî *Osmaniyan* şer kirin û di dema şerê cihanê ê yekem de, *Îtîhadiyan* çend kes ji vê malbatê surgunî Yemenê kirin. Li wê derê tirkîyên wan ligel *Şerîf Huseynê Haşimî*, serokê tevgera erebî ya li dijî *Osmaniyan* re çêbû. Ji wê demê û pê de peywendiyên herdu malbatan bi hev re dest pê kir.(7)

Wek me berê jî got, beşê duyem ji vê pirtûkê li ser xebata *Mîr Celadet* ji bo amadekirina alfabeya latînî û vejandina zimanê kurdî, hûr dibe. Nivîskar dest bi vê beşê dîke bi çiroka ramana alfabeyê û çawa bi awakî li hevkatîne di sala

1919'an de *Mîr Celadet* re çêbû. Lê bi bawerîya me gereke nivîskar vê pîrsê bêtir, bixebitîya û li dîrokê vegriya. Ji ber ku ramana guhertina alfabeyê ji tîpên erebî û amadekirina alfabeyê bi tîpên latînî, berî dema *Mîr Celadet* bi gelek salan dest pê kiribû. Wek tê zanîn mîsyoner û zîmanzanê îtalî *M. Garzonî*, yê ku di navbera sala 1764-1782'an de, li Kurdistanê geryabû, gava ku ew vegeriya welatê xwe, wî ferhengêke îtalî-kurdî bi alfabeya latînî çap kir. Paşê em dizanin ku Salih Bedirxan jî (bavê Rewşen Xanim) behsa pêwîstîya guhertina alfabeya kurdî di çend gotarên xwe de kiriye.

(8)

Di rûpelên 141, 142'an de tê gotin ku: "Kurdên wê demê yên ku dikaribûn kurdî bixwînin li ser tiliyan dihatin hejmartin." Tiştê rast e ku xwendevanên wê demê kêmbûn; lê ne wek ku nivîskar têgihîştîye û aniye zîman. Belkî haya *Konê Reş* jê tune ye ku di wê demê de çend dibistanên kurdî hebûn. Di çavkaniyên dîrokî de mirov dibîne ku bi taybetî li Şamê bi bîstan xortên kurd hînî zîmanê kurdî dibûn. Lê mixabin pirtûka me qet behsa dibistanan, komele û kulûbên kurdî yên wê demê nake. Yek ji sedema vî tiştî, bi ya min ew e ku dokûment û çavkaniyên nivîskar gelekî hindik in. Bi rastî pirtûkek li ser jiyaneke ewqas dewlemend mîna jiyana *Mîr Celadet* bi şeş-heft çavkaniyên dîrokî têr nake. Ligel rûmeta me ji *Rewşen Xanim* û kesên din yên ku nivîskar danûstendin bi wan re kiribû, heye, lê xwezî *K. Reş* danûstendin ligel wan kesan ku li Şamê berpirsiyariya komele, klûb û dibistanê kurdî kiribûn; bikira. Bi vî tiştî wê ev berhem dewlemndtir bibûya...

Di dawî de em dixwazin bibêjin ku armanca me ji şîrûva van kêmasiyan ew bû ku em xwendevanan agahdar bikin û hêvîdar in ku nivîskar dema amadekirina çapa kurdî ya vê pirtûkê, hay ji wan kêmasiyan hebe. Em dizanin ku amade-

kirina pirtûkeke xwerû li ser jiyana û ramana *Mîr Rewşenbîrîya kurdî* xebateke pîr zehmet e. Ji ber vê yekê *Konê Reş* bi nêrîna me karekî pîroz kiriye.

Çavkanî:

1- Li ser vê bûyerê binêre: M. Emîn Zekî, *Kurtahîya dîroka kurd û Kurdistan*, çapa erebî 1939-Qahîre, rûp 156.

2- Kendal Nezan, *Kurd û Kurdistan* (komeleke lêkolîneran), çapa erebî 1982-Beyrût, rûp 43.

3- Li ser herdu şoreşan, binêre: C. Cefîl, *Ji dîroka mîrekên kurdî*, çapa erebî 1986-Şam.

4- Berbang, No 68, 1990-Stockholm, rûp 15

5- Li ser vê pîrsê, binêre: Z.N. Zeyn, *Peydabûna netewa erebî*, 1972-Beyrût. C. Cefîl, *Jiyana rewşenbîrî û siyasî ya Kurdistan*, çapa erebî 1984-Şam.

6- Li ser vê pîrsê binêre: H. Hekîm, *Dokûmentên dîrokî yên doza Sûrî* (1919-1946), 1974-Beyrût. Y. Al-Hekîm, *Sûriye û stembakariya Fransî*, 1983-Beyrût.

7- M. Şelîta û Y. Melek, *Bîranîna Mîr Celadet* 1953-Beyrût, rûp 10.

8- Li ser vê pîrsê, binêre: E. Şemo, *Li ser pîrsa feodaliyê li li nav kurdan*, çapa erebî 1977-Bexda, rûp 30. C. Cefîl, *Jiyana rewşenbîrî (çavkaniya pêşî)*, rûp 55.

Konê Reş
Lêkolîn, 173 rûpel
Çapeke taybetî, 1992-Şam

Romana M. Baksî "Hêlîn"

Medenî FERHO

Hêlîn, romana *Mahmûd Baksî*, jiyana mamosteyekî welatparêz e. Mamoste ne bi galgalê, ne bi şorên nava heval û hogirên xwe, ne bi dev tenê welatparêz e; ne bi tenê şoreşgerê ser masan e. Ew jiyana xwe hin bi mamostetiyê bo debara xwe û abora mala xwe, hin xebata netewî; tevgera yekbûn û şiyarbûnê li nava gundî û gelê xwe dike. Xebateke bîrewer û zanîn, bi armanceke bilind û pîrozî dimeşîne. Ew di sala 1980'ê de tê girtin. 12'ê îlonê ye... Lê ne ew bi tenê; jina wî, zarokên wî, cîranên wî, xal û apên wî, gundiyên wî û hwd...

Bingehê romanê li ser mamoste û aîla wî hatiye ava kirin. Lê, çîrok ya wan rojên reş û dirêj li Kurdistanê ye. Nîrengiya romanê aîle ye; ku di şerê welat de ye. Qehreman rewşenbîr e, ronakbîr e... Daxwaza wî bo gelê kurd nasîn, hebûn, şiyarbûn, rêxistin û bi wan berhemana, ji bo li xwe xwedî derbikeve. Dawî jin û zarokên wî jî xwe di nava şerê netewî de dibînin. Rewşa 1980, dîroka nêzîkwext e. Em tev pê dizanin û bi wan rojên reş û dirêj bi qismet û xwedî par in.

Di destpêka romana *Hêlîn* de, *Mahmut Baksî* li xwe maye heyirî. Merivekî mîna wî hunermend, ji bo çi wisa qutbir dest pê kiriye ez nizanîm. Xweş dizanîm ku *Mahmut Baksî* di alî nivîsandinê de pirr zana û zîrek e, kevnare ye. Li xwe û li destpêkê namîne heyirî. Ku çîrokvana, qewlvanên civatan bîriyan bîra xwe, ez guman dikim, wişa di destpêkê de ew hevok bi kar nedianî. Ji ber ku çîrokvana û qewlvan li gotinên pêşî qet namînin heyirî. Ew hoste ne. Di jiyana însan de, psîkolojiya guhdariyê pirr xweş dizanin, bi destpêka salifan de rewşa destpêkê tînin. Zimanê peyvê û nivîsandinê çiqas ne wek hev bin jî, çîrokvana berhema destpêkê pirr girîng digire. Pirr nivîskarên dinyayê li ser vê sedemê sekinî ne, bi bezaran hevok nivîsî ne, li hevdu rexne girtine. Mahmut di beşa pêşî de mîna gotîna min dest pê kiriye, lê mixabin, beşa pêşî derî romanê ye. Haziriya romanê ye... haziriya nîrengiya romanê ye. Mahmut jî hoste ye. Dizanîm... Wî xweş nas dikim... Beriya nîvemrekî...

Pirtûka Mahmut mîna epîk/destanên

12'ê îlonê ye. Bi çîrokî û dîrokî... Netewî ye... Xwendevanan tîne ser biş, bîr û baweriya wan dîbişkivêne, qewîn dike.

"Min rojekê ji bavê xwe pirsî:

- Bavo, çima em bi zimanê xwe dersê nabînin ? Ji bo çi pirtûkên kurdî tune ne ?

Bavê min bersiva min da û got:

- Zimanê me qedexa ye keşa min. Em kurd in. Ji bîr neke.

Gotina bavê min neket serê min." (Hêlîn, rp. 31)

Ev gotin, ne gotine "ha yalla" ye, ku hatiye nivîsandin. Serpêhatî û berpêanîna Mahmut Baksî ya jîr û zana ye. Ev di jiyana pîrr zarokên kurd de derbas bûye. Erê bavê her gedê kurd ne mamoste ye, lê pîrraniya kurdan dişewat û dilxwazê welatê xwe ye. Ji hebûna Tirkîyê û bi vir de 27/28 serhildan çêbûne. Di dîroka tu gelên din de, tiştekî wisa çênebûye. Sala duduwan ku ez çûme dibistanê, mamosteyê me tirk bû. Li ser textê reş " Her bijî ew kesê bêje ez tirk im" nivîsîbû. Dawiya belavbûna zarokan, min ew gotin ji ser textê reş xera kir û "Her bijî ew kesê bêje ez kurd im" nivîsî. Gava adinî roja mamoste ew nivîs li ser text dît, em tev dane ber daran. Hem li me dida, hem dipirsî " Kê ev gotin nivîsî ye?"... Du kesan dizanîbû... Yek apê min, yek jê jî min... Ev şîret jî apê min li min kiribû, da ez li têxt wilo binivîsinim. Ew nivîs ne bi devê min, lê bi destê min bû. Îcar gotina Mahmut ne gotineke ku di nava nivîsandinê de, li berdewam û tevgera nivîsandinê de derketiye holê. Bi zanîn û bi armanc daniye nava xeberdana

qehremanê xwe.

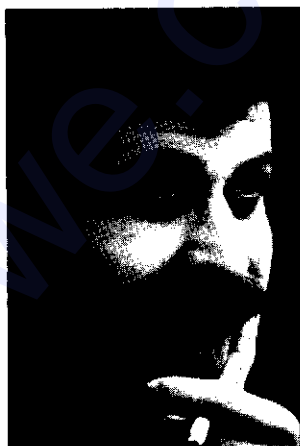
Beşên romanê kin in, hevok kin in. Xwendina rewşa nivîsandina wî yekî digire, dipêçe, dikişîne... Yekî aciz nake... Yekî bi germî û şêranî girê dide. Gotinin jî ên Mahmut pîrr xweş in. "Teklîfa diya min wek bizotên agir diket dilê min." Ew mîna hozanê ku li ber gotinan rûnê û hoste necarê bike, ew zîvkerê gotinan e.

Jiyana kurdan bi her alî qal dike: " Li Kurdistanê zewac meslekek girîng û pîrr bi mesref e. Bûk anîn tiştekî zehmet e. Merev gerek qelen bide bavê keçan. Pîrr caran keç û xort hevdu direvînin û winda dibin. Keçrevandin ne tiştekî hêsan e. Bav û birayên keçan tolê li erdê nahêlin û xwînê dirjînin. Mesele dibe mesele namûsê." (Rp. 33)

Jiyana gelê kurd zor e. Ne bes dewleta Tirkî... Mahmut Baksî neçariya xwezayî jî ji bîr nake. Berf e, teyrok e, lehî ye, şape ye, xwelî ye ku li rezan dibare, gezo ye ku li werza dikeve; zivistana herfî asê ye; dar tune ne, sar e, rê girtî ne, kuştine, eşîrtî ye û hwd...

Mahmut Baksî di romana xwe de her kes e, her tişt e: Bavo ye, dadê ye, Emo ye, Hêlîn e, Azad e, Pîrik e, Xalo ye, tiving e, qaçaxçî ye, ber e, tirs e, şev e, tavehîv e, mayîn e, bêçaretî ye, feqîrî ye, xurtî ye, betlandin e, êş e, qolinc e... Ew di nava avahiya pirtûkê de ye... Bi kurtî ew kurdistana bindest e. Kurdistana di şerê netewî de ye. Kurdên perçiqî û serhildayî ye. Ev rewşa ha, romanê mîna ava li herik dimeşîne. Mahmut Baksî hoste necariya xwe pîrr xweş daniye ber çavan...

Kurtebibliografiyeke Edebiyata Kurdî bi zimanê Fransî

Amadekar: Ferhad PîRBAL

Em Kurte Bibliografiya, tenê beşekî keme lew berhemaney (pertûk û witar) ku bi zimanî Ferensî li ser edebiyatî Kurdî bilaw bûnetewe, lê beşekî giringe.

Min awatexwazim ke em kurte bibliografiya, ji bo ew xwêndkaraney ke xoyan fêrî zimanî Ferensî diken, herweha ji bo ew nivîskare Kurdaney ke Ferensî dizanin (le Kurdistan yan le xerîbî da) tiştekî sûdbexîş bêt.

Très peu de français connaissent l'existence de la littérature des Kurdes divisés, depuis 1923, entre la Turquie, l'Iran, l'Irak, la Syrie et L'URSS.

Cette petite bibliographie, qui rassemble uniquement les ouvrages (ou les articles) les plus représentatifs, ne prétend pas, bien sûr, donner une bibliographie exhaustive de tous les ouvrages et articles sur la littérature kurde. Nous espérons quand même qu'elle sera utile à tous ceux qui s'intéressent aux Kurdes.

1- Kamuran BEDIRXAN : La lyre Kurde, vers en français d'un poète Kurde, éd. Saint-Germain-Des-Pres, Paris: 1973. 136 pages.

2- Kamuran BEDIRXAN et LUCI Paul-Marguraitte: Etudes sur la poésie kurde, éd.

Berger-Lerault, Paris: 1937.

3- Kamuran BEDIRXAN: La Question Kurde, Vogue, 176, Quai Jammages, Paris 10e, Paris: 1977. 16 PAGES.

4- Kamuran BEDIRXAN: Le Roi du Kurdistan, Roman épique Kurde, traduit du Kurde par l'auteur et Adolphe DE FALGAIROLLE, Aux éditions de Trésor du siècle, Paris: 1938?. 84 pages.

5- Kamuran BEDIRXAN: Le Cavalier du Kurdistan, vers français d'un poète Kurde, I. R. A., Paris 5e., 1957. 27 pages.

6- Kamuran DEDIRXAN: La neige de la lumière, Poèmes Kurdes traduits par l'auteur, 2me édition, Paris: 1968.

7- Le prince Sureya BEDİR-KHAN: La Littérature populaire et classique Kurde, XVI Congrès Internationale d'Anthropologie, Imprimerie Médicale et Scientifique, Bruxelles: 1936. 8 pages.

8- Joyce Blau: Textes Kurdes Kurmandjîs, (Têkstên Kurdî - Kurmancî), Wiesbaden: 1968.

9- Joyce Blau: Le Kurde d'Amadiya et du Djabal Sindjar. (Kurdiya Amêdiê û Cebel-Sincarê; vekolîna zimannasî; têkstên folklorî; ferhengok), Analyse linguistique, textes folkloriques, glossaries, Paris: 1975. 254 pages.

10- Joyce Blau: Les perles d'un Colliers, Textes kurdes; (Mirwarîên gerdanê, têkstên Soranî), Paris: 1981. 95 pages.

11- Joyce Blau: Mémoire du Kurdistan, Etudes et textes classiques et contemporaines, (Bîranîna Kurdistanê, Vekolîn û têkstên klasîk û nûdem), éd. Findakly, Paris: 1984. 224 pages.

12- Joyce Blau: Contes Kurdes (Hekayetên Kurdî), collection " Fleuve et Flamme ", Paris: 1986. 169 pages

13- Joyce Blau: Trois textes de folklore Kurde (sê têkstên folklorîkên Kurdî), in Correspondance d'Orient études, Paris: 1980; pp. 29 - 50.

14- Joyce Blau: " La Littérature Kurde ", " Ereş ŞEMO ", " Ciger Xwên ", " GORAN ", " Hêmin ", " Ehmedî XANî ", " Hacı Qadîrî Koyî ", " La revue Hawar ", in Dictionnaire des Littératures - Larousse, Volume 1 - 2, Paris: 1985, pp. 298, 458, 642, 697, 832, 847, 688.

15- Joyce Blau: Les Kurdes et le Kurdistan, Bibliographie critique 1977 - 1986, Edition PEETERS, Paris: 1989.

16- J. R. BLOCH: La nuit Kurde, Roman, éd. Bible, Paris: 1946.

17- Thomas BOIS: " Un Poète Kurde contemporain, Cegerxwîn ", in Roja Nû, N° 53, Bayrouth: Août 1945.

18-Thomas BOIS: " Coup d'œil sur la littérature Kurde ", in Al - Ma-chriq, Revue Catholique Orientale, PP. 201 - 240, Bayrouth: Mars- Avril 1955.

19-Thomas BOIS: Connaissance des Kurdes, chapitre 9 et 10, PP. 113 - 140, ed. Khayat, Bayrouth: 1965.

20-Thomas BOIS: " Kurdes et Kurdistan, La Presse et la littérature ", in Encyclopédie de l'Islam, T. 5., KHE - MAHI, Paris: 1986.

21-Thomas BOIS: " L'âme des Kurdes à la lumière de leur folklore ", in " Cahiers de l'Est, Bayrouth: 1946, N° 5, PP. 56 - 80, et N° 6., PP. 79 - 104 "; tirage à part, Bayrouth: 1946.

22- A. BRUNEL: Gulusar, Contes et Legendes du Kurdistan, éd. SFELT, Paris: 1946.

23-Gérard CHALIAND: Anthologie de la poésie Kurde, éd. Stock, Paris: 1980.

- 24- Ernest CHANTRE: Recueil de Notices et Récits Kurdes, Saint-Pétersbourg: 1860.
- 25- Jean DURING: Musique et Mystique dans la tradition Iranienne, Paris: 1990.
- 26- L. GARIBIAN: " Les Kurdes de l' Arménie Soviétique ", in Temps Nouveaux, N° 34, Paris: 1949.
- 27- Clément M. HUART: " Prière Coranique Musulman, Poèmes didactiques en langue Kurde ", in Journal Asiatique N° 3, Imprim. Nationale, Paris: 1895.
- 28-A. JABA: Recueil des Notices et Récits Kurdes, Saint- Pétersbourg: 1860.
- 29- Roger LESCOT: " Littérature Kurde ", in Encyclopédie de la Pléiade, Histoire des Littératures, Vol. 1., PP. 795 - 805, éd. Gallimard, Paris: 1977.
- 30- Roger LESCOT: Textes Kurdes, 1er partie: Contes, Proverbes et Enigmes, Paris: 1940, 2eme partie: Mamé Alan, Bayrouth: 1942.
- 31- Roger LESCOT: Proverbes Kurdes, dans Revue des Etudes Islamiques, Cahier 4, PP. 307 - 350, Paris: 1937.
- 32- Roger LESCOT: " La presse Kurde ", in Roja Nû, Bayrouth; Lundi: 3 Mai 1943.
- 33- LUCI Paul-Marguraitte et Kamuran BEDIRKHAN: Etudes sur la poésie kurde, éd. Berger-Lerault, Paris: 1937.
- 34- Kamal MAAROUF: Les Lurs, Le Luristan et le poète Baba Tahir Hamadanî; le début de la littérature Kurde, Paris: 1989.
- 35- Kamal MAAROUF: La vie et l' œuvres du poète Dildar, Pzaris: 1989.
- 36- G. MICHALIAN: La musique kurde, Hawar, N° 10, 23 Oct. 1932; p. 7.
- 37- V. MINORSKY: " Kurdes et Kurdistan, La Littérature Kurde " in Encyclopédie de l' Islam, T. 2., E - K, Paris: 1927.
- 38- J. DE MORGAN: Mission Scientifique en Perse, Vol. 2., Paris: 1904.
- 39- Muhemmed MOKRI: Recherches de Kurdologie, Contribution aux Etudes Iranienues, Librairie Klincksieck, Paris: 1970.
- 40- Muhemmed MOKRI: La légende de Bijan et Manija, Version populaire du Sud du Kurdistan, textes établis, introduction, traduction,- Librairie Klincksieck, Paris: 1966.
- 41- Muhemmed MOKRI: L' Esotérisme Kurde, Aperçu sur le secret gnostique de Fidèles de Vérité, éd. Albain-Michel, Paris: 1966.
- 42- Muhemmed MOKRI: Le Secret Indicible et La Pierre Noire en Perse dans la tradition des Kurdes et des Lurs Fidèles de Vérité (Ahlî Haqq), Librairie Orientale H. Samuelian, Paris: 1968.
- 43- Basil NIKITINE: " La poésie lyrique Kurde " in Ethnologie, N° 45, Paris: 1950.
- 44- Basil NIKITINE: Les Kurdes, cité pour La Littérature Kurde, Ch.12., PP. 255 - 297, Edition d' Aujourd' hui, Paris: 1959.
- 45- Basil NIKITINE: " Ria Taze, Journal Kurde d' Erivan en U.R.S.S. ", in L' Afrique et l' Asie, N° 43, Paris: 1958.
- 46-Yachar KEMAL: Entretiens avec Alain BOSQUET, Gallimard, Paris: 1992. 175 pages.
- 47- PèreÔ: Contes du Kurdistan, ed. Poésie vivante, Genève: 1985. 85 pages. 12 contes.
- 48-Pierre RONDOT: " Publication Kurde en Caractères latins " Hawar"- Revue bimensuelle: Damas 1932 - 1933 ", dans Bulletin d' Etudes Orientales de l' Institut Français de Damas, T.2., P. 3 - 8., Damas: 1933.
- 49-Pierre RONDOT: " Les émissions littéraires de langue Kurde de Radio- Le Caire

- et leurs representations ", dans L' Afrique et l' Asie, N° 44, Paris: 1958.
- 50-Pierre RONDOT: " L' Alphabet Kurde en caractères latins d' Arménie Soviétique ", in Revue d' Etudes Islamiques, Cahier 3, Paris: 1933; p. 411 - 417.
- 51- L. RAMBOT: Les Kurdes et le Droit, Les éditions du CERF, Paris: 1947.
- 52- Ereb SHEMO: Şivanê Kurde (Le Bérger Kurde), Deux récits Kurdes traduits en français par Basil NIKITINE, éd. Institut Kurde de Paris, Paris: 1990.
- 53--TAWUPAREZ: Melayé Djezrî (un poète Kurde, sa vie et ses œuvres), in Hawar, N° 35, Damas: Nov. 1941.
- 54- WIKANDER Stig: Recueil des textes Kourmandji, éd. Wiesbaden otto Harrassowitz, Uppsala: 1959.
- 55-Nouredine ZAZA: Contes et poèmes Kurdes, ed. peuples et création, imprimé en Italie: 1974. 64 pages; 7 contes et 7 poésies.
- 56-Noureddine ZAZA: Ma vie de Kurde, éd. P.-M. FAVRE, Suisse: 1982.
- Bibliografija po Kurdoledeniju, établie par J. S. Musaelijan et publiée, sous les auspices de l' Académie des sciences de l' URSS., aux éditions V.L., Moscou: 1963, 184 pages. 2 690 titres, depuis le 17me siècle sur les Kurdes et le Kurdistan dans les langues européennes.
- I.S.K. 's Kurdish Bibliography, éditée par Silvio Van Rooy et Kees Tamboer, International Society Kurdistan, Amstrdam:1968; 2 volumes. A et B, 656 pages. 9 350 titres en différentes langues.

II

Celadet BEDIRXAN:

TRADUCTION EN FRANCAIS (seulement numeros 10 - 16 et 24 - 57):

- 1 - Le beau de la steppe, (le texte original kurde publié dans le N° 3 de la revue); avec une introduction sur les chansons folkloriques kurdes, N° 24, p. 10 -12, N° 25, p. 15 - 16, le 1 Avril et le 19 Aout 1934.
- 2- Lavje, avec une introduction sur Lavje, N° 25, p. 11 - 15, le 19 aout 1934.
- 3- suite de Memé Alan, N° 27, 15. Nisan 1941; p. 14- 16.
- 4- Notices sur la littérature kurde et les coutumes kurdes, Memé Alan (15), N° 28, 15 mai 1941, p.15 - 16.
- 5 - Memé Alan (la partie d' echecs), N° 36, 1 Decembre 1941, p. 14 - 16. (a suivre)
- 3 - Hirkol AZIZAN: Çiroka Bingolê, N° 11, le 10. 11. 1932; p. 6. Traduit en français et publié dans le même numero; p. 7.

LES CONTES

- 1 - çirokbêj: Mar û mirov (le serpent et l' homme), N° 6, le 08. Tebax 1932; p. 3 - 4. Ce cont est traduit en français et publié dans le numero 7 de la revue; p. 8.
- 2 - çirokbêj: Dîk û Rûvî (le coq et le renard), N° 6, 08. Tebax 1932; p. 4. Traduit en français et publié dans le numero 7, p. 8.
- 2 - Celadet BEDIRXAN: Memé Alan, N° 10, 23 Oct. 1932, p. 6.
- 4 - Herkol Azizan: O sans maison, N° 10, 23 Oct. 1932, p. 7 - 8.

- 6 - Celadet BEDIRXAN: Memé Alan (episode 3), N° 11, 10 Nov 1932, p;11
 7 - Celadet BEDIRXAN: Memé Alan, N° 12, 27 Nov 1932, p. 7.
 9 - HEWIN: Le nombre des repas chez les kurdes, N° 13, 14. 12. 1932, p. 8 - 10.
 10 - Herkol Azizan: Deux variantes (Xec à Siyamend), N° 14, 31.12.1932; p. 6 -
 7.
 12 - Celadet BEDIRXA

Kamuran BEDIRXAN :

- 1- Kamuran BEDIRXAN : La lyre Kurde, vers en français d' un poète Kurde, éd. Saint-Germain-Des-Pres, Paris: 1973. 136 pages.
 2 - Kamuran BEDIRXAN et LUCI Paul-Marguraitte: Etudes sur la poésie kurde, éd. Berger-Lerault, Paris: 1937.
 3 - Kamuran BEDIRXAN: La Question Kurde, Vogue, 176, Quai Jammages, Paris 10e, Paris: 1977. 16 PAGES.
 4 - Kamuran BEDIRXAN: Le Roi du Kurdistan, Roman épique Kurde, traduit du Kurde par l' auteur et Adolphe DE FALGAIROLLE, Aux éditions de Trésor du siècle, Paris: 1938?. 84 pages.
 5 - Kamuran BEDIRXAN: Le Cavalier du Kurdistan, vers français d' un poète Kurde, I. R. A., Paris 5e.; 1957. 27 pages.
 6- Kamuran BEDIRXAN: La neige de la lumière, Poèmes Kurdes traduits par l' auteur, 2me édition, , Paris: 1968.
 1 - Le prince Sureya BEDIR-KHAN: La Littérature populaire et classique Kurde, XVI Congrès Internationale d' Anthropologie, Imprimerie Médicale et Scientifique, Bruxelles: 1936. 8 pages.

Joyce BLAU:

- 1 - Joyce Blau: Textes Kurdes Kurmandjîs, (Têkstên Kurdî - Kurmancî), Wiesbaden: 1968.
 2 - Joyce Blau: Le Kurde d' Amadiya et du Djabal Sindjar. (Kurdîya Amêdî û Cebel- Sincarê; vekolîna zimannasî; têkstên folklorî; ferhengok), Analyse linguistique, textes folkloriques, glossaries, Paris: 1975. 254 pages.
 3 - Joyce Blau: Les perles d' un Colliers , Textes kurdes; (Mirwarîên gerdanê, têkstên Soranî), Paris: 1981. 95 pages.
 4 - Joyce Blau: Mémoire du Kurdistan, Etudes et textes classiques et contemporaines, (Bîranîna Kurdistanê, Vekolîn û têkstên klasîk û nûdem), éd. Findakly, Paris: 1984. 224 pages.
 5 - Joyce Blau: Contes Kurdes (Hekayetên Kurdî), collection " Fleuve et Flamme ", Paris: 1986. 169 pages
 6 - Joyce Blau: Trois textes de folklore Kurde (sê têkstên folklorîkên Kurdî), in Correspondance d' Orient etudes, Paris: 1980; pp. 29 - 50.
 7 - Joyce Blau: " La Littérature Kurde ", " Erebe ŞEMO ", " Cigerxwîn ", " GORAN ", " Hêmin ", " Ehmedî XANî ", " Hacı Qadîrî KOYÎ ", " La revue Hawar ", in Dictionnaire des Littératures - Larousse, Volume 1 - 2, Paris: 1985, pp. 298, 458, 642, 697, 832, 847, 688.

8 - Joyce Blau: Les Kurdes et le Kurdistan, Bibliographie critique 1977 - 1986, Edition PEETERS, Paris: 1989.

9 - Joyce Blau:

- J. - R. BLOCH: La nuit Kurde, Roman, éd. Bible, Paris: 1946.

- Thomas BOIS: " Un Poète Kurde contemporain, Cegerxwîn ", in Roja Nû, N° 53, Bayrouth: Août 1945.

-Thomas BOIS: " Coup d' œil sur la littérature Kurde " , in Al - Machriq, Revue Catholique Orientale, PP. 201 - 240, Bayrouth: Mars- Avril 1955.

- Thomas BOIS: Connaissance des Kurdes, chapitre 9 et 10, PP. 113 - 140, ed. Khayat, Bayrouth: 1965.

- Thomas BOIS: " Kurdes et Kurdistan, La Presse et la littérature ", in Encyclopédie de l' Islam, T. 5., KHE - MAHI, Paris: 1986.

- Thomas BOIS: " L' âme des Kurdes à la lumière de leur folklore ", in " Cahiers de l' Est, Bayrouth: 1946, N° 5, PP. 56 - 80, et N° 6., PP. 79 - 104 "; tirage à part, Bayrouth: 1946.

- A. BRUNEL: Gulusar, Contes et Legendes du Kurdistan, éd. SFELT, Paris: 1946.

- Gérard CHALIAND: Anthologie de la poésie Kurde, éd. Stock, Paris: 1980.

- Ernest CHANTRE: Recueil de Notices et Récits Kurdes, Saint-Pétersbourg: 1860.

- Jean DURING: Musique et Mystique dans la tradition Iranienne, Paris: 1990.

L. GARIBIAN: " Les Kurdes de l' Arménie Soviétique ", in Temps Nouveaux, N° 34, Paris: 1949.

Clément M. HUART: " Prière Coranique Musulman, Poèmes didactiques en langue Kurde ", in Journal Asiatique N° 3, Imprim. Nationale, Paris: 1895.

A. JABA: Recueil des Notices et Récits Kurdes, Saint- Pétersbourg: 1860.

- Roger LESCOT: " Littérature Kurde ", in Encyclopédie de la Pléiade, Histoire des Littératures, Vol. 1., PP. 795 - 805, éd. Gallimard, Paris: 1977.

- Roger LESCOT: Textes Kurdes, 1er partie: Contes, Proverbes et Enigmes, Paris: 1940, 2eme partie: Mamé Alan, Bayrouth: 1942.

Roger LESCOT: Proverbes Kurdes, dans Revue des Etudes Islamiques, Cahier 4, PP. 307 - 350, Paris: 1937.

- Roger LESCOT: " La presse Kurde ", in Roja Nû, Bayrouth; Lundi: 3 Mai 1943.

- LUCI Paul-Marguraitte et Kamuran BEDIRKHAN: Etudes sur la poésie kurde, éd. Berger-Lerault, Paris: 1937.

- Kamal MAAROUF: Les Lurs, Le Luristan et le poète Baba Tahir Hamadanî; le début de la littérature Kurde, Paris: 1989.

Kamal MAAROUF: La vie et l' œuvres du poète Dildar, Pzaris: 1989.

- G. MICHALIAN: La musique kurde, Hawar, N° 10, 23 Oct. 1932; p. 7.

- V. MINORSKY: " Kurdes et Kurdistan, La Littérature Kurde " in Encyclopédie de l' Islam, T. 2., E - K, Paris: 1927.

- J. DE MORGAN: Mission Scientifique en Perse, Vol. 2., Paris: 1904.

- Muhammed MOKRI: Recherches de Kurdologie, Contribution aux Etudes Iranien- nes, Librairie Klincksieck, Paris: 1970.

- Muhemmed MOKRI: La légende de Bijan et Manija, Version populaire du Sud du Kurdistan, textes établis, introduction, traduction, - Librairie Klincksieck, Paris: 1966.

- Muhemmed MOKRI: L' Esotérisme Kurde, Aperçu sur le secret gnostique de Fidèles de Vérité, éd. Albain-Michel, Paris: 1966.

- Muhemmed MOKRI: Le Secret Indicible et La Pierre Noire en Perse dans la tradition des Kurdes et des Lurs Fidèles de Vérité (Ahlî Haqq), Librairie Orientale H. Samuelian, Paris: 1968.

- Basil NIKITINE: " La poésie lyrique Kurde " in Ethnologie, N° 45, Paris: 1950.

- Basil NIKITINE: Les Kurdes, cité pour La Littérature Kurde, Ch.12., PP. 255 - 297, Edition d' Aujourd' hui, Paris: 1959.

- Basil NIKITINE: " Ria Taze, Journal Kurde d' Erivan en U.R.S.S. ", in L' Afrique et l' Asie, N° 43, Paris: 1958.

Yachar KEMAL: Entretiens avec Alain BOSQUET, Gallimard, Paris: 1992. 175 pages.

Pères: Contes du Kurdistan, ed. Poésie vivante, Genève: 1985. 85 pages. 12 contes.

- Pierre RONDOT: " Publication Kurde en Caractères latins " Hawar"- Revue bimensuelle: Damas 1932 - 1933 ", dans Bulletin d' Etudes Orientales de l' Institut Français de Damas, T.2., P. 3 - 8., Damas: 1933.

- Pierre RONDOT: " Les émissions littéraires de langue Kurde de Radio- Le Caire et leurs représentations ", dans L' Afrique et l' Asie, N° 44, Paris: 1958.

- Pierre RONDOT: " L' Alphabet Kurde en caractères latins d' Arménie Soviétique ", in Revue d' Etudes Islamiques, Cahier 3, Paris: 1933; p. 411 - 417.

- L. RAMBOT: Les Kurdes et le Droit, Les éditions du CERF, Paris: 1947.

Ereb SHEMO: Şivanê Kurde (Le Berger Kurde), Deux récits Kurdes traduits en français par Basil NIKITINE, éd. Institut Kurde de Paris, Paris: 1990.

- TAWUPAREZ: Melayé Djezrî (un poète Kurde, sa vie et ses œuvres), in Hawar, N° 35, Damas: Nov. 1941.

Nouredine ZAZA: Contes et poèmes Kurdes, ed. peuples et création, imprimé en Italie: 1974. 64 pages; 7 contes et 7 poésies.

- Nouredine ZAZA: Ma vie de Kurde, éd. P.-M. FAVRE, Suisse: 1982.

- Bibliografija po Kurdovedeniju, établie par J. S. Musaelijan et publiée, sous les auspices de l' Académie des sciences de l' URSS., aux éditions V.L., Moscou: 1963, 184 pages. 2 690 titres, depuis le 17me siècle sur les Kurdes et le Kurdistan dans les langues européennes.

- I.S.K. 's Kurdish Bibliography, éditée par Silvio Van Rooy et Kees Tamboer, International Society Kurdistan, Amstrdam:1968; 2 volumes. A et B, 656 pages. 9 350 titres en différentes langues.

AGORA

Li ser daxwaza hin xwendevan û nivîskarên Nûdemê, me bi navê AGORA quncikeke nû vekirîye. Di vê quncikê de em dixwazin di warê dinyaya huner û kulturê de bi metoda pirs û bersivê dest bi danûstendineke din jî bikin.

Me ji bo her pîrsekê 5 alternatîv danîne. Ji van 5 alternatîvan yek rast e. Binê alternatîva ku hûn rast dibînin, xêz bikin û li ser navnîşana Nûdemê bişînin. Xelata 5 kesên pêşîn yên bi kêmanî ji 10 pîrsan 8'an rast bibersivînin, abonetiya Nûdemê ya salekê ye. Ji bo her hejmarê xelatên cûda têne dayin. Bersivên vê hejmarê û navên xelatgiran dê di hejmara 9-an de bêne weşandin.

N Û D E M

Amadekar: Mustafa AYDOĞAN

1- Xelata Nobel ya Edebiyatê.

Ji sala 1901'ê û vir de her sal li gor wesiyetnameya Alfred Nobel di roja wefata wî yanî di dehê Çileyê Pêşîn de, di pênc şaxên cûda de xelatên Nobel tên belavkirin. Xelata fîzîk û kîmyayê ji aliyê Akademîya Zanîstê ve; Xelata Fîzyolojî û tibê ji aliyê Ensîtûya Karolînayê ve; Xelata Aştiyê ji aliyê Parlementoya Norwêcê ve û ji 1969'an û vir de jî xelata şeşan, bi navê Xelata Ekonomiyê ji aliyê Banka Dewletê ya Swêdê ve tê belavkirin. Gelo Xelata Edebiyatê ji aliyê kîjan mûesseyê ve tê belavkirin?

- a- Unîversîteya Uppsalayê
- b- Akademîya Swêdê
- c- Pirtûkxaneya Qiraliyetê ya Swêdê
- d- Parlamentoya Swêdê
- e- Hukûmeta Swêdê

2- Nav û paşnavê bestekarekî.

"Dansa Ciwanên Kurd" ji aliyê wî ve hatiye bestekirin. Ew di 06.06 1903' an de li Tîflîsê hatiye dinyayê û di 01.05.1978'an de li Moskovayê wefat kiriye. Di nozdeh saliya xwe de ji Gnessin ders stand, dû re ket Konservatuara Moskovayê û bû şagirtê Wesîlanka û Miyaskovskî. Di berhemên wî de jiyana mirovên Sovyetî bi awayekî xurt xuya dibe. Gayane, Dansa Ciwanên Kurd, Lezgînkaya Gurciyan, Hopaka Ukraniyan û Dansa Şelaho ya Ermenîyan mînakên ber bi çav yê tîkiliya berhemên wî û kombînezona gelên Sovyetî ne. Wî bi "Senfoniya Yekem" nav da û bi saya Gayanehê jî di nav welatên rojava de cihê xwe girt.

- a- P. Çaykovskî
- b- S. Prokofiyev
- c- A. Xaçatûryan
- d- D. Şostakovîç
- e- S. Rahmanînov

3- Navê Berhemeke John Steinbeck.

Ev berhema berê, di sala 1937'an de mîna piyeseke hatibû nivîsandin, lê tu kesî nexwest vê piyese bileyize, ji ber vê yekê wî ew berhema xwe mîna romanekê ji nû ve nivîsî. Û ancax gava ev berhema mîna romanê bi ser ket, hingî mîna piyese li ser dik û sahnayên Amerîkayê û paşê jî li gelek deverên din yê dinyayê pêşkêşî temaşevanan bû. Navê vê berheme jî ji helbesteke helbestavanê Skoçî *Robert Burns* hatiye wergirtin. Navê herdu karakterên sereke yê romanê *George* û *Lennie* ye.

- a- *Rêya Bihîştê*
- b- *Mîşk û Mirov*
- c- *Tiriyên Xezabê*
- d- *Heyv Çû Ava*
- e- *Otobusa Evînê*

4- Berhemeke Bethoven.

Bethoven di 1802'an de dest bi vê berheme kiriye û xebata wî ya li ser vê berheme sala 1803'an jî bi temamî daye ber xwe. Bethoven li ser vê esera xwe ji ber hîsên xwe yê azadî, biraî û wekhevîyê navê Napolîon yê ku li gor wî mîna sembola van hîsan hatibû xuyakirin nivîsandibû. Lê gava mirovê ji Korsîkayê yanî *Napolîon* di 1804'an xwe împêrator îlan kir, Bethoven xeyalşikestî bû û navê wî jî ser senfoniye xera kir û jî berdêla navê wî navê wê yê ku heta roja hatiye nivîsand. Ev senfonî bi *Senfoniya No:3* jî tê naskirin.

- a- *Pastorale*
- b- *Eroica*
- c- *Qeder weha li derî dixê*
- d- *Fîdelîo*
- e- *Tava Heyvê*

5- Nav û paşnavê nivîskarêkî.

Pêşevanê Naturalîzmê ye. Bavê wî îtalî û diya wî fransî bû. Di 02.04.1840'î de li Parîsê hate dinyayê, di 18.09.1902'an de ji gazê jehrî bû û çavên xwe li vê dinyaya gewrik girt. Di koleja *Aix* de dest bi xwendinê kir û li Parîsê dewam kir. Lê di îmtîhanan de bi ser neket û xwendina xwe ya huqûqê nîvco hişt. Derdê feqîriyê kişand, ji aliyekî ve li lîman û pirtûkxaneyan dixebitî û ji aliyê din ve jî di rojnameyan de rexne dinivîsand. Ji xwe xebata wî ya li ser romanên jî li vir dest pê dike. Di daweya bi nav û deng "*Daweya Dreyfus*" de aliye *Dreyfus* girt û li hemberî edaleta Fransayê derket. Jiyanê civakî bîngeha romanên wî bû. Romanên wî mîna laburatuwareke civakî ye. Di romanên wî de xweza û civak weke xwe têne xuyakirin. Li gor wî; mirov ne mexlûqeke bi serê xwe, ne ferdeke bi sir û ne berhema tesadufan e. Mirov berhema bûyerên yekgirtî ye loma jî ji bo fahmkirina wê divê li wan baş bête kolandin.

Hinek ji berhemen wî ev in; *Rûpele Evînê*, *Meyxane*.

- a- *Emile Zola*
- b- *Henri Barbusse*
- c- *Honoré de Balzac*
- d- *Albert Camus*
- e- *Simon Claude*

6- Pêşevanê fikrî û edebî yê existentialîsmê.

Di navbera 21.06.1905'an û 15.04.1980'yê de jiyaye. Beriya herba cîhanê ya duyem li gelek deveran mamostetîya felsefeyê kiriye. Di herbê de dikeve destê Almanan, lê piştî demekê ji kampa êşîran direve û dibe yek ji wan pêşevanên tevgera berxwedanê. Di 1964'an de di warê edebiyatê de layiqî *Xelata Nobel* hate dîtin. Lê wî ji ber bawerîya "Ger giraniya tesîrên derve tev heza bêjeyan bibe, dê neheqî li xwendevanan bête kirin" ev xelat qebûl nekir û paş de vegerand. Ew di wê pirtûka xwe ya ku navê wê "Eksîstensiyalîzm Humanîzm e" de, fikrên xwe yên di derheqê vê êkolê de bi awayekî fireh dide diyar kirin. *Şensa Talî, Çaxa Êqil, Mirina di Hundurê me de, Destên Qirêjî, Miriyên Bêmezêl, Şeytan û Xwedê* hinek ji berhemên wî ne.

- a- Bertolt Brecht
- b- Heinrich Böll
- c- Jean Paul Sartre
- d- Milan Kundera
- e- Aleksandr Soljenitsîn

7- Nivîskar û ramanwerê pîrrhêl.

Di sala 1872'an de hat dinyayê, dema ku wefat kir emrê wî 98 sal bû. Di 78-saliya xwe de yanî di 1950'î de, di warê edebiyatê de *Xelata Nobel* wergirt. Ew bi xwe bi matematîk û felsefeyê ve mijûl dibû û berhemên xwe yên herî balkêş jî di van waran de afirand. Lê di warê edebiyatê de jî bi qasî ku bigihêje dereceya stendina xelata Nobel, berhemên xurt afirand. Wî hukûmeta federal ya dinyayê diparast û ji ber fikrên xwe jî mîna "Voltaire"yê hevçax hate bi navkirin. Di sala 1920'î de diçe Rûsyayê û Lenîn dibîne, lê piştî vegera xwe, pirtûkek bi navê "Bolşewîzm, Teorî û Pratîk"ê dinivîsîne; di wir de helwesta xwe ya li hember vê pêvajoyê diyar dike. Di salên 1960'î de jî li hember siyaseta Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê derket. Li unîversîteyên Londrayê profesortî kir û li yê Chicago û Kalîforniyayê jî wek mamosteyê mêvan ders da. Li gor wî: "Ger mirovati çend nesil li dû hevdu bikariba bê herb bijiya, wê gavê herb dê mîna duelloyê komîk bihata dîtin."

Li gor rîwayetekê, di nava wî û qiralîçeya Brîtanyayê de, sohbetekê weha derbas bûye: Qralîçeya Brîtanyayê jê re dibêje, "ger ez û tu bi hevdu re bizewiciyana, wê zarokên me mukemel bûwana; mîna te bîaqil û mîna min xweşik." Nivîskarê me jî weha bersiv dide, "Qiralîçeya min, bifikire ku berevajiya wê çêbiba; mîna min ne xweşik û mîna te bîaqil."

- a- Arthur Miller
- b- Bertrand Russel
- c- Ernest Raymond
- d- Ezra Pound
- e- Rafael Sabatîni

8- Ramanwerê azadiyê û edebiyatvanek.

Di sala 1694'an de li Parîsê hate dinyayê, navê wî esil "François Marie Arovet" Piştî xwendina huqûqê, ji ber fikrên xwe yên azadiyê û helwesteya xwe li hember paşverûtiyê dikeve hefsê, piştî derketina ji hefsê, mecbûr dimîne ku têkoşîna xwe li derveyî Fransayê bidomîne. Piştî mirina *Luisê Panzdehem* vedigere Parîsê. Xelk vegera

wî bi merasîmên gelekî mezin pîroz dike. Piştî veqera xwe bi sê mehan, yanî di sala 1778'an de wefat dike.

Dêra Fransayê ji ber Xwedênenasiya wî veşartina wî qebûl nekir. Lê ew piştî demekê di nav Fransiyên navdar de li "Panteone"yê hate veşartin. Wî weha digot: "Ez ji fikrên we nefretê dikim, lê ji bo azadiya parastina fikrên we, ger pêwîst be, ez amade me ku canê xwe feda bikim."

Wî di hemû jiyana xwe de ji bo azadiyê û toleransê şer kir, sedsala hîjdehem ya Ewropayê di bin tesîra fikrên wî de hat jiyanandin. Di warê helbest, rexne, name, dîrok, felsefe, çîrok, roman û tiyatroyê de gelek berhem afirandine. Hinek ji berhemên wî ev in: *Oedipe, Brutus, Nameyên Brîtanyayê, Zadig, Candide, Ferhenga Felsefeyê* û hwd...

a- Jean Jacques Rousseau

b- Voltaire

c- Diderot

d- Victor Hugo

e- Anatole France

9- Helbestvanê vê helbesta ku du çarîn jê hatiye wergirtin.

Îro ji destê dîlberê

Pir bû li min fikr û xeyal

Bedhal kirim dêmenwerê

Wextê ku min di ew xezal

Wextê ku min di ew letîf

Qamet ji reyhana xefîf

Min di di xalê da nezîf

Têtin ji min sed nalenal

a- Feqiyê Teyran

b- Ehmedê Xanî

c- Elî Herîrî

d- Sîyahpoş

e- Mele Ehmedê Bateyî

10- Di huner û edebiyatê de ekolê.

Navê vê ekolê di sala 1916-an de ji aliyê helbestvanê Romanî, Tristian Tzara hatiye danîn. Di şertê herba cihanê ya yekem de, di nava wan kesên ku ji ber herbê reviyabûn û li bajarê Zurîhê civiyabûn, mîna ekoleke norm û prensîpnehas derket ortê. Di destpêkê de, li hember kultura dinyaya rojavayê mîna reaksiyonekê xuya bû, lê dû re bû aksiyonek ku hemû têkiliyên xwe ji vê dinyayê qut kir. Hemû ekolên beriya xwe bi perçeyek ji çerxa herbê tawanbar dikirin. Temsîlkarên wê li hember dinya medenî û hemû qaîdeyan serî hil didan. Ew hem li hember qaîdeyên estetîkê û hem jî li hember yên zimên derdiketin. Di berhemên wan de, peyv ji kontrola şûrê rizgarkirî û gelek caran bi awayekî serberjêr dihatin nivîsandin; hece bi awayeke bêmane dihatin ba hevdu; ji kaosa peyvên helbest dihatin afirandin (mîna Richard Hulsenbeck). Di warê resimê de jî perçeyên kaxizan û yên camên şikestî bi cawên tabloyan zeliqandin, xusûsiyeta wan ya herî berbiçav bû (bo numûne, tabloyên Hans Arp). Max Ernst, Francis Picabia û hwd hinek ji pêşevanên vê ekolê ne.

a- Surrealîzm

b- Futurîzm

c- Existensiyalîzm

d- Expressiyonîzm

e- Dadaîzm

Li Mala Osman Sebrî

Firat CEWERÎ

Osman Sebrî jî ji nav me koç kir. Lêdan, girtin, zindan û sirgûnan hêviya wî ya Kurdistanêke azad neçilmisand. Ew heta dawîya umrê xwe bi wê hêviyê jiya. Bi koçkirina apê Osman, di dîroka miletperwerî û rewşenbîriya Kurdistanê de rûpelek hate girtin. Ew endamê dawî yê ekola Hawarê bû. Mîna endamên din yên vê ekolê, keda Osman Sebrî jî di warê zimân, edebîyat û hişyarbûna gelê kurd de pir e.

Bi hêviya ku wê nivîsê nû xebatên nîvcîmayî yên ekola Hawarê bidomînin, em ji malbata Osman Sebrî û gelê kurd sersaxiyê dixwazin.

Herweha em vê hevpeyvîna li jêr, ku di sala 1987'an de li mala wî ya li Şamê pê re hatibû çêkirin û di eynî salê de di Kurdistan Pressê de hatibû weşandin, careke din diweşînin.

Ez her tim li navekî rast dihatim. Min kîjan kovar û rojnameyên kurdan yên kevin vedikir, navek di hate ber çavên min. Di binê pir helbest, çîrok, bend û nivîsên li ser ziman de navekî ku ji min re ne biyanî bû, hebû. Dû re li Ewrûpa di bin navê Apo de pirtûkeke helbestan derket. Ev nav roj bi roj di hate dîtin û li ser di hate peyivandin. Ev nav, navê Osman Sebrî bû. Navê hevalê gorbuhîştên Celadet, Cegerxwîn û Qedîrcan bû. Navê hevalê mamoste Nûredîn Zaza bû.

Rojek ji rojên nîsana 1987'an ji bo ku ez xwediyê vî navî bibînim, ez digel dostekî, li Şamê, bi Ruknedîn ve bi hewa ketim. Ruknedîn bilind e, weke çiyayekî ye. Xanî di qûn hev de û li ser hev hatine lêkirin. Gava mirov ji jêr ve lê dinihêre, xanî taa bi serê çiyê weke derencan dixuyin. "Tu vê taxa han dibînî, heya bi serê çiyê piraniya wan

F. Cewerî, Osman Sebrî û Ezîzî Ekrawî li mala Osman Sebrî

kurd in" dostê ku bi min re bû ji min re got. "Kurd her tim xwe wilo li cihên bilind digirin". Ma bilindahî jî peyv e, heta ku em gihîştin ber mala Osman Sebrî, ez di xwêdanê de mabûm. Em hebekî li ber derî rawestiyân, me xwêdana xwe pakij kir û paşê me li derî da. Pir tê re neçû, peyayekî kal û bejinkurt ji me re derî vekir. Ew peya

Osman Sebrî bû. Me destê hevdu hejand û min ew bi hesreta salan hemêz kir. Gava wî destê min guvaştibû, bawer bikin destê wî mîna destê xortekî bîst salî zexim bû. Bi wî awayî wî da pêşiya me û em birin odeya xwe ya rûniştinê. Ode piçûk bû, an jî ew ji min re piçûk hat. Raxistina odê ji du dîwan, maseyeke piçûk û çend kursiyan pêk dihat. Her çar dîwar jî bi wêneyan ve xemilandî bûn. Piştî ku min çavek li hundur gerand, êdî min awira xwe dagerande ser wî. Bala min her li tevger, peyv û rabûn û rûniştandina wî bû. Min ew peyayê mezin û bi nav û deng, di odeyeke piçûk de zept kiribû.

- Ê apo, tu çawa yî, saeta te çawa ye?

Ji ber ku guhên wî giran bûbûn, deng neçûyê. Min pirsra xwe ducare kir:

- Apê Osman tu çawa yî, tu rehet î?

- Wele ji aliyê gîyanî ve ez çûme û min tu caran jî rehetî nedîtiye. Kurdên bi namûs

û rehetî? Serê me kurdan her tim di bele û teşqeleyan de ye. Dijminê me jî mar e, ew xwe bi hêsanî berdide nava me û jehra xwe di nava me de belav dike. Kengî ku me ev marê fenek kuşt, hingî em ê rehet bibin...

Wî ji nişkê ve peyva xwe birrî, weke çipiskê ji cihê xwe pekiya ber derî û bi dengê bilind bang kir:

- Kewêê!... Kewêê!... Ka tu ji mêvanan re çayekê çênakî keça min?

Piştî kurtedemekê Kewê çaya me anî. Apê Osman sênîk ji destê wê girt û wî bi xwe çayê li me belav kir.

Hîn berî ku ew li cihê xwe rûnê, mîna ku wî dizanîbû ez ê çî jê bipirsim, dest bi peyvê kir:

- Rehetî? Ji me re rehetî tune ye, bavo! Dermanê rehetiya me yekîtiya me ye. Lê hezar heyf û mixabin ku em nabin yek. Em bûne eşîr û em bi serê eşîriyê dimeşin. Em do çî bûn, em îro jî ew in. Em bûne peyayên xelkê. Hîn ji me bûne peyayên ereban, hîn bûne yên farisan û hîn jî bûne yên tirkên. Dibêjin em komunist in, lê bi serê bûrjûvazî dimeşin. Ma welê dibe? Em ê bi vî awayî çî safî bikin?

Gava dipeyivî, carinan hêrs dibû, radibû ser xwe û dîsan rûdinişt. Bi qasî ku ew bi dev dipeyivî, ew ewqasî jî bi destan dipeyivî.

- Dibêjin em komunist in, lê bi zimanê xwe napeyivin, naxwazin bipeyivin. Li malên xwe, bi jin û zarokên xwe re bi tirkî, bi erebî û bi farisî dipeyivin. Lê bi kurdî napeyivin, naxwazin... Ma komunistî welê dibe? Wey xwelî li serê me be!...

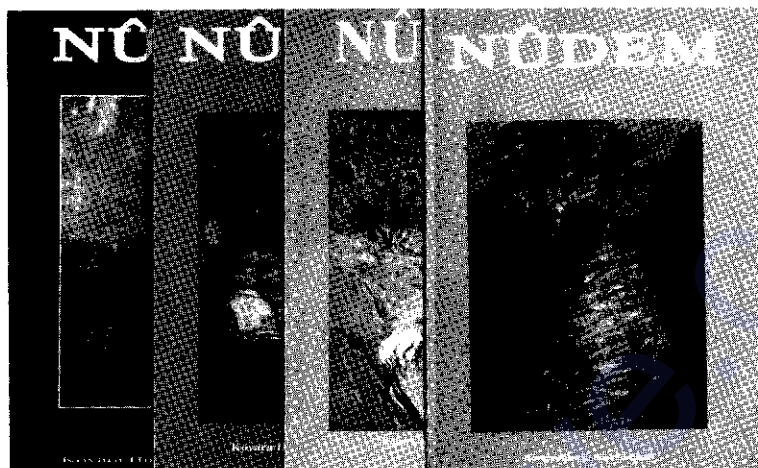
Herçiqas min pirsên li ser edebiyat û kulturê jê dipirsî jî, ew dîsan dadigeriya ser siya-setê.

- Ger em ji xwe re nebin, kes jî ji me re nabin û em ji kesî re jî nabin. Kengî ku em bûne destek, hingî dê herkes li ber me bigerin. Lê ka ew roj? Ne ku ew roj nayê, lê wê pir bikişîne. Divê em pir bixebitin, pir xwe biêşnin, da ku em bigihîjin mafê xwe. Na, ku em li malên xwe rûnên, lingên xwe biavêjin ser hev û behsa azdiyê bikin, em ê her tim welê bindestê xelkê bin.

Tiştên ku min ji peyv û gotinên wî fêhm kirin, ew ji nivîskar û helbestkarekî wêdetir têkoşerek bû. Têkoşerekî ku bi salan bêwestan xebitiye, bêhejmar car hatiye girtin, îşkence û lêdana nemirovî ditiye û digel vê jiyana bi trajedî jî, ew hîn bi hêviya Kurdistanê azad dijî.

Şam, 1987

BIBE ABONEYÊ NÛDEMÊ!

Ger hewesa te li ser helbest, çîrok, roman, rexne, hevpeyvîn, lêkolîn, huner, sînema û hwd. hebe, pêşniyareke me heye; bibe aboneyê NÛDEMÊ!

Ger tu dixwazî ji tevgera huner û edebiyatê ya herçar perçeyên welêt haydar bibi û edebiyata dinyayê ya kevnar û nûjen bi zimanê kurdî bixwînî, dîsan bibe aboneyê NÛDEMÊ!

NÛDEMÊ dixwaze ji avakirina edebiyata kurdî re bibe alîkar, tu jî alîkariya wê bikî, bibe abone!

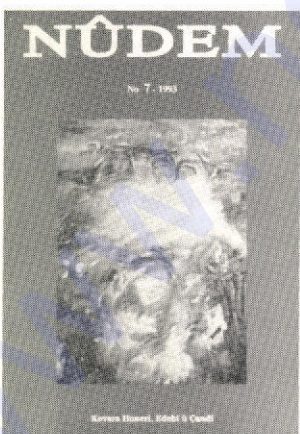
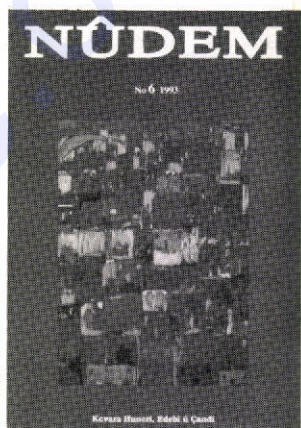
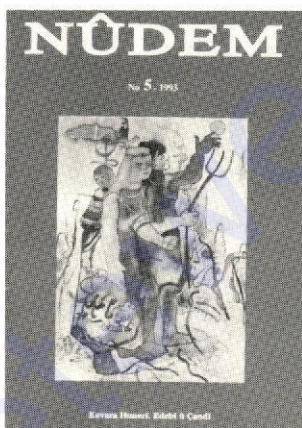
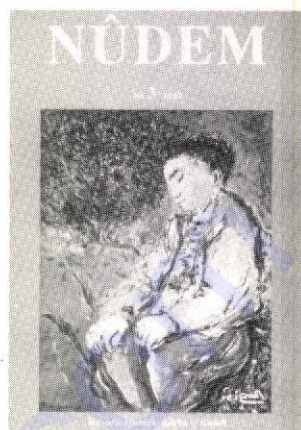
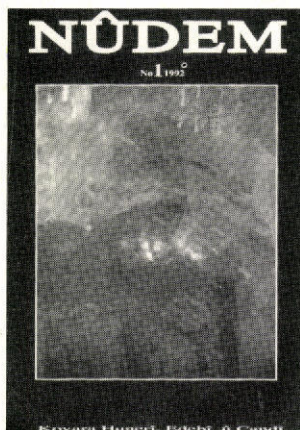
Ez dixwazim ji avakirina edebiyata kurdî re bibim alîkar. Ji kerema xwe re min bikin aboneyê NÛDEMÊ.

Ji bo Swêd salekê 190 Skr. Welatên din 39 \$

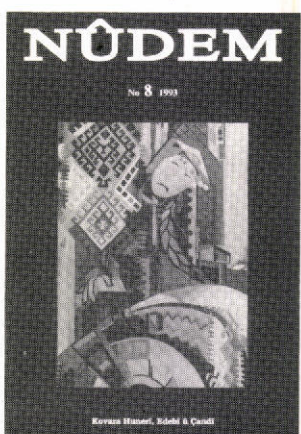
Nav û paşnav.....

Navnîşan.....

Vê karta jor dagirin û fotokopiya wê li ser navnîşana NÛDEMÊ bişînin. Çer ku ew bigihîje me, em ê NÛDEMÊ di gel karta abonetiye ji we re bişînin.

NÛDEM
BÛ
DU SALÎ

DUSALIYA NÛDEMÊ PÎROZ BE!

NÛDEM

No 8 1993